

ספר

אבן העזר

הלכות יוחסיין וחיתון

הלכות עגונות

הלכות קדושין

הלכות כתובות

הלכות גטין

מקורות הדינים

בתלמוד ובראשונים

על סדר השו"ע

עם פסקי הרמב"ם

בתוספת הערות מרכזיות מדברי המפרשים

החוננים להם סביב

ועוד שבצנו בו לפרקים מעט מזער מאחרוני זמננו

כולו בלשון רציפה וקצרה, בשפה ברורה

בעזרת החונן לאדם דעת

יורם בן ר' משה קאפח

נדפס בירושלים, תשפ"ב

© כל הזכויות שמורות

054-2073502

בס"ד, כ שבט תשע"ח

הרב דוב ליאור

רב העיר

קריית ארבע היא חברון

מכתב ברכה

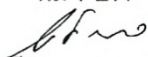
הובא לפניי החיבור הגדול והמקיף על שולחן ערוך אבן העזר מאת הרב יורם קאפח שליט"א. הרב המחבר הביא בכל סימן את מקורות התלמוד והפוסקים הראשונים והאחרונים, ובעיקר את דברי הרמב"ם, וכך כל הלכה מוסכרת ומנומקת, דבר דבור על אופניו. ניכר מבין השיטין גודל העמל והיגיעה שהשקיע הרב המחבר בביאור כל שיטות הפוסקים בכל נושא ונושא.

ספר זה יהיה לעזר רב לכל מי שלומד נושאים אלו, שיוכל להכירם ולהבינם על בוריים. יישר כוחו של הרב המחבר שהוציא מתחת ידו ספר העוסק בדברים שברומו של עולם בסדר נשים, ויה"ר שיזכה להמשיך לזכות את הציבור בחיבורים נוספים שירכו תלמידי חכמים בעם ישראל.

ובזכות לימוד התורה נזכה לראות בקרוב בגאולת עמנו וארצנו הקדושה בקרוב בימינו, אמן.

החותם לכבוד התורה ולומדיה,

דוב ליאור

בס"ד, ט' ניסן תשע"ז, 4-910/ע"ז

דברי ברכה

הובאו לפני גלינות ספר הביאורים על אבן העזר, מקורות הדינים בתלמוד ובראשונים, הרמב"ם וש"ע, בתוספת הארות והערות, שכתב וערך הרב היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, עמו עוז ותושיה, משנתו ערוכה וברורה, איש על העדה, מזכה הרבים, תהלתו בקהל חסידים, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, הרה"ג יורם קאפח שליט"א, רב כפר יעב"ץ. ואכן דבר נאה ויאה עשה המחבר, ויועיל לחזרה ולשינון סיכומי ההלכות באבן העזר, מקורות הדינים בש"ס, עם דעות הפוסקים הראשונים, ודעת הרמב"ם במקורו, ודברי מרן הש"ע, ודעות האחרונים, והכל עשה בעיון ישר ונכון, בבהירות בסדר נאה ונכון, בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, ובעזה"י יהיה זה לתועלת לבני התורה הלומדים ומשננים הלכות אלו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

והנה בגמ' גיטין (סו.) אמרו איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים וכו', ר"ע אוצר בלום, ופרש"י כשלמד מרבתי שמע דבר מקרא, ואחריו הלכה, ואחריו מדרש, ואחריו אגדה, נתן לבו לחזור עליהן, ולגורסן עד שיהיו סדורין בפיו וכו', ומזה נעשה אוצר בלום בכל חלקי התורה.

ובאבות דרבי נתן (פרק כד מ"ו) אמרו, הוא היה אומר יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה ולשכח כשתי שנים, כיצד ישב ששה חודשים ואין חוזר לאחריו, נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. שנה עשר חודש ולא חזר לאחריו, נמצא מחליף חכמים זה בזה, י"ח חודשים ואין חוזר לאחריו נמצא משכח ראשי מסכתותיו וכו'. סופו יושב ודומם, ועליו אמר שלמה (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים וכו'.

ובאבות (פ"ג מ"ח) שנינו, ר' דוסתאי ב"ר ינאי משום ר' מאיר אומר, כל השוכח דבר ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר, רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים וכו'. יכול אפילו תקפה עליו משנתו, תלמוד לומר, ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, הא אינו מתחייב אלא ביושב ומסירם מלבו. וכן אמרו במנחות (טז.) כל המשמר את התורה נשמתו משתמרת, וכל מי שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת וכו'. ע"ש. אולם כתב הגר"ח מוואלוז'ין בשאלות שבסוף מעשה רב (אות נג) בשם הגר"א, שזה לא נאמר אלא רק על הראשונים שלמדו בעל פה. ע"ש. ויש חולקים. ע' בש"ע הגר"ז הל' ת"ת (פ"ב ס"ד). ובשו"ת חקרי לב (ח"ג מ"ד ס"קא). וכן משמע בספר חסידים (סי' תת"ח). ע"ש.

והגאון הסטייפלר זצ"ל בספר קריינא דאיגרתא ח"א (עמ' ח-ט) כתב: בגמרא עירובין (נד.) ת"ר סדר משנה כיצד וכו', ומבואר, שצריך לשנות את פרקו ד' פעמים. ואפילו משה רבינו ע"ה ואהרן, שנו ד' פעמים, ואין זה בשביל חזרה לזכרון, דהא על זה אמרו בגמרא חגיגה (פרק קמא) דצריך לשנות פרקו מאה פעמים. אלא זהו למען תפיסת והבנת הסוגיא. כי בלעדי הלימוד ד' פעמים הבנתו הוא מקופיא ובלתי מאירה, ורבים המזלזלים בזה ואינן רואים סי' ברכה בלימודם. והעיקר ללמוד בהתמדה נכונה, להבין היטב את הסוגיא לכל פרטיה. ואם הבנת הסוגיא עולה בקושי, ומעורפל אצלו, אל יפול לבו כלל וכלל, כי לפום צערא אגרא וכו'. וצריך ללמוד הסוגיא

עוד פעם במתינות. ודוקא עם חבר, והוא עיקר גדול, ולפלפל עמו, ואין התורה נקנית אלא בחבורה, ואין זה דרך להתרחק מפלפול חברים בשביל שלא להתגאות, לא זו הדרך ולא זו העיר, אלא צריכים לפלפל ולדון בכל דבר עם חבריו ורבותיו. והכוונה העיקרית כדי להבין תורת ה'.

בספר "כוכב מיעקב" להגאון רבי יעקב וינפלד, אביו של הגאון מטשעבין זצ"ל, מספר בהקדמתו, שנפגש פעם עם הג"ר יוסף שאול נתנון, בעל "שואל ומשיב" ושאלו מה הוא לומד, אמר לו מסכת עירובין, ולא היה בפניהם שום ספר, התחילו לומר בעל פה את התוספות, זה אומר תוספות אחד וזה תוס' שאחריו, עד שגמרו את כל המסכת בעל פה. וכך ידעו בעצם את כל הש"ס. לצערינו יש כיום ריפיון בנושא זה, והדרך הנכונה שיבור לו האדם לחזור ולשנן בלי סוף, ומידת היגיעה משפיעה. ואף שלא כל בני האדם בעלי זכרון שווה, שיש שזכרונם מיוחד, אבל היגיעה בלימוד התורה נותנת סייעתא דשמיא אף למי שלא ניחון בזכרון מיוחד. שע"י היגיעה בתורה, ואכל וחי לעולם, ומי שיגע בערב שבת יאכל בשבת, כי נפש עמל עמלה לו, ומי שרוצה לזכות לכתרה של תורה יתמיד הרבה בלימודו.

וברכתי להרב המחבר שיה"ר וחפץ ה' בידו יצלה, ויפוצו מעיינותיו חוצה, ולהמשיך בזיכוי הרבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, ויזכה לברך על המוגמר להוציא לאור גם כתביו על חושן משפט, שובע שמחות וכל טוב.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

ב"ה כ"ח מרחשון תשפ"ב

הרב יועזר אריאל דיין ביה"ד האזורי טבריה – צפת

אב ביה"ד לממונות בלשכת הרבנות צפת

ראש הכולל לדיינות ראש פינה

מכתב ברכה, לידידי הרב יורם קאפח שליט"א, רב המושב כפר יעבץ

שמחתי מאד ונהייתי לקבל את ספרך החשוב על אבן העזר. הספר מקיף את רוב ההלכות המעשיות באבן העזר, ובכל סעיף מובאים המקורות, עם ביאור השווה לכל נפש. ניכרת לכל, ההשקעה הגדולה שהשקעת בספרך, מתוך עמלה של תורה ביגיעה רבה, בהיקף גדול, ובהעמקה, וחזקה על חבר שהוא מוציא מתחת ידו דבר מתוקן.

הלומדים ימצאו בספרך תועלת רבה, כי הוא כתוב בשפה ברורה, משנה ברורה וסדורה, מאירת עיניים. מובאים בו הסוגיות בגמרא, הראשונים, טור ובית יוסף, שו"ע ותמצית נושאי כליו, ועד לאחרוני האחרונים. בנוסף הוספת נופך משלך: הסברים, הערות, קושיות ותירוצים.

ניכר גם בספרך, שהנך עוסק הרבה בדקדוק בהבנת דברי הרמב"ם וגרסאותיו השונות, לאור דרכו של הגר"י קאפח זצ"ל.

כבר כתבתי לך במכתבי הקודם תירוץ על אחת מהקושיות שהקשית בספר בסימן א', שתירה לכאורה בין דברי הרמב"ם בהלכות אישות, לבין דבריו בספר המצוות.

אסיים בברכה, שבע"ה תזכה להמשיך ולהוציא לאור ספרים נוספים, ובתוכם גם ספר בירורי הלכה למעשה, שאת חלקם כבר זכיתי לראות.

יפוצו מעיינותיך חוצה, והקב"ה ירבה גבולך בתלמידים שומעי לקחך, ותזכה גם לשבת ולדון.

ובאתי על החתום

הרב יועזר אריאל, מירון

ביאור דברי הרמב"ם, תשובה להערה (6) בסימן א'

מהדיין הרב יעוזר אריאל שליט"א

כתב הרמב"ם (אישות, פרק א', הל' א'-ב'): כיון שנתנה תורה, נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה, יקנה אותה תחילה בפני עדים, ואחר כך תהיה לו לאשה, ולקוחין אלו מצות עשה של תורה הם. דקדקת בלשונו שכתב 'שאם ירצה', שנראה שמצות הנשואין היא מצוה קיומית, התלויה ברצון האדם: ברצונו ישא אשה בקנין קדושין, ויקיים מצוה, וברצונו לא ישא אשה ולא יקיים המצוה, אך מאידך גיסא גם אינו עובר עבירה. הערת על כך שהלכה זו סותרת לכאורה לדברי הרמב"ם בספר המצוות, שכתב: המצוה הרי"ג היא **שצונו לבעול בקדושין**, ולתת דבר ביד האשה, או בשטר, או בביאה, וזו היא מצות קדושין. כאן מבואר בדבריו שיש **מצוה חיובית לשאת אשה**, שאינה תלויה ברצונו אם ירצה לשאת אשה! עוד יש להקשות מהלכה נוספת ברמב"ם (אישות פרק ט"ו, הל' ב'), שכתב: האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ומאימתי האיש נתחייב במצוה זו מבן שבע עשרה, וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה, **הרי זה עובר ומבטל מצות עשה**. אילו הרמב"ם היה סובר, שהמצוה לשאת אשה, היא מצוה קיומית ולא מצוה חיובית, מדוע אם לא נשא אשה 'הרי זה עובר ומבטל מצות עשה'? הרי מהותה של מצוה קיומית היא, שאם ירצה וישא אשה, יקיים את המצוה, ואם לא ירצה ולא ישא אשה, לא קיים מצוה, אך מאידך גם אינו עובר עבירה¹.

נוסף לביטול מצות עשה של פריה ורביה, הרמב"ם (שם, פרק ט"ו, הלכה ג') פסק, שקיימת סיבה נוספת, לחייב את האיש במצות פריה ורביה, משום הרהור (שיסוד איסורו הוא לא תעשה: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"), שכתב: מי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושגה בה כבן עוזאי ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה, אין בידו עון, והוא שלא יהיה יצרו מתגבר עליו, אבל אם היה יצרו מתגבר עליו חייב לישא אשה ואפילו היו לו בנים, שמא יבוא לידי הרהור. נמצא שהרמב"ם פסק שהאיש חייב לשאת אשה, גם כדי שלא יבוא לידי הרהור, מלבד חובת פריה ורביה! ועוד קשה: בסוגיה במסכת יבמות (ס"ג:) נאמרו דברים חמורים על המבטל מצות פריה ורביה: רבי אליעזר אומר: כל מי שאין עוסק בפריה ורביה, כאילו שופך דמים, שנאמר: "שופך דם האדם", וסמ"ך ליה: "ואתם פרו ורבו". דברי הגמרא הללו הובאו בטור אבהע"ז סימן א', וכן פסק המחבר בשולחן ערוך (סי' א', א'): כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים, וממעט את הדמות, וגורם לשכינה שתתלק מישאל. עולה מדברי הגמרא והפוסקים, שמצות פריה ורביה אינה תלויה ברצון האדם, אם ירצה יקיים מצוה קיומית, ואם לא ירצה, לא יקיים מצוה, אך גם לא יעבור עבירה, אלא המבטל מצוה זו, עובר עבירה חמורה!

לאור האמור יש ליישב, שגם הרמב"ם בפרק א', הלכה ב', שפסק: **שאם ירצה האיש לישא אשה**, יקנה אותה... ולקוחין אלו מצות עשה, כוונתו היא, שאם אינו מקיימה, הרי הוא מבטל מצות עשה חיובית. ומה שכתב 'שאם ירצה האיש לישא אשה', הוא משום שהלכה זו מתייחסת לכל הגילאים החל מגיל שלוש עשרה, כי מגיל שלוש עשרה ומעלה, יכול לקדש אשה בתורת רשות. לכן כתב הרמב"ם 'שאם ירצה', כיון שהלכה זו נאמרה לכל הגילאים – גם מגיל שלוש עשרה עד שבע עשרה, שאינו חייב בגיל זה בפריה ורביה, אלא 'אם ירצה'. לעומת זאת מגיל שבע עשרה ומעלה, האיש חייב בפריה ורביה, ולצורך קיום מצוה זו, מוטלת עליו מצוה נוספת – לשאת אשה בקידושין, כי לדעת הרמב"ם אי אפשר לקיים את המצוה בפלגש, אלא בקידושין דווקא. לסיכום: האיש חייב **בשתי מצוות חיוביות**: מצות פריה ורביה ומצות קידושין.

1. על הגדרתה של מצוה קיומית, ראה מנחת חינוך, מצוה שכ"ה, שס"ד, שפ"ו, וראה גם הערות על דבריו, בשערי יושר, שער ג', פרק י"ט; אתון דארייתא, סוף כלל י"א, המועדים בהלכה לגרשי' וזין זצ"ל, יום הכיפורים, פרק א',

בשם ה' אל עולם.

אודה השם בכל לבב על שזכני לישב בישיבה ימים רבים, לחבוש ספסלי בית המדרש בכמה מקומות חשובים, לחסות בצל תורתנו הקדושה, ולשתות מימיה הזכים המענגים. כי אין זוך כזפות רעיוניה, ואין עונג כענוג העסק בה. כבן ירושלים עיה"ק זכיתי בילדותי לראות זקנים וצדיקים, ולהתבשם מגדולי תורה רבים אשר בה. בבחרותי למדתי בישיבה הגבוהה מרכז הרב, כבחור וכאברך. בהגיע העת, עזבנו את ירושלים, גם עזבתי אני את ישיבת מרכז הרב, ועברנו לגור בעיר תורה ות"ח בית אל ת"ו, ובישיבה הגבוהה המפוארה אשר שם למדתי למודי רבנות. בסיימי חוק למודי שם, עברתי (תשנ"ו) ללמוד בהיכל הקדש כולל פסגות, אשר כשמו כן הוא, שיושב בראש ההר, וגם מרומם את לומדיו לפסגות למידה גבוהות מאד, ולרכישת ידע תורני רב. בסיעתא דשמיא זכיתי להתחיל ולסיים שם למודי דיינות, היינו טור וש"ע חשן המשפט ואבן העזר, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, והן כמעין הנובע. בעת למודי שם נהגתי כהרגלי מקדם בשאר שנים, והעליתי על הכתב את תמצית ההלכות ואת יסודותיהן. והיו הדברים האלה על לבבי, גנוזים וחתומים אצלי ימים רבים. במרוצת השנים, מדי פעם פתחתי הכתובים ועיינתי בהם לצורך, ורווח לבי עת ראיתי כי עבודתי כשרה ברורה.

לפני מספר שנים החילוניו ללמד בבית המדרש להכשרת רבנים 'אור חדש' בנתניה, טור וש"ע חלק אבן העזר, למספר אברכים, ת"ח צעירים וחרוצים אשר כבר סיימו בבית מדרשנו למודי רבנות, והוסמכו ע"י הרבנות הראשית. באותה תקופה נזקקתי הרבה לאותם כתובים, אזרתי עז, והחילתי להעלות על המחשב את אשר כתבתי לפני שנים רבות, עם שנויים, והוספות רבות. בכתבי הדברים לפני שנים, לנגד עיני עמד עיקר אחד, והוא: שיהו ערוכים באופן נכון ובהיר, באופן שבכל עת אשר אזדקק להם, יעלו לפני במהירות ובבהירות יסודות כל דין במשנה ובתלמוד, שיטות הראשונים העקריות בו, ופסק ההלכה ברמב"ם ובש"ע. כבר מני אז ידעתי שמדרך הטבע ועל פי רוב, אין לאדם הזדמנות שניה ללמוד דינים אלו ביסודיות גמורה, על הסדר. על כן שנסתי מתני אז, חרף המאמץ הגדול שהיה בכך. את דברי האחרונים הבאתי דרך כלל בתמצית, בקצרה אך לא באריכות. עוד דבר חשוב הוספתי עתה על הכתיבה המקורית, והוא הַבָּאָת דברי הרמב"ם בכל דין ודין, תוך העתקת לשונו מילה במילה, במדויק. זאת משום שסבור אני כי עצם קריאת לשון הרמב"ם שופכת אור על הבנת שיטתו, ומונעת טעויות הנגרמות לעתים מהזכרת שיטתו בעלמא, בשמו, ולא מתוכו וכתבו וכלשונו. בדרך זו גם מבינים פעמים הרבה את דרך למודו והבנתו בסוגית התלמוד, ולא רק את מסקנתו. יתר עליו מי שילמד ברצף את כל ההלכות העוסקות באותו נושא מתוכו, שירויה הנ"ל בתוספת נופך. ק"ו מי שיקרא את כלל הפרקים של הנושא הנלמד, ברצף מתוך המשנה תורה, קודם שיעסוק בש"ע, מובטח לו שמשנתו תהיה סדורה עליו.

באופן שונה נהגתי בסימנים ס"ט, ע"א, ע"ו, אשר כבר היו כתובים וערוכים על ידי על המחשב מקדם, וגם ראו אור לפני כמה שנים במסגרת אחרת ובפורמט שונה. שם הועתקה לשון הש"ע פסקה אחר פסקה, ובסמיכות הובאו המקורות בתלמוד ובראשונים, כדרכנו. סימנים אלו הובאו בזה כמות שהם, בעריכתם הראשונית.

דינים שאין מקורם מפורש בתלמוד, והעלם השו"ע מדברי מי מהראשונים ומתשובותיהם, לא נתבארו בקובץ זה. הלומד יוכל בנקל למצוא מקורם בדברי הגר"א ובאר הגולה.

ראוי לציין, כי המלאכה לא היתה דים, ולא נעשתה על כל חלק אבן העזר, אלא על כשני שלישים ממנו, אך כלולים בה כל הנושאים העיקריים והסימנים המרכזיים. אני תפלה לבורא עולם שאזכה להשלים, בעת אשר יחפוץ, דיני יבום וחליצה, ושאר סימנים שלא הבאתי בזה, ועוד חזון למועד.

את לשון הרמב"ם וגרסתו הנכונה והמדויקת הבאנו ממהדורת הרב יוסף קאפח זצ"ל, הוצאת מכון משה, (המוגהת ע"פ כתבי יד תימן), התואמת דרך כלל את נוסח מהדורת הרב פרנקל, לא כנוסח הדפוסים. את חלוקת ההלכות הבאנו כבדפוסים.

בנוסף הבאנו את לשון השו"ע על הדף, בראש כל עמוד, כדי שיהיו הדברים זמינים וקרובים, ומתוך כך יהיו מובנים, בראות הקורא הסעיף בשו"ע וביאורו יחדו.

תוך כדי עבודתי זו ראיתי באופן הניכר מאד, כמה רבות הן הפעמים שהעתיק השו"ע את לשון הרמב"ם מילה במילה, או כמעט (בדומה עשה הטור, שכתב הרבה סימנים על סדר פרקי הרמב"ם). בהתאם השתדלתי לדייק בניסוח: 'העתיק השו"ע לשונו', כאשר העתיק לשון הרמב"ם ממש מילה במילה, או: 'כתב השו"ע לשונו', כאשר העתיקה באופן חלקי ושבץ דברי עצמו בלשון הרמב"ם.

מובן שבסידור הדברים באופן האמור, ניתן לדעת ולהשוות בכל דין את פסיקת השו"ע אל מול פסיקת הרמב"ם.

בסוף החבור צרפנו נספחים – למעלה מעשרה מאמרות, המרחיבים מעט את היריעה, בנושאים הנדונים בחבור זה. גם באלו, כדרכנו, פתחנו בתלמוד ובראשונים, וסיימנו בדברי האחרונים.

בסיום דברי אודה לאכסניה של תורה, בית המדרש 'אור חדש' שע"י 'ישיבת בית יוסף' נתניה, ע"ש הרב דוד שלוש זצ"ל, בנשיאות בנו.

תודה גם לרב המעמד המסור, הסבלן והדיקן, על עבודתו ועל עצותיו.

תודה לתלמידנו, האברך המתמיד והחרוץ אשר עבר על כל המובא בזה. משך כמה חדשים, חזר בעזרת ספר זה על למודו בחלק אבן העזר, ורשם את הגהותיו.

תודה אחרונה לרעייתי היקרה תבורך מנשים, אשר אפשרה לי שנים רבות ללמוד וללמד, לכתוב ולחדש. חלקה בזה גדול מאד, ותבוא על שכרה משמים.

יהי רצון מלפניך ה' אלוקי שלא אכשל בדבר הלכה.

וחפץ השם בידינו יצלח.

בברכה נאמנה, י. קאפח,

כפר יעבץ, תשפ"ב

רשימת הסימנים

- סימן כח – המקדש בשאינו שלו.
סימן כט – המקדש בכסף על מנת להחזיר, או אחר נתן, או לא נתן הכל.
סימן לא – קדושין בפרוטה.
סימן לב – קדושי שטר.
סימן לג – קדושי ביאה.
סימן לד – ברכת הארוסין.
סימן לו – המקדש אשה ונמצאו עליה נדרים או מומים.
סימן מב – קדושין באונס או שלא בפני שני עדים כשרים.
סימן מג – קדושי קטן וקטנה.
סימן מז – עדים המכחישים זה את זה בקדושין.
סימן מח – איש ואשה המכחישים זה את זה בקדושין.
סימן נא – דברים הנקנים באמירה.
סימן נב – הפוסק מעות לחתנו, ואינו רוצה ליתן.
סימן נג – הפוסק מעות לחתנו, ומת החתן, או הבת.
סימן נד – הפוסק מעות לבתו, ומת.
סימן נה – דין ארוסה, וחופה.
סימן נו – זמן המתנה בין ארוסין לנשואין.
סימן סא – חופת נדה.

הלכות יוחסין וחיתון

- סימן א – חיוב נשיאת אשה, ומצות פריה ורביה.
סימן ב – איזו אשה כשרה וראויה.
סימן ג – מוחזקות לכהונה.
סימן ד – פסולי קהל וספקותיהם.
סימן ה – פצוע דכא וכרות שפכה, ודיני סרוס.
סימן ו – נשים האסורות לכהן – גרושה וחלוצה וזונה.
סימן ז – נשים האסורות לכהן – שבויה וחללה.
סימן ח – אחר מי הולך הולד.
סימן ט – אשה קטלנית.
סימן י – דיני המחזיר גרושתו.
סימן יא – אשת איש שנחשדה.
סימן יג – דיני המתנת ג' חדשים, ודיני מעוברת ומינקת חברו.
סימן טז – איסור גויה ושפחה.

הלכות עגונות

- סימן יז – דין אשה שהלך בעלה.

הלכות קדושין

- סימן כו – כיצד האשה נקנית.
סימן כז – קדושי כסף, ולשונות קדושין.

הלכות כתובות

- סימן סו – דיני כתובה.
סימן סז – מי כתובתה מאתים, ומי מנה בלבד.
סימן סח – טענת בתולים.
סימן סט – חיובי האיש והאשה זה לזה.
סימן עא – מזונות הילדים.
סימן עב – יו"ד רלה – דיני המדיר את אשתו מליהנות.
סימן עד – דיני המדיר את אשתו, או לא הפר נדרה.
סימן עה – מקום הדירה.
סימן עו – גדרי מצות עונה.
סימן עז – דיני מורד ומורדת.
סימן עח – פדיון אשתו.
סימן עט – רפואת אשתו.
סימן פ – מעשה ידי האשה.
סימן פא – הקדשת מעשה ידיה.
סימן פב – דין הנקה.
סימן פג – דיני חבלה באשת איש.
סימן פד – מציאת האשה.
סימן פה – דיני נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל.
סימן פו – פקדון והלוואה מהאשה.
סימן פז – חזקה בנכסי אשת איש.
סימן פח – חזרת נכסיה לאחר מיתה או גרושין.
סימן פט – קבורתה.
סימן צ – ירושתה ומכירת נכסיה.

- סימן צא – בעל בנכסי אשתו כלוקח.
סימן צב – המסלק עצמו מנכסי אשתו.
סימן צג – מזונות אלמנה.
סימן צד – מדור אלמנה.
סימן צה – מעשה ידי האלמנה.
סימן ק – גביית הכתובה.
סימן קא – עד מתי גובה כתובתה.
סימן קב – דיני קדימויות בגביית כתובה וחיוב.
סימן קג – מכירה נכסים לגביית כתובה.
סימן קד – מכירת נכסים לכתובה ע"י בית הדין.
סימן קה – דין מוכרת ומוחלת כתובתה.
סימן קיא – כתובת בנין דכרין.
סימן קיב – מזונות הבנות.
סימן קיג – עישור נכסים.
סימן קיד – מזונות בת אשתו.
סימן קטו – עוברת על דת, ומזנה.
סימן קטז – כתובה לנשים האסורות.

הלכות גטין

- סימן קיט – עילה לגרושין, ונתוק הקשר מגרושתו.
סימן קכ – הבעל כותב הגט, או מצוה בפיו לשלוחו.
סימן קכא – צלילות דעת הבעל בשעת כתיבה ונתינה.
סימן קכב – לשון צווי הבעל, ועד כמה תקף.

סימן קלח – אופן מסירת הגט.
סימן קלט – מקום ואופן קבלת הגט.
סימן קמ – שליח הולכה, הבאה, או קבלה.
סימן קמא – דיני מינוי השליחות ובטולה.
סימן קמו – דין המגרש לאחר זמן או על תנאי.
סימן קמוז – דין תנאי הכתוב הגט.
סימן קמח – דין גט ישן ויחוד בגט על תנאי.
סימן קמט – דין המתייחד עם גרושתו.
סימן קנד – אלו שכופין להוציא.
סימן קעח – דיני סוטה.

סימן קכג – מי כשר לכתוב הגט, ודין נכתב בשבת.
סימן קכד – על מה כותבין הגט.
סימן קכז – זמן בגט.
סימן קכט – שמות האיש והאשה.
סימן קלא – כתיבת הגט לשמו ולשמה.
סימן קלג – עדי חתימה ועדי מסירה.
סימן קלד – בטול מודעות.
סימן קלה – קריאת הגט.
סימן קלו – לשון הגרושין בשעת מסירה, וגט בשבת.
סימן קלז – דין המשייר בגט 'חוץ' או 'אלא' לפלוני.

חיוב נשיאת אשה, ומצות פריה ורבייה.

א) חייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות. וכל מי שאינו עוסק בפריה ורבייה כאלו שופך דמים, וממעט את הדמות, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל. הגה: וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא ברכה, בלא תורה כו' ולא נקרא אדם. וכיון שנשא אשה עונותיו מתפקקים, שנאמר: מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'.

מקורות וביאורים

א) מובא בגמרא יבמות¹: אמר רבי תנחום אמר רבי חנילאי כל אדם שאין לו אשה, שרוי בלא שמחה בלא ברכה, בלא טובה... בלא תורה, בלא חומה... בלא שלום. ואינו אדם² וכו'.

וכתב הטור בפתח דבריו: יתברך שמו של הקב"ה שהוא חפץ בטוב בריותיו שידע שאין טוב לאדם להיות לבדו, ועל כן עשה לו עזר כנגדו. ועוד כי כוונת הבריאה באדם כדי לפרות ולרבות, וזה אי אפשר בלא העזר, ועל כן צוהו לדבק בעזר שעשה לו, לכך חייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות. שכל מי שאינו עוסק בפריה ורבייה כאילו שופך דמים, וכאילו ממעט הדמות, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל. וכיון שנשא אדם אשה, עונותיו מתפקקים, שנאמר³: "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה".

והרמב"ם כתב⁴: כיון שנתנה תורה, נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה, יקנה אותה תחילה בפני עדים, ואח"כ תהיה לו לאשה, שנאמר⁵: "כי יקח איש אשה ובא אליה". ולקוחין אלו מצות עשה של תורה הם. משמע שאין חיוב לישא אשה, ורק אם ירצה אשה, חייב לעשות תחילה לקוחין אלו, ובכך מקיים מצות עשה זו⁶, שהיא מצוה

1. ס"ב: 2. שם ס"ג. 3. משלי י"ח, כ"ב. 4. פרק א' מאישות הל' א', ב'. 5. דברים כ"ב, י"ג. 6. ובכל אשה שירצה לקחת, חייב לקדשה תחילה, ומקיים בזה מצות עשה זו, ואף אם הוא עקר שאינו מוליד. ובספר המצוות מצות עשה רי"ג כתב הרמב"ם: הצווי שנצטוינו לבעול בקדושין ובמתן דבר ביד, או בשטר, או בביאה, וזו היא מצות קדושין. והרמז עליה אמרו (דברים כ"ד, א'): "כי יקח אשה ובעלה" (פסוק אחר, לא מה שהביא במשנה תורה), משמע שהוא קונה בביאה. אף שפשט לשונו מורה שיש מצוה חיובית (לכתחילה, יוזמה) לקחת אשה, מכל מקום אפשר לפרשה כמשמעות דבריו במשנה תורה. ובספר החנוך מצוה תקנ"ב כתב: שנצטוינו לקנות אשה באחת משלש דרכים קודם הנשואין... ועל זה נאמר: "כי יקח איש אשה", כלומר אם ירצה איש ליקח לו אשה, יקנה אותה תחילה בביאה. ומשמע כרמב"ם, שזו מצוה עצמית אך היא קיומית, לכשירצה, ולא חיובית שחייב לתור לקיימה. מאידך הביאו שניהם גם מצות פריה ורבייה בפני עצמה (רמב"ם ספר המצוות מצות עשה רי"ג, ספר החנוך מצוה א'). ומכל מקום כתב עוד הרמב"ם (פרק ט"ז מאישות הל' ט"ז): וכן מצות חכמים היא שלא ישב אדם בלא אשה, שלא יבוא לידי הרהור. והיינו מצוה חיובית, מדרבנן. וכן כתב השו"ע כאן סעיף ח' שלא יעמוד אדם בלא אשה. לעומתם הרא"ש (כתובות פרק א' סימן י"ב) כתב שלקחת אשה בקדושין אינה מצוה עצמית כלל, כיון שאין מתקיים בה גמר הענין ותכליתו, ואינה אלא הכשר למצות פריה ורבייה שהיא המצוה והתכלית, והרי אפשר לקיים מצות פו"ר גם ע"י פלגש,

(ב) אין מוכרין ספר תורה, אלא כדי ללמוד תורה ולישא אשה.
 (ג) מצוה על כל אדם שישא אשה בן י"ח, והמקדים לישא בן י"ג, מצוה מן

מקורות וביאורים

בפני עצמה. וכן פסק השו"ע⁷ שחייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות⁸.

כתב עוד הרמב"ם⁹: האשה שהרשת את בעלה אחר הנשואין שימנע עונתה, הרי זה מותר. במה דברים אמורים, בשהיו לו בנים, שכבר קיים מצות פו"ר¹⁰, אבל לא קיים, חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים, מפני שהיא מצות עשה של תורה, שנאמר: "פרו ורבו". והביא השו"ע דבריו בסימן ע"ו¹¹.

הקשה הבית שמואל¹²: מנין לרמב"ם לחלק בין אם קיים מצות פו"ר ללא קיים, לענין בטול מצות עונה לאחר מחילת והסכמת אשתו, שכן גם אחר שקיים מצות פו"ר יש מצות "ולערב אל תנח ירך". והפת"ש¹³ כתב בשם החיד"א לחלק שבמצות "ולערב" אינו חייב לבעול אלא בעת מן העתים, ולא בכל עונה¹⁴.

(ב) **מובא** בגמרא מגילה¹⁵: אמר ר' יוחנן משום ר' מאיר אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה, ולישא אשה¹⁶.

וכן פסק הרמב"ם¹⁷: לעולם אין מוכרין ספר תורה אלא לשני דברים, שילמוד תורה בדמיו, או שישא אשה בדמיו. והוא שלא יהיה לו דבר אחר למכור. וכן פסק השו"ע¹⁸.

(ג) **מובא** בברייתא¹⁹: בן שמונה עשרה לחופה.

וכתב הרמב"ם²⁰: ומאימתי יתחייב האיש במצוה זו, מבן שש עשרה שנה מבן שבע עשרה שנה²¹. וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה, הרי זה עובר ומבטל מצות עשה.

(שהיא בלא חופה, וי"א אף בלא קדושין). לדעתו ברכת הקדושין אינה ברכת המצוות אלא ברכת השבת, ולכן היא ארוכה, ואינה בנוסח ברכת המצוות המקובל. ונפקא מינה גם לענין מתי מברכים אותה, והאם אפשר (בדיעבד) לברכה אחר הקדושין. וע' רש"י מו"ק י"ח: ד"ה 'רקא עביד מצוה', שהנושא אשה עושה מצוה – היינו 'דעוסק בפריה ורביה'. וע' לקמן סימן ל"ד, והערות פ, 15. 7. סעיף א'. 8. והובאו שם וברמ"א דברי ההשקפה הנ"ל. 9. פרק ט"ו מאישות הל' א'. 10. וכן כתב המשנה ברורה או"ח סימן ר"מ ס"ק ב'. 11. סעיף ו'. 12. כאן ס"ק א'. 13. אות א'. 14. וע' תירוצי הט"ז ס"ק א'. 15. כ"ז. 16. והביאה הגמרא שם טעם לדבר משום "לא תהו בראה לְשבת יצרה". וביארו התוס' גטין מ"א: ד"ה 'לא תהו' שזו מצוה רבה משום "לשבת יצרה". 17. פרק י' מספר תורה הל' ב'. 18. כאן סעיף ב'. וביו"ד סימן ע"ר, סעיף א'. ובאו"ח סימן קנ"ג סעיף ו' כתב השו"ע שמוכרים ספר תורה גם להספקת תלמידים או להשיא יתומים. וכתב הח"מ ס"ק ב' דהיינו דוקא להשיא יתומים, החייבים בפו"ר ולא יתומות הפטורות מזה. אך הב"ש כתב שנראה שאף להשיא יתומה מוכרין ספר תורה כיון שגם האשה חייבת במצות "לשבת יצרה" (ע' בב"ש שם שהביא דעות ראשונים בזה. וע' סוף הסימן). וכשם שמוכרין לצורך מצות "ולערב" אף למי שקיים כבר מצות פו"ר (וכמ"ש בס"ק ט"ז). וכן פסק המשנה ברורה שם ס"ק כ"ד. 19. הוכנסה ע"י המעתיקים לסוף פרק ה' ממסכת אבות (וכן פרק קנין תורה). ע' הערת הרב קאפח בפירוש המשנה מהדורתו שם. ולא כמגיד משנה שכתב: במסכת אבות שנינו וכו'. 20. פרק ט"ו מאישות הל' ב'. 21. כן הגרסא במהדורת הרב קאפח.

המובחר, אבל קודם י"ג לא ישא דהוי כזנות. ובשום ענין לא יעבור מעשרים שנה בלא אשה. ומי שעברו עליו כ' שנה ואינו רוצה לישא, ב"ד כופין אותו לישא כדי לקיים מצות פריה ורביה. מיהו אם עוסק בתורה וטרוד בה, ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונו ויתבטל מן התורה, מותר להתאחר. הגה: ובזמן הזה נהגו שלא לכוף על זה. וכן מי שלא קיים פריה ורביה ובא לישא אשה שאינה בת בנים, כגון עקרה וזקנה או קטנה, משום שחושק בה או משום ממון שלה, אעפ"י שמדינא היה למחות בו, לא נהגו מכמה דורות לדקדק בענין הזיווגים. ואפילו נשא אשה ושהה עמה

מקורות וביאורים

וביאר המגיד משנה דהיינו שבע עשרה שנה שלמות, ויש גורסים רק 'מבן שבע עשרה'. והעיקר הגרסא: 'מבן שמונה עשרה', והיינו משכנס לכלל שמונה עשרה שנה. וכתב הרב קאפח²² שברייתא זו דחוויה היא, והרמב"ם כלל לא הביאה באבות, ומקור דבריו אלו הוא מהאמור בגמרא קדושין²³: אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי, דנסיבנא בשיתסר, ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשטן גירא בעינך. ופסק הרמב"ם שמגיל שבע עשרה מתחיל החיוב²⁴.

עוד למדנו מדברי רב חסדא אלו שמצוה מן המובחר לשאת אשה בן י"ג שנה²⁵. וכן פסק השו"ע²⁶ שמצוה על כל אדם לשאת אשה מבן שמונה עשרה, והמקדים לשאת מבן י"ג, מצוה מן המובחר²⁷. וכתבו החלקת מחוקק²⁸ והבית שמואל²⁹ שמכל מקום קבלו חז"ל שאין חייב במצוה זו מיד בהכנסו לחיוב מצוות, מפני שצריך ללמוד תורה³⁰.

נחלקו הראשונים בהגדרת בן י"ג שנה. בגמרא סנהדרין³¹ מובא שראוי להשיא בניו סמוך לפרקן, ופרש"י דהיינו כשהם עדיין קטנים, דמשום שנה או חצי שנה לא תזנה עליו. וכן כתבו שם התוס'³² שמדובר בקטנים ואף בבנים, שלמרות שלא תקנו להם נשואין³³, מכל מקום תקנו נשואין לענין שלא תחשב בעילתם זנות. ואדרבא כתבו עוד ביבמות³⁴ שמצוה להשיא אשה לבנו קטן.

אך הרמב"ם כתב³⁵: ואסור להשיא אשה לקטן, שזה כמו זנות היא³⁶. וכן כתב השו"ע³⁷ שקודם י"ג לא ישא, שזה כזנות.

22. מהדורתו שם הערה ה'. 23. כ"ט: ל'. 24. ולא כברייתא הדחוויה, שהיא גם דעת תנאים ואמוראים בקדושין שם מבן 16 עד 22, או מבן 18 עד 24. 25. ומה שאמר ארביסר, היינו מתחילת שנתו הארבע עשרה. 26. סעיף ג'. 27. וכתב הרב קאפח שם שלדעת הרמב"ם החיוב לשאת אשה מתחיל רק מבן שבע עשרה, שכך קבלו חז"ל במצוה זו. 28. ס"ק ב'. 29. ס"ק ג'. וע' טור סימן רמ"ו. 30. ובדומה כתב הרב קאפח שם שנראה שחיוב גיל המצוות (13 לבן, 12 לבת) הוא קבלת חז"ל ממש מהסיני, וקבלו שלענין מצות פו"ר גיל החיוב הוא חמש עשרה שנה ויום אחד. ועוד כתב שקבעו חכמים ארבע שנים למצוא אשה ולהכין מלאכתו, ורק מבן עשרים עובר. 31. ע"ו: 32. שם, וביבמות ס"ב: ד"ה 'סמוך'. 33. בגמרא יבמות ק"ב: תקנו רק לקטנה, כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר. 34. צ"ו: ד"ה 'נשא'. 35. פרק כ"א מאיסורי ביאה הל' כ"ה. 36. וביאר הרב קאפח מהדורתו שם (הערה מ"ד) שמשיאן סמוך לפרקן היינו לאחר י"ג שנה. וכן פירשו הבית יוסף וחלקת מחוקק ובית שמואל (ס"ק ג') בדעת הטור. ויש מהאחרונים שפירשו בטור וברמב"ם, כדעת התוס'. 37. שם.

עשרה שנים לא נהגו לכוף אותו לגרשה, אף על פי שלא קיים פריה ורביה, וכן בשאר ענייני זיווגים. (ריב"ש סימן ט"ו), ובלבד שלא תהא אסורה עליו.

ד) ומי שחשקה נפשו בתורה, כבן עזאי, תמיד, ונדבק בה כל ימיו, ולא נשא אשה, אין בידו עון, והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו.

מקורות וביאורים

מובא עוד בגמרא קדושין שם בשם רב הונא שמי שהוא בן עשרים שנה ולא נשא אשה, כל ימיו בהרהור עברה. ותנא דבי ר' ישמעאל עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיעה שנת עשרים ולא נשא, אומר תיפח עצמותיו. ודייק הרא"ש³⁸ בגמרא יבמות שאם לא נשא, כופין אותו לשאת ולקיים מצות פריה ורביה³⁹. וכן פסק השו"ע שכופין אותו. והרמ"א כתב שבזמן הזה נהגו שלא לכוף על זה⁴⁰.

וכתב הרא"ש⁴¹ שמי שאינו יכול ללמוד תורה אם ישא אשה תחילה, ילמד תחילה, ומודים לזה כל החכמים. וכן פסק הרמב"ם שם: וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה, הרי זה עובר, ומבטל מצות עשה. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה, והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויתבטל מן התורה, הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה. וכן פסק השו"ע.

ד) **מובא** בגמרא יבמות⁴²: אמרו לו לבן עזאי⁴³ יש נאה דורש ונאה מקיים... ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים... אמר להן בן עזאי ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים.

וכתב הרמב"ם⁴⁴: מי שחשקה נפשו בתורה תמיד, ושוגה בה כבן עזאי, ונדבק בה כל ימיו, ולא נשא אשה, אין בידו עון, והוא שלא יהיה יצרו מתגבר עליו. אבל אם היה יצרו מתגבר עליו, חייב לישא אשה ואפילו היו לו בנים, שמא יבוא לידי הרהור. וכן פסק השו"ע⁴⁵. וכתב הרא"ש שם שאין ידוע עד כמה הקצבה של זמן דחיית הנשואין, שרק בבן עזאי מצינו שיתבטל כל ימיו מפריה ורביה. וכתב הבית שמואל⁴⁶ שמשמע ברמב"ם שכל אדם שחשקה נפשו בתורה יכול להתבטל כל ימיו אם יהיה לו טורח מזונות כשישא אשה, ובלבד שעתה שאינו נושא אין יצרו מתגבר עליו. ויחודו של בן עזאי הוא בכך שפטור מלישא אף אם לא יהיה לו טורח מזונות לכשישא.

ובסימן מ"ג סעיף א' כתב שאסור, ולא כתב שזו זנות. 38. יבמות פרק ו' סימן ט"ז מהגמרא שם ס"ד: 39. לשיטתו דלעיל. וע' קרבן נתנאל שם אות ד' שתמה על ראיית הרא"ש. 40. והוא ע"פ דברי הריב"ש הובא בדרכי משה אות ג', שלא ראינו מימינו מכמה דורות בי"ד שנוקק לזה לכוף ולהוציא... שלא תרבה הקטטה והמריבה, ולזה העלימו חכמי הדורות עיניהם בענין הזווגים שלא למנעם. 41. קדושין פרק א' סימן מ"ב. וע' תוס' קדושין שם ד"ה 'הא לן'. 42. ס"ג: 43. לאחר שדבר בחומר מצות פריה ורביה. 44. פרק ט"ו מאישות הל' ג'. 45. סעיף ד'. וע' שו"ע י"ד סימן רמ"ו סעיף ב'. 46. ס"ק ה'.

ה) כיון שיש לאדם זכר ונקבה, קיים מצות פריה ורביה, והוא שלא יהיה הבן סריס או הנקבה איילונית. (פי', איל הוא זכר הצאן, כלומר שיש לאשה טבע הזכר וסימנים הם שאין לה שדים כנשים, וקולה עבה, ואותו מקום אינו בולט מגופה כיתר הנשים).
ו) נולדו לו זכר ונקבה, ומתו והניחו בנים, הרי זה קיים מצות פריה ורביה.

— מקורות וביאורים —

ה) מובא במשנה יבמות 47: לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים. ב"ש אומרים שני זכרים, וב"ה אומרים זכר ונקבה, שנאמר 48: "זכר ונקבה בראם". ובברייתות בגמרא 49 הובאו דעות נוספות בשמם, שני זכרים ושתי נקבות, זכר או נקבה וכו'. ונפסקה הלכה כב"ה במשנה, שצריך זכר ונקבה.

ו) מובא בברייתא בגמרא 50 שאם נמצא הבן סריס, לא קיים האב מצות פריה ורביה. ובירושלמי מובא שהוא הדין אם תמצא הבת איילונית.

וכן פסק הרמב"ם 51: כמה בנים יהיו לו ותתקיים מצוה זו בידו, זכר ונקבה, שנאמר "זכר ונקבה בראם". היה הבן סריס, או שהיתה הבת איילונית, לא קיים מצוה זו. וכן פסק השו"ע 52. וכתבו הח"מ 53 והב"ש 54 שאם התחתן בנו עם איילונית, או בתו התחתנה עם סריס, קיים האב מצות פריה ורביה 55. והוסיף הח"מ שהוא הדין אם כלל לא התחתנו הבן והבת.

ו) מובא בברייתא שם שאם מת בנו או נכדו, לא קיים האב מצות פריה ורביה, וכן דעת ר' יוחנן (ולא כרב הונא) שם 56. ואם השאירו הבן והבת זכר ונקבה, לכולי עלמא קיים האב מצות פריה ורביה 57. ואם השאיר אחד מהם בן ובת, והשני לא השאיר כלום, מפורש בגמרא שם שלכולי עלמא לא קיים האב המצוה. ואם השאירו שניהם בנים, לדעת התוס' 58 קיים האב המצוה, הואיל ובא בן הבת מכח הבת שפטרה אביה. ושלטי הגבורים 59 כתב שאף בשתי בנות שבאו מבן ובת קיים מצות פריה ורביה.

אך הרמב"ם כתב 60: נולדו לו ומתו והניחו בנים, הרי זה קיים מצות פריה ורביה, בני בנים הרי הם כבנים. במה דברים אמורים, בשהיו בני הבנים זכר ונקבה, והיו באים מזכר ונקבה, אע"פ שהזכר בן בתו והנקבה בת בנו, הואיל והם משני בניו, הרי קיים מצות פריה ורביה. אבל אם היה לו בן או בת ומתו, והניח אחד מהן זכר ונקבה, עדיין לא קיים המצוה 61. וכתב השו"ע 62 לשונו.

47. ס"א: 48. בראשית ה', ב'. 49. שם ס"ב. 50. ס"ב: 51. שם הל' ד'. 52. סעיף ה'. 53. ס"ק ו'. 54. ס"ק ח'.
55. וע' פת"ש אות ח' שהביא חולקים בזה, ונשאר בצ"ע. 56. וכתב בשאלת יעבץ חלק ב' סי' צ"ז דהיינו דוקא אם מתו בחייו, משא"כ אם מתו אחריו כשכבר פטור ואינו יכול לקיים. 57. ומשמע שאף אם הבן מהבת והבת מהבן. 58. שם ד"ה 'וכל שכן'. 59. י"ט: בדפי הרי"ף. 60. שם הל' ה'. 61. וכן דעת סמ"ג וסמ"ק.
62. סעיף ו'. וכתב הגר"א על הגמ' שם (אות א') שנראה שהיתה לרמב"ם גרסא שונה בגמרא.

בד"א, כשהיו בני הבנים זכר ונקבה, והיו באים מזכר ונקבה, אף על פי שהזכר בן בתו והנקבה בת בנו, הואיל ומשני בניו הם באים הרי קיים מצות פריה ורביה. אבל אם היו לו בן ובת, ומתו, והניח אחד מהם זכר ונקבה, עדיין לא קיים מצוה זו. הגה: היה הבן ממזר או חרש, שוטה וקטן, קיים המצוה. (ב"י בשם הרשב"א).
 ז) היו לו בנים כשהיה עובד כוכבים, ונתגייר הוא והם, ה"ז קיים מצוה זו. אבל אם היו לו בנים כשהוא עבד, ונשתחרר הוא והם, לא קיים מצוה זו עד שיוליד אחר שנשתחרר.

מקורות וביאורים

אם נשאר לו בן, ונכד (מהבת), או בת ונכדה (מהבן), הסתפק הח"מ⁶³ אם יועיל לדעת הרמב"ם. והב"ש⁶⁴ כתב שנראה שלא יועיל. אך אם מתה הבת והניחה בת, קיים פריה ורביה.

כתב הדרכי משה שלמסקנת התלמוד בנים אינם משלימים. והיינו שאם היו לו שני זכרים (שעדיין לא קיים פריה ורביה), ומתו, והניחו זכר ונקבה, לא מקיים בזה הסבא מצות פו"ר.

אשה שנתעברה באמבטי, הסתפק הח"מ⁶⁵ אם מקיים בזה האב מצות פריה ורביה. והב"ש⁶⁶ הביא ראיה שבנו הוא, ומקיים בו מצות פריה ורביה.

ז) **בגמרא** יבמות⁶⁷ נחלקו אמוראים במי שהיו לו בנים בגיותו, והתגייר, אם קיים בהם מצות פריה ורביה. לר' יוחנן קיים, ולריש לקיש לא קיים. טעמו של ר"י הוא, משום שיש לגוי יחוס. וביארו התוס'⁶⁸ דהואיל והיה זרעו מיוחס אחריו קודם שהתגייר, לכן מקיים בו מצות פריה ורביה לאחר שהתגייר אף שהוא עתה כקטן שנולד ואין זרעו מיוחס אחריו עוד. ואמר רב שבעבד הכל מודים שאין לו יחוס. ופסקו רי"ף⁶⁹ ורא"ש⁷⁰ כר' יוחנן. וכן פסק הרמב"ם, וכתב⁷¹: היו לו בנים בגיותו, ונתגייר הוא והם, הרי זה קיים מצוה זו. היו לו בנים והוא עבד ונשתחרר הוא והם, לא קיים מצות פריה ורביה, עד שיוליד אחר שישתחרר, שהעבד אין לו יחוס. וביאר המגיד משנה שאינו יוצא ידי חובתו בבנים גויים⁷².
השו"ע⁷³ כתב כלשון הרמב"ם.

הביא הב"י מתשובת מהר"ל שמי שיש לו בן חרש או שוטה, קיים מצות פריה ורביה. וכן פסק הרמ"א.

מובא במשנה יבמות⁷⁴: מי שיש לו בן מכל מקום, פוטר את אשת אביו מן היבום... ובנו הוא לכל דבר. חוץ ממי שיש לו בן מן השפחה ומן הגויה. ובגמרא התבאר ש'מכל

63. ס"ק ז'. 64. ס"ק י'. 65. ס"ק ח'. 66. ס"ק י'. 67. ס"ב. 68. ד"ה ר' יוחנן'. 69. שם י"ט: 70. שם פרק ו' סימן ח'. 71. שם הל' ו'. 72. ובתוס' שם משמע קצת שאף בלא שיתגיירו הבנים יוצא בהם ידי חובה. וגם הגמרא סתמה הדבר. 73. סעיף ז'. 74. כ"ב.

ח) אף על פי שקיים פריה ורביה, אסור לו לעמוד בלא אשה, וצריך שישא אשה בת בנים אם יש ספק בידו, אפילו יש לו כמה בנים; ואם אין ספק בידו לישא אשה בת בנים אא"כ ימכור ס"ת, אם אין לו בנים ימכור כדי שישא אשה בת בנים. אבל אם יש לו בנים, לא ימכור אלא ישא אשה שאינה בת

— מקורות וביאורים —

מקום' בא לרבות בנו ממזר, שאף הוא פוטרו. ובירושלמי התבאר ש'לכל דבר' היינו אפילו לפריה ורביה. וביאר הריטב"א דהיינו שגם בבנו ממזר מקיים מצות פריה ורביה. וכן פסק הרמ"א.

ח) על המשנה יבמות הנ"ל שמותר להתבטל מפריה ורביה אם יש לו בנים, אמר בגמרא רב נחמן בשם שמואל שאף בזה לא יתבטל מאשה, שאסור לעמוד בלא אשה. אלא שבזה רשאי לשאת אשה שאינה בת בנים⁷⁵. עוד מובא בגמרא שם⁷⁶ שהמשנה היא לא כר' יהושע הסובר שצריך אדם לשאת אשה ולהוליד בנים בזקנותו, אף שכבר היו לו בילדותו, שנאמר⁷⁷: "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך". וכתבו רי"ף⁷⁸ ורא"ש⁷⁹ דהיינו מצוה מדרבנן. הרי"ף לא גרס שהמשנה אינה כר' יהושע, אלא הביא דברי ר' יהושע בסתם. וכן הביא דברי רב נחמן. ודייק מזה הרא"ש שסובר הרי"ף שאין מחלוקת ביניהם, ולעולם יקח אדם אשה בת בנים, אף שכבר קיים פריה ורביה וכו'. יהושע. ורק אם לא מצא, לא ימכור ספר תורה, אלא ישא אשה שאינה בת בנים, כרב נחמן. ולגורסים שחולק ר' יהושע על משנתנו ביאר הרא"ש שלר' יהושע ימכור ספר תורה כדי לשאת בת בנים, אף אם קיים פריה ורביה. אלא שבזה, אם נשא אשה שניה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, אין צריך להוציאה⁸⁰. ולא הכריע הרא"ש בזה. וכתב הטור שזו דעת הרא"ש, וביאר הב"י דהיינו משום שהביא דעה זו באחרונה. וכן מסתבר לנמוקי יוסף כל שהוא ראוי עדיין להוליד.

וכתב הרמב"ם⁸¹: אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה, הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם. וכן מצות חכמים היא שלא ישב איש בלא אשה⁸² שלא יבוא לידי הרהור. ולא תשב אשה בלא איש, שלא תחשד⁸³. משמע כדעת הרי"ף.

75. משא"כ מי שלא קיים מצות פריה ורביה, שחייב לשאת אשה בת בנים. ונפקא מינה למכור ספר תורה בשביל לשאת אשה בת בנים. וע' תוס' ד"ה 'נפקא מינה'. 76. ס"ב: 77. קהלת י"א, ו'. 78. שם. וכן כתב הנמוקי יוסף שם. וכן כתב הרמב"ם דבסמוך. 79. שם סימן ט'. 80. וכן דעת בעל המאור י"ט: בדפי הרי"ף. 81. שם הל' ט"ז. 82. וכן כתב גם בהלכות איסורי ביאה פרק כ"א הל' כ"ו: ואין האיש רשאי לישב בלא אשה. וכן כתב שם פרק כ"ב הל' כ"א: ולא ישב בלא אשה. 83. וכתב הרב קאפח מהדורתו שם (הערה כ"א), שאין האשה מצווה ב"לשבת יצרה" (ישעיה מ"ה, י"ח), שהרי כתב בפרק כ"א מאסר"ב הל' כ"ו: ורשות לאשה שלא תנשא לעולם, או תנשא לסריס. והב"ש (ס"ק ב') כתב שלדעת התוס' ב"ב י"ג. (ד"ה 'שנאמר') וגטין מ"א: (ד"ה 'לא') אשה מצווה על "לשבת יצרה", ולדעת התוס' חגיגה ב': (ד"ה 'לא') אינה מצווה.

בנים ולא יעמוד בלא אשה. וי"א שאפילו אם יש לו בנים ימכור ס"ת כדי שישא אשה בת בנים. הגה: מיהו אם מכיר שאינו בן בנים עוד ואינו ראוי עוד להוליד, ישא אשה שאינה בת בנים (נ"י בפ' הבא על יבמתו). וכן אם יש לו בנים הרבה ומתירא שאם ישא אשה בת בנים יבאו קטטות ומריבות בין הבנים ובין אשתו, מותר לישא אשה שאינה בת בנים. אבל אסור לישב בלא אשה משום חשש זו (ת"ה סי' רפ"ג, רס"ג).

ט) נושא אדם כמה נשים, והוא דאפשר למיקם בסיפוקייהו. ומ"מ נתנו חכמים עצה טובה שלא ישא אדם יותר מד' נשים, כדי שיגיע לכל אחת עונה בחודש. ובמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת, אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו. (ועיין לקמן ס"ס ב' דאסור לישא שתי נשים בשני מקומות).

מקורות וביאורים

השו"ע⁸⁴ כתב בסתם שאם יש לו בנים, לא ימכור ספר תורה כדי לשאת בת בנים, וביש אומרים הביא שימכור ס"ת אף אם יש לו בנים. וכדעה זו הכריע הב"ש⁸⁵. ועוד כתב שם השו"ע שלא יעמוד אדם בלא אשה. והרמ"א כתב⁸⁶ שלא תעמוד אשה בלא איש, משום חשד.

ואם לא מצא אשה כלל, אף שאינה בת בנים, בלא למכור ספר תורה, כתב הח"מ⁸⁷ שאף לדעה ראשונה ימכור ס"ת, משום שקשה הרהור עבירה יותר משבת יצרה⁸⁸.

ט) נחלקו אמוראים בגמרא יבמות⁸⁹ אם יכול אדם לשאת אשה על אשתו. לדעת ר' אמי אסור, ולדעת רבא מותר, ובלבד שיכול לזון כולן כראוי. ופסקו הפוסקים הלכה כרבא. ומכל מקום יעצו חכמים בגמרא⁹⁰ שלא לשאת יותר מארבע נשים, כדי שתגיע לכל אחת מהן עונה פעם אחת בחדש. וכתב שם הנמוקי יוסף⁹¹ שבמקום שיש מנהג⁹² לישא רק אשה אחת, אין ראוי לשאת אחרת על הראשונה, משום דאומדנא דמוכח הוא שעל דעת כן נשאה לו, שלא יקח אחרת עליה, והרי זה כחמר שאינו יכול להעשות גמל⁹³. ובשם התוס' כתבו שרבנו גרשום החריים על הנושא אשה על אשתו, וחייבין לכוף על החרם שלו. אבל ביבמה לא החריים⁹⁴. וביאר בהגהות מיימוניות שטעם התקנה הוא משום קטטה, ולא משום דררא דאיסורא. וכתב הדרכי משה⁹⁵ שנפקא מינה למקום שיש פלוגתא, שהמיקל לא הפסיד. והרשב"א כתב בתשובה שנראה שלא תקן רבנו גרשום בכל, כגון בנשים שחייב לגרשן. וכתב עוד שלא פשטה תקנתו בכל מקום, ויש תלמידי חכמים שנשאו נשים על

84. סעיף ח'. 85. ס"ק ט"ז. 86. סעיף י"ג. 87. ס"ק י'. ודחה הב"ש (ס"ק ט"ו) ראייתו. וע' ב"ש ס"ק ב'. 88. וכן דעת הרמב"ן במלחמות כ'. בדפי הרי"ף. 89. ס"ה. 90. שם מ"ד. 91. י"ד: בדפי הרי"ף. בשם ריטב"א בשם רבו בשם רבותיו. 92. והטור כתב בדומה שאם יש תקנה כזו, הולכים אחר המנהג. 93. כתובות ס"ב: וע' סימן ע"ו, ה'. ולמעשה תקן רבנו גרשום אפילו בבא לשאת שתיהן כאחת, ואף אם נתרצו, ומשום קטטה. 94. כל זה כתב הנמו"י שם. והזכיר הנמוקי יוסף חרם דרבנו גרשום גם שם כ'. בדפי הרי"ף. 95. אות י'.

(י) רבינו גרשום החריים על הנושא על אשתו, אבל ביבמה לא החריים, וכן בארוסה. הגה: אם אינו רוצה לכנוס אלא לפטור (מהרי"ק שורש ק"א), וה"ה בכל מקום שיש דיחוי מצוה, כגון ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה (מרדכי פרק החולץ ורשב"א סימן ר"פ, ח"ג סי' תמ"ו, מהר"ם מפאדווה סי' י"ט). אמנם יש חולקים וסברא ליה דחרם ר"ג נוהג אפילו במקום מצוה ואפילו במקום יבום, וצריך לחלוץ (הגהת מרדכי דיבמות והגהות מרדכי דכתובות וכ"כ נ"י פרק החולץ). ובמקום שאין הראשונה בת גירושין, כגון שנשתטת או שהוא מן הדין לגרשה ואינה רוצה ליקח גט ממנו, יש להקל להתיר לו לישא אחרת (כן משמע בתשובת הרשב"א). וכל שכן אם היא ארוסה ואינה רוצה להנשא לו או לפטור ממנו. ולא פשטה תקנתו בכל הארצות. הגה: ודוקא במקום שידוע שלא פשטה תקנתו, אבל מן הסתם נוהג בכל מקום (תשובת ר"י מיינץ סי' ק"י, י'). ועיין בי"ד סי' רכ"ח אם הלך ממקום שנהגו להחמיר למקום שנהגו להקל. ולא החריים אלא עד סוף האלף החמישי. הגה: ומ"מ בכל מדינות אלו התקנה והמנהג במקומו עומד, ואין נושאים שתי נשים, וכופין בחרמות ונדויין מי שעובר ונושא ב' נשים לגרש אחת מהן. וי"א דבזמן הזה אין לכוף מי שעבר חרם ר"ג (ב"י סי' פ"ז), מאחר שכבר נשלם אלף החמישי (שם בשם מהרי"ק), ואין נוהגין כן. י"א מי שהמירה אשתו, מזכה לה גט ע"י אחר ונושא אחרת, וכן נוהגין במקצת מקומות (פסקי מהרא"י סי' רכ"ו, רנ"ו). ובמקום שאין מנהג אין להחמיר ומותר לישא אחרת בלא גירושי הראשונה (שם מנהגי ריב"ס).

מקורות וביאורים

נשותיהם. ומהרי"ק כתב שתקן רבנו גרשום רק עד סוף האלף החמישי. ועוד כתב שבארוסה אין תקנת רבנו גרשום. ויש אומרים שתקן אף במקום מצוה ובמקום יבום. וכתב הרמב"ם⁹⁶: נושא אדם כמה נשים, אפילו מאה, בין בבת אחת בין בזו אחר זו, ואין אשתו יכולה לעכב עליו. והוא שיהיה יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת ואחת. לא הביא חרם רבנו גרשום.

וכן כתב השו"ע⁹⁷ תחילה, ואח"כ הוסיף והביא דברי הנמוקי יוסף שבמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת, אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו.

(י) הוסיף והביא השו"ע⁹⁸ תקנת רבנו גרשום, וסייג וכתב שביבמה ובארוסה לא החריים. ולא פשטה תקנתו בכל הארצות, ולא החריים אלא עד סוף האלף החמישי. והרמ"א כתב שאף בזמן הזה נוהגין החרם, היינו אף באלף הששי. הוסיף והאריך בזה, ועיי"ש מתי אפשר להתיר לו לשאת אשה אחרת. וכתב שבמקום שאין הראשונה בת גירושין, כגון

96. פרק י"ד הל' ג'. 97. סעיף ט'. 98. סעיף י'.

יב שלחן סימן א ערוך

יא) טוב לעשות תקנה בחרמות ונידויים על מי שישא אשה על אשתו.
יב) נשבע שלא ישא אחרת על אשתו, ושהתה עשרה שנים שלא ילדה, יתבאר בסימן קי"ח.

יג) אשה אינה מצווה על פריה ורביה. (ועיין בסימן קנ"ד. ומ"מ יש אומרים דלא תעמוד בלא איש משום חשדא) (הגהות אלפסי פרק הבא על יבמתו בשם א"ז).
יד) דין מי שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, יתבאר שם.

מקורות וביאורים

שנשתטית, יש להקל להתיר לו לשאת אשה אחרת. וכתב הב"ש⁹⁹ בשם הכלבו, שאין להתיר החרם אלא על פי מאה אנשים משלש קהילות, משלש ארצות. והב"ח כתב שקבלה היא מגדולי העולם להצריך היתר מאה רבנים, וגם ישליש סך הכתובה (כולל הנדוניא ותוספת) ביד הבית דין, קודם שיתירו לו לשאת אשה אחרת¹⁰⁰. וע' ט"ז¹⁰¹, באר היטב¹⁰², ופתחי תשובה¹⁰³ באורך.

יג) מובא במשנה יבמות¹⁰⁴: האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה. ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר¹⁰⁵: "ויברך אותם אלוקים ויאמר להם אלוקים פרו ורבו". ובגמרא התבאר שלמדו חכמים (תנא קמא) דין זה מהמשך הפסוק: "ומלאו את הארץ וכבשה", איש דרכו לכבש, ואין אשה דרכה לכבש¹⁰⁶. או מן הפסוק שנאמר ליעקב אבינו¹⁰⁷: "אני אל שדי פרה ורבה". וכן הלכה.

וכתב הרמב"ם¹⁰⁸: האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה. וכן פסק השו"ע¹⁰⁹.

99. ס"ק כ"ג. 100. וע' שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן ה' אות ג'. 101. ס"ק ט"ו. 102. ס"ק כ"א. 103. אותיות ט"ו – י"ט, שם דן גם ביחס בין שתי תקנות רבנו גרשום (שלא לשאת שתי נשים, ושלא לגרש אשה בעל כרחה, סימן קי"ט). 104. ס"ה: 105. בראשית א', כ"ח. פסוק זה נאמר לאדם הראשון ולחזה ביום הששי לבריאה. וכתב הרב קאפח מהדורתו פט"ו (הערה ג') שמקור המצוה לדורות הוא לא מפסוק זה (גם לא מן האמור לדגים) (בפרק א', כ"ב): "ויברך אותם אלוקים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ". אלא מהאמור לנח בצאתו מן התיבה (פרק ט', ז'): "ואתם פרו ורבו ורצו בארץ ורבו בה". וע' תוס' יבמות שם ד"ה 'ולא'. 106. כתוב "וכבשה" חסר, ומשמע לשון יחיד. 107. בראשית ל"ה, י"א. 108. פרק ט"ו שם הל' ב'. 109. סעיף י"ג.

איזו אשה כשרה וראויה.

א) לא ישא אדם אשה שיש בה שום פיסול. הגה: כל הנושא אשה פסולה משום ממון, הויין לו בנים שאינם מהוגנים. אבל בלאו הכי, שאינה פסולה עליו אלא שנושאה משום ממון, מותר (תשובת ריב"ש סימן ט"ו). מי שרוצה לישא אשה פסולה, בני משפחתו יכולין למחות בו (הר"ן פרק המוכר). ואם אינו רוצה להשגיח בהם, יעשו איזה דבר לסימן שלא יתערב זרעו בזרעם. ומי שפסקו לו ממון הרבה לשדוכין וחזרו בהם, לא יעגן כלתו משום זה ולא יתקוטט בעבור נכסי אשתו, ומי שעושה כן אינו מצליח ואין זיווגו עולה יפה, כי הממון שאדם לוקח עם אשתו אינו ממון של יושר, וכל העושה כן מקרי נושא אשה לשם ממון, אלא כל מה שיתן לו חמיו וחמותו יקח בעין טוב ואז יצליחו. (ב"י בשם א"ח).

מקורות וביאורים

א) מובאות בגמרא קדושין¹ שתי מימרות על הנושא אשה שאינה הוגנת לו, וענשו. ופרש"י שאשה שאינה הוגנת, היינו הפסולה לו. וכ"כ הרא"ש² שיש בה פסול קהל.

עוד מובא בגמרא שם שהנושא אשה לשם ממון, הויין לו בנים שאינם מהוגנים³.

עוד מובא בגמרא קדושין⁴ ששתיקותא דבבל היינו יחוסא.

וכתב השו"ע⁵: לא ישא אדם אשה שיש בה שום פיסול. והרמ"א הביא עוד מדינים אלו.

עוד מובא שם⁶: א"ר יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים, שנאמר⁷: "וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם"... שמשפחה שנטמעה נטמעה. וכן דעת אמוראים נוספים שם⁸. ואעפ"כ לצנועים ראוי לגלות המשפחות הללו.

ונחלקו שם⁹ ר' יוסי ור' מאיר אם ממזרים ונתינים יהיו טהורים לעתיד לבוא. ופסק שמואל הלכה כר' יוסי, שיהיו טהורים. ולא מפורש שם האם מחלוקתם בממזר ניכר, או בשנטמע, והאם גם בזמן הזה לא מגלים במי שנטמע. לדעת הרמב"ן מחלוקת התנאים היא בממזרים ידועים, ואף הם יהיו טהורים לעתיד לבוא. ואילו משפחה שנטמעה, אף בזמן הזה טהורים. הר"ן¹⁰ הביאו והקשה עליו, וכתב תחילה שנחלקו במטומעין, והואיל והם יהיו טהורים לעתיד לבוא, אף שלאליהו יהיו אז גלויים, הוא הדין לדידן בזמן הזה שאין עלינו לגלותן. וכתב שכן דעת ר' יונתן הכהן. וכתב עוד הר"ן שאפשר שנחלקו התנאים בין בידועין ובין בנטמעו, שר' יוסי מטהר שניהם, ור' מאיר פוסל שניהם. אלא שהאמוראים סוברים כר"מ בודאין (ידועין), שפסולים, ורק המטומעין אין אליהו עתיד לגלותן (והוא הדין שמוטרין בזמן הזה). וכתב הר"ן שנראה שכן דעת הרמב"ם¹¹. והרא"ש שם פירש דברי ר' יוסי במטומעין, וכן דעת הטור. ובהגהת מרדכי¹² כתב שלדעת האור זרוע, רבא¹³ פוסק כר"מ, ולכן סובר שיש להתרחק ממשפחות שאינן ידועות.

1. ע': 2. פרק ד' סימן א'. 3. וע' ח"מ ס"ק א'. 4. ע"א: 5. סעיף א'. 6. ע"א. 7. מלאכי ג', ג'. 8. ר' יצחק, ר' יוחנן, ואב"י. ולא כר' חמא בר' חנינא שם ע': 9. ע"ב: 10. שם ל': בדפי הר"ף. 11. פרק י"ב ממלכים. 12. סוף פרק א' דיבמות. 13. יבמות י"ז.

ב) כל המשפחות בחזקת כשרות ומותר לישא מהם לכתחלה, ואעפ"כ אם ראית ב' משפחות שמתגרות זו בזו תמיד (או שני בני אדם שמתגרים זה בזה) (בפ"י יוחסין), או ראית משפחה שהיא בעלת מצה ומריבה תמיד, או ראית איש שהוא מרבה מריבה עם הכל ועז פנים ביותר, חוששין להם וראוי להתרחק מהם, שאלו סימני פסלות הם. וכן כל הפוסל אחרים תמיד, כגון שנותן שמץ במשפחות או ביחידים ואומר עליהם שהם ממזרים, חוששין לו שמא ממזר הוא. ואם אומר להם שהם עבדים, חוששים לו שמא עבד הוא, שכל הפוסל במומו פוסל. וכן מי שיש בו עזות פנים ואכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד, חוששים לו ביותר שמא גבעוני הוא.

— מקורות וביאורים —

ב – ד) **מובא** במשנה קדושין¹⁴ שעשרה יוחסין עלו מבבל לארץ ישראל, ובהם כל הפסולין. ובגמרא¹⁵ אמר ר' אלעזר לא עלה עזרא מבבל, עד שעשאה כסולת נקיה ועלה. ואמר רב יהודה אמר שמואל כל ארצות עיסה לארץ ישראל, וארץ ישראל עיסה לבבל. והיינו שכל הארצות בחזקת פסולות הן. אך אמימר הביא¹⁶ מרב יהודה אמר שמואל שמשנתנו זו, היא דברי ר' מאיר, אבל חכמים אומרים כל ארצות¹⁷ בחזקת כשרות הן עומדות, ולכן התיר אמימר לשאת אשה מחוץ לבבל בלא בדיקה¹⁸.

מובא עוד במשנה קדושין¹⁹: הנושא אשה כהנת, צריך לבדוק אחריה ארבע אמהות שהן שמונה. אמה ואם אמה ואם אבי אמה ואמה. ואם אביה ואמה, ואם אבי אביה ואמה. לוייה וישראלית, מוסיפין עליהן עוד אחת²⁰. ובגמרא²¹ אמר רב יהודה שאלו דברי ר' מאיר, אך לדעת חכמים כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות. ורב חמא בר גוריא אמר רב העמיד המשנה בשקרא עליו ערער, שבזה אף לחכמים צריך לבדוק. ובברייתא כתובות²² מובא שהמעיד על בנו או על חברו שהוא כהן, נאמן להאכילו בתרומה, ואינו נאמן להשיאו אשה. ופרש"י הטעם, שמא ממזר או נתין הוא. וכ"כ הרא"ש²³ שלכאורה נראה שאין הלכה כאמימר²⁴, אלא כאמוראים החוששים לפסול יוחסין בשאר ארצות²⁵. אך ר"ת²⁶ הקשה

14. ס"ט. 15. ס"ט: 16. ע"ב: 17. ובגמרא שם ע"ו: כל משפחות בחזקת כשרות. 18. ונחלקו אמוראים בדעת שמואל, אם אמר זה או לא. 19. ע"ו. 20. ובגמרא התבאר דהיינו עוד זוג אחד. 21. ע"ו: 22. כ"ד. כ"ה: 23. בקדושין שם. 24. וכתב שכן פרש"י בכתובות. ומשמע קצת ברא"ש שלדעת רש"י הלכה כר' מאיר שאין כל הארצות בחזקת כשרות, ואין הלכה כחכמים. ולרמ"ה דרך אחרת, וטובר שאף לחכמים הסוברים שכל הארצות בחזקת כשרות היינו דוקא במי שיש לו חזקת כשרות, כלומר שמשפחתו ידועה. אך מי שאין משפחתו ידועה, וכגון שבא מארץ אחרת, צריך ראייה ליוחסין, ולא סגי בעד אחד. וכן אפשר לפרש ברש"י. וכתב הב"ח ריש סימן ג' שהעיקר כרש"י ורמ"ה. 25. וכתב המגיד משנה בפרק כ' מאסר"ב הל' ה' באפשרות אחת, שכן דעת הרמב"ם במשפחה שאינה ידועה. וע' ב"ש (ס"ק י') שאולי סגי בבדיקה כלשהי, ואין צריך ארבע אמהות בזה. וע' ב"ש (ס"ק ב') שבמשפחה ידועה חיישינן לדעת הרמב"ם רק אם קרא עליה ערער. 26. הובא בתוס' כתובות שם ד"ה 'אבל', ובר"ן שם.

ג) משפחה שקרא עליה ערער, והוא שיעידו שנים שנתערב בהם ממזר או חלל או שיש בהם עבדות, ה"ז ספק. ואם משפחת כהנים היא, לא ישא ממנה אשה עד שיבדוק עליה ד' אמהות שהן שמונה, אמה ואם אמה, אם אבי אמה ואמה. וכן הוא בודק על אם אביה ואמה, אם אבי אביה ואמה. ואם היתה משפחה זו שקרא עליה ערער לויים או ישראלים, מוסיף לבדוק עליהם עוד אחת ונמצא בודק עשרה אמהות. אבל אשה הבאה לינשא אינה צריכה לבדוק, שלא הוזהרו כשרות לינשא לפסולים.

ד) כל שקורין לו ממזר, ושותק; או נתין, ושותק; או חלל, ושותק; או עבד, ושותק; חוששין לו ולמשפחתו ואין נושאים מהם, אא"כ בודקין כמו שנתבאר. הגה: וי"א דוקא משפחה שנתערב בה אחד מאלו הפסולים, אבל אדם אחר שקורין לו כך ושותק, אין בכך כלום. (טור בשם ר"י ובית יוסף בשם הרמב"ן והרשב"א). ויש אומרים עוד דכ"ז דוקא בדורות הראשונים שהיו ב"ד נזקקים למי שחרף חברו ומענישין אותו כראוי, לכן הוי שתיקה כהודאה. אבל עכשיו, השותק על המריבה הרי זה משובח, אא"כ קורין לו כך שלא בשעת מריבה (ב"י בשם השגות הראב"ד). וי"א דלא אמרינן שתיקה כהודאה. אא"כ צווח על פיסול אחר, אבל אם שותק תמיד לא הוי כהודאה (הר"ן סוף פ"ק דכתובות). וכל זה מיירי בפיסול הנוגע בעצמו, אבל אם רוצים לפסול זרעו בפניו ושותק, אין בכך הודאה, אבל למיחש קצת מיהא בעינן (תשובת ר"מ פדוואה סימן י"ד). והשומע חרפתו בשאר דברים ושותק, סימן הוא שהוא מיוחס.

מקורות וביאורים

על רש"י שם, וכתב שדוקא כהן צריך לבדוק ארבע אמהות כשנושא אשה, על מנת שבנו יכשר לעבודה ובתו תכשר לכהן. ודוקא לענין זה אינו נאמן להשיאו אשה²⁷. וכן משמע במעשה בגמרא יבמות²⁸ באותו שאינו מיוחס, שאמרו לו שאם יגלה למקום שלא מכירים אותו, יוכל לשאת כל אשה, כיון שלא יבדקוהו. וכן משמע במעשה²⁹ באותו שאמר שהתגייר בינו לבין עצמו, שנאמן לפסול עצמו אך אינו נאמן לפסול בניו, שכשרים הם בלא ראייה. והסכים הר"ן בכתובות שם, לדעת ר"ת³⁰.

27. וכתבו עוד התוס' שגם בזה היינו דוקא לר"מ, אך לחכמים הסוברים שכל המשפחות בחזקת כשרות הן, אין צריך אפילו עד אחד להכשיר בתו לכהונה (אלא אם קרא ערער), ולא חיישינן שהוא חלל. ואשה אינה צריכה לבדוק, שהרי לא הוזהרו כשרות לינשא לפסולין. אך למזבח כן צריך לבדוק, כל שאינו מוחזק ככהן (אף שגם אינו מוחזק כחלל). 28. מ"ה. 29. שם מ"ז. 30. וב"כ ר"ת בספר הישר, הביאודו התוס' קדושין ע"ו. סד"ה 'צריך'. וכתב הטור שאף לר"ת צריך בדיקה ליוחסי כהונה. ופירשו הב"י דהיינו לכל מה שיש בו צד כהונה, כלומר לנשואין, למזבח, ולתרומה, אולי אף דרבנן (ותימה), שלכאורה מפורש לא כן בתוס' שם והיינו שמחלק ר"ת בין מזבח לבין תרומה ונשואי בתו. ולדעת הב"ח, לר"ת מה שצריך בדיקה לכהונה היינו

מקורות וביאורים

מובא בגמרא קדושין³¹: אמר רב יהודה אמר רב אם ראית שני בני אדם שמתגרים זה בזה, שמץ פסול יש באחד מהם, ואין מניחין אותו לידבק אחד בחברו. אמר ר' יהושע בן לוי אם ראית שתי משפחות המתגרות זו בזו, שמץ פסול יש באחת מהן... ועוד מובא שם³² שכל הפוסל, פסול, ואמר שמואל במומו פוסל.

וכתב הרמב"ם³³: כל המשפחות בחזקת כשרות, ומותר לישא מהן לכתחילה. ואעפ"כ אם ראית שתי משפחות שמתגרות זו בזו תמיד, או ראית משפחה שהיא בעלת מצה ומריבה תמיד, או ראית איש שהוא מרבה מריבה עם הכל ועז פנים ביותר, חוששין להן וראוי להתרחק מהן, שאלו סימני פסלנות הן. וכן כל הפוסל את אחרים תמיד, כגון שנותן שמץ במשפחות או ביחידים ואומר עליהן שהן ממזרים, חוששין לו שמא ממזר הוא, ואם אמר עליהן שהן עבדים, חוששין לו שמא עבד הוא. שכל הפוסל, במומו הוא פוסל. וכן כל מי שיש בו עזות פנים ואכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להן חסד, חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא. שסימני ישראל האומה הקדושה ביישנים, רחמנים וגומלי חסדים... .

וכתב השו"ע³⁴ לשונו. והרמ"א³⁵ הביא דברי הר"ן שמשפחה שנטמעה אין לגלותה (ולעתיד לבוא יהיו כשרים), אלא לצנועין. ועוד הביא שמשפחה שלא נתערבה מכריזין על הפסולים שבה, כדי שיפרשו מהם.

בברייתא כתובות³⁶ נחלקו תנאים בדין מי שקוראים לו עבד, נתין, ממזר או חלל, ושותק, האם כשר או פסול.

הרמב"ם פסק שפסול, וכתב³⁷: כל שקורין לו ממזר ושותק, או נתין ושותק, או חלל ושותק, או עבד ושותק, חוששין לו ולמשפחתו, ואין נושאין מהן אלא אם כן בודקין אחריהן כמו שבארנו. והיינו בדיקת ארבע אמהות.

רק למזבח). ושכן דעת הרמב"ם לתרומה דאורייתא שמוותרת רק לכהן מיוחד, כלומר שנבדק (וכ"כ המגיד משנה שם באפשרות הנ"ל בדעת הרמב"ם, שאף להשיא בתו צריך בדיקה – בחוץ לארץ, או בזמן הזה – בארץ כמ"ש הרמב"ם שם פרק י"ג הל' י'). וע' ב"ש (סוף ס"ק ג') מ"ש לבאר סתירת דברי הרמב"ם. ונחלק עליהם הטור וכתב שאם נעמיד משנה זו (ע"ו). שמצריכה בדיקה, לכהונה דוקא, ובר"ת, אזי להלכה דקי"ל כחכמים, אף לזה א"צ בדיקה אא"כ קרא ערער וכנ"ל (והוסיף שמכל מקום אפשר לומר שאף לפי זה הל' כר"מ משום שסתם המשנה כמותו. ודחה זה הב"י). וכתב הב"י שהרי"ף והרא"ש השמיטו משנה זו, ומשמע משום שהיא כר"מ ואין הלכה כן. וכתב שאולי סוברים הם שאף בקרא ערער סגי בבדיקה כלשהי לדעת חכמים, ולכן לא הביאו המשנה כדי ללמד הדין בקרא ערער. והב"ח כתב שנראה ההיפך, שהשמיטו המשנה משום שפשוט שכשקרא ערער צריך בדיקת ארבע אמהות, וכדעת הרמב"ם (פרק י"ט הל' י"ח, י"ט). וכתב עוד הב"י שאפשר שדוקא כשיש חשש ממזרות צריך לבדוק רק אם קרא ערער, משא"כ בחשש חללות, שאז לחכמים צריך בדיקה אף בלא שקרא ערער, וכמו שכתב הר"ן בשם הרמב"ן. ודעת הרמב"ם כשיטת אחרים שהביא הר"ן, שאף בחללות דוקא אם יש ערער חיישינן לבדוק. 31. ע"א: 32. ע':. וביבמות ע"ה: מובא: שלשה סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים, וגומלי חסדים. 33. פרק י"ט מאסו"ב הל' י"ז. 34. סעיף ב'. 35. סעיף ה'. 36. י"ד: 37. שם הל' כ"ב.

מקורות וביאורים

הראשונים סייגו דין זה. הרמב"ן והרשב"א כתבו שזה רק במשפחה שיש בה ספק פסול. והראב"ד שם כתב שדין זה הוא רק בדורות הראשונים שבי"ד היו נזקקין למחרף חברו. הר"ן הביא דעות אלו, ולא הכריע. הטור הביא בשם ר"י כדעת הרמב"ן והרשב"א³⁸.
השו"ע³⁹ העתיק לשון הרמב"ם.

על המובא לעיל בגמרא קדושין שאף לחכמים משפחה שקרא עליה ערער, צריכה בדיקה, כתב רש"י דהיינו יציאת קול (של פסול), ולא עדות גמורה. ובדיקה זו היא בדיקת שמונה אמהות האמורה במשנה, אם זו משפחת כהנים. וכתב הרמב"ם⁴⁰: משפחה שקרא עליה ערער, והוא שיעידו עליה שנים שנתערב בהן ממזר או חלל, או שיש בהן עבדות, הרי זו ספק. ואם משפחת כהנים היא, לא ישא ממנה אשה עד שיבדוק עליה ארבע אמהות שהן שמונה – אמה, ואם אמה, ואם אבי אמה, ואם אם אבי אמה, וכן הוא בודק על אם אביה, ואם אם אביה, ואם אבי אביה, ואם אם אבי אביה. מפורש בדבריו שערער היינו עדות גמורה שנתערב בה פסול. ואם היתה משפחה זו שקרא עליה ערער ישראלים או לויים, מוסיף לבדוק זוג אחד, ונמצא בודק עשר אמהות. שהעירוב בלויים וישראלים יתר מן הכהנים. וכתב השו"ע⁴¹ לשונו.

ומובא בגמרא שם שבמשפחת אביה של האשה אין צריך לבדוק, לפי שהגברים מבזים זה את זה ביחוס בשעת מריבה, ואם היה בהם פסול, היה הדבר מתפרסם. לדעת התוס' שם⁴² כל המשנה מדברת בכהן הבא לשאת אשה⁴³, אך ישראל הבא לשאת (שאין לו איסור לשאת חללה), כלל אין צריך בדיקה, לפי שמכירין ישראל ממזרים שביניהם⁴⁴. ולפירוש שני בר"ן⁴⁵ 'הנושא אשה כהנת' שבמשנה מלמדת על הנושא שגם הוא כהן וחושש לחללות, וסגי לו בבדיקת שמונה אמהות⁴⁶. אך אם הנושא הוא מ'לויים וישראלים', והבדיקה היא מפני חשש השייך אף באלו, והיינו פסול קהל, צריך לבדוק עוד אחת. והוא הדין שכהן צריך לבדוק עוד אחת כדי לשלול חשש ממזרות וכדו'. וכתב שלענין פסולי קהל גם אשה צריכה לבדוק באיש לפירוש זה⁴⁷.

38. וכתב הב"ח שנראה דהיינו דברי התוס' כתובות י"ד. ד"ה 'תנו רבנן'. 39. סעיף ד'. 40. שם הל' י"ח, י"ט.
41. סעיף ג'. 42. ד"ה 'הנושא', וד"ה 'צריך שיבדוק'. 43. ועיקר הבדיקה והתקנה היא משום חללות, ואגב כן בודקים גם כשאין אלא חשש ממזרות, כגון לוייה וישראלית. משא"כ באשה, שאינה אסורה בחלל. ונראה מדבריו שהוא הדין שלוי וישראל הבאים לשאת, אין צריך בדיקה, לפי שאין בהם איסור חללות. וגרסתם במשנה 'לוייה וישראלית', שבא לישאנה, והיינו כהן. 44. וכן פירש ר"ת בכתובות כ"ד. (ד"ה 'אבל'). ונראה שמסביר כן משום שמכירין ממזרים שביניהם, ואין קשר למה שפסק כאמימר (בדלעיל). וזה לא כרמב"ם ורש"י וכדלקמן. 45. ל"א: בדפי הרי"ף. 46. לפי שמדקדקין יותר מישראל ביחוסין, ועיי"ש טעם נוסף. 47. וכ"כ בעל המאור והרמב"ן במלחמות שם, שבזה גם אשה צריכה לבדוק באיש. ולא כן משמע ברמב"ם, ואף שיש עדות שנתערב פסול. וכתב הב"ש (סוף ס"ק ט') שלדעת רש"י כן צריכה אשה לבדוק בחשש פסול קהל אם יש עדות שנתערב, ולכן העמידה הגמרא בשיש קול בלבד. וכתב הב"ש דיש להחמיר בדבר. והפירוש הראשון בר"ן נראה שהוא פירוש שלישי, והיינו שבין ברישא ובין בסיפא הנושא הוא מי שיהיה,

ה) משפחה שנתערב בה ספק חלל, כל אשה כשרה שנשאת לאחד מאותה משפחה ונתאלמנה, אסורה לכהן לכתחלה, ואם נשאת לא תצא, מפני שהם שתי ספקות, שמא זו אלמנת אותו חלל, שמא אינה אלמנתו; ואם נאמר שהוא אלמנתו, שמא אינו חלל. הגה: וי"א דוקא האלמנה דהוה ליה חזקת כשרות, אבל בתה, אפילו נשאה, תצא. ויש מקילין ואומרים דאין חלוק בינה לבתה (ב' הדעות בב"י בס"ב ס"ז). אבל אם נתערב בה חלל ודאי, כל אשה מהם אסורה עד שיבדוק, ואם נשאת תצא. והוא הדין אם נתערב בה ספק ממזר או ממזר ודאי. הגה: וכל זה דוקא למי שידוע בדבר. אבל משפחה שנתערב בה פסול, ואינו ידוע לרבים, כיון שנשמעה נשמעה, והידוע פסולה אינו רשאי לגלותה, אלא יניחנה בחזקת כשרות, שכל המשפחות שנשמעו בישראל כשרים לעתיד לבא. ומ"מ כשר הדבר לגלות לצנועין (כך משמע מהר"ן פרק עשרה יוחסין). ודוקא משפחה שנשמעה ונתערבה, אבל כל זמן שלא נתערבה מגלין הפסולים ומכריזין עליהם, כדי שיפרישו מהם הכשרים (שם בהגהות אלפסי). ועיין בחושן המשפט סימן ל"ה מי נאמן להעיד על משפחות.

ו) לעולם ישתדל אדם לישא בת תלמיד חכם ולהשיא בתו לתלמיד חכם. לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור, לא מצא בת גדולי הדור, ישא בת ראשי כנסיות. לא מצא בת ראשי כנסיות, ישא בת גבאי צדקה. לא מצא בת גבאי צדקה, ישא בת מלמדי תינוקות ואל ישיא בתו לעם הארץ.

מקורות וביאורים

עוד הובא שם שאשה הנשאת למשפחה זו, אין צריך לבדוק, משום שלא הוזהרו כשרות לינשא לפסולים. והיינו לפסולי כהונה, אך כשרים לבוא בקהל. וכתב רש"י שלנתן ולממזר לא חיישינן, אלא אם כן אתחזק איסורא⁴⁸.

וכן כתב הרמב"ם⁴⁹: ולמה יבדוק האיש כשירצה לישא ממשפחה זו שהורעה חזקתה ולא תבדוק אשה שתנשא להם, מפני שלא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין. וכ"כ השו"ע שם.

ו) מובא בגמרא פסחים⁵⁰ שישתדל אדם לשאת בת תלמיד חכם, ואם לא מצא ישא בת גדולי הדור, ואם לא מצא ישא בת ראשי כנסיות, וכו'. ולא ישיא בתו לעם הארץ.

אלא שברישא האשה היא כהנת ובסיפא היא לוייה או ישראלית, וכמו שכתב המגיד משנה בפירוש דברי הרמב"ם. ואע"פ שגרס 'לויים וישראלים' (גם בפירוש המשנה שם), היינו שהאשה היא ממשפחות אלו. וכתבו שניהם שהרמב"ם ורש"י בפירוש ראשון שהביאו. וכן נראה שפירש הטור שכתב 'לא ישא ישראל' גם על הרישא באשה כהנת. והביא המגיד משנה שם גם הפירוש השני שהביא הר"ן. ⁴⁸ לפרש"י ורמב"ם סגי לעולם בבדיקת שמונה אמהות, אף כשיש חשש לעירוב נתין וממזר. ⁴⁹ שם הל' כ"א. ⁵⁰ מ"ט:

שלח סימן ב ערוך יט

הגה: ועל בנותיהן הוא אומר: ארור שוכב עם כל בהמה (דברים כז, כא). וכל זה בעם הארץ שאינו מדקדק במצות (טור). ומצוה לאדם שישא בת אחותו (גמרא בסנהדרין וביבמות). וי"א אף בת אחיו (הרמב"ם פ"ב דהלכות איסורי ביאה).

ז) לא ישא אדם אשה לא ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין, והוא שהוחזק שלשה פעמים שיבואו בניהם לידי כך.

ח) עם הארץ לא ישא כהנת, ואם נשא אין זיווגם עולה יפה שימות הוא או היא מהרה, או תקלה תבא ביניהם. אבל תלמיד חכם שנושא כהנת, הרי זה נאה ומשובח, תורה וכהונה במקום אחד.

ט) לא ישא בחור, זקנה, ולא זקן, ילדה, שדבר זה גורם לזנות.

מקורות וביאורים

וכתב הרמב"ם⁵¹: לא ישא אדם בת עם הארץ, שאם מת או גלה, בניו עמי הארץ יהיו, שאין אמן יודעת כתר התורה. ולא ישא בתו לעם הארץ, שכל הנותן בתו לעם הארץ, כמי שכפתה ונתנה לפני הארי... ולעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכמים, שאם מת או גולה, בניו תלמידי חכמים. וכן ישא בתו לתלמיד חכמים, שאין דבר מגונה, ולא מריבה, בביתו של תלמיד חכמים. השו"ע⁵² כתב כלשון התלמוד⁵³.

ז) **מובא** בגמרא יבמות⁵⁴: לא ישא אדם אשה ממשפחת נכפין, ולא ממשפחת מצורעין, ודוקא אם אתחזק הדבר שלש פעמים.

וכתב הרמב"ם⁵⁵: לא ישא אדם אשה לא ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין, והוא שהוחזק שלשה פעמים שיבואו בניהם כך. וכתב השו"ע⁵⁶ לשונו.

בגמרא פסחים שם מובא עוד שלא ישא עם הארץ כהנת.

וכתב הרמב"ם⁵⁷: לא ישא ישראל עם הארץ כהנת, שזה כמו חילול לזרעו של אהרון. ואם נשא, אמרו חכמים שאין זיווג עולה יפה, אלא מת בלא בנים, או מת הוא או היא במהרה, או קטטה תהיה ביניהן. אבל תלמיד חכמים שנושא כהנת הרי זה נאה ומשובח, הרי תורה וכהונה כאחד. וכן כתב השו"ע⁵⁸.

ט) **עוד** מובא בגמרא יבמות⁵⁹: משיאין לו עצה הוגנת לו, שאם היה הוא ילד והיא זקנה, הוא זקן והיא ילדה, אומרין לו... כלך אצל שכמותך, ואל תשים קטטה בביתך.

וכתב הרמב"ם⁶⁰: ולא ישא בחור זקנה, ולא ישא זקן ילדה, שדבר זה גורם לזנות. והעתיק השו"ע⁶¹ לשונו.

51. שם פרק כ"א הל' ל"ב. 52. סעיף ו'. 53. להבנת הטור ברא"ש (פסחים פרק ג' סימן י') צריך להרחיק דוקא מעם הארץ העושה להכעיס. ולהבנת הב"י ברא"ש מכל עם הארץ צריך להרחיק. וכתב הרמ"א מהטור: וכל זה בעם הארץ, שאינו מדקדק במצוות. 54. ס"ד: 55. שם פרק כ"א הל' ל'. 56. סעיף ז'. 57. שם הל' כ"ז. 58. סעיף ח'. 59. מ"ד. ק"א: 60. שם הל' כ"ו. 61. סעיף ט'.

(י) לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה. ואם הודיע תחלה שהוא נושא אותה לימים ידועים, מותר.

(יא) לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה אחרת במדינה אחרת, שמא יזדווגו הבנים זה לזה ונמצא אח נושא אחותו. ואדם גדול ששמו ידוע וזרעו מפורסם אחריו, מותר.

מקורות וביאורים

(י) עוד מובא שם⁶²: לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה, משום שנאמר⁶³: "אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך", אלא אם מודיעה שנושאה לימים.

וכתב הרמב"ם⁶⁴: לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה. ולא תהיה יושבת תחתיו ומשמשתו ודעתו לגרשה. וכן כתב השו"ע⁶⁵, והוסיף⁶⁶ שאם הודיעה שהוא נושא אותה לימים ידועים, מותר⁶⁷.

(יא) עוד מובא שם: לא ישא אדם אשה במדינה זו, וילך וישא אשה במדינה אחרת, שמא יזדווגו זה לזה, ונמצא אח נושא את אחותו. ולאדם מפורסם, מותר, כמסופר על האמוראים שם.

וכתב הרמב"ם⁶⁸: ולא ישא אדם אשה במדינה זו ואשה במדינה אחרת, שמא יאריכו הימים ונמצא בן נושא אחותו ואחות אמו ואחות אביו וכיו"ב, ואינו יודע. ואם היה אדם גדול ששמו ידוע, והרי זרעו מפורסמין וידועין, הרי זה מותר. וכן כתב השו"ע⁶⁹.

(ה) מובא במשנה עדויות⁷⁰: העיד ר' יהושע ור' יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשרה לכהונה. רש"י כתב שני פירושים, ויסודם שמדובר בגרושי ספק, ונשאת אח"כ לכהן. ודחו התוס'⁷¹ פירושו, ופירשו דהיינו שנטמע ספק חלל במשפחה זו, וכתב הר"ן⁷² שכן עיקר. ולמסקנת הגמרא כתובות שם לכתחילה לא תנשא לכהן לא אלמנה זו ולא בתה, אף שיש כאן ספק ספיקא (כרבן גמליאל שמחמיר כשאין טענת ברי, ולא כר' יהושע המיקל בספק ספיקא).

וכתב הרמב"ם⁷³: משפחה שנתערב⁷⁴ בה ספק חלל, כל אלמנה מאותה משפחה אסורה לכהן לכתחילה. ואם נשאת, לא תצא מפני שהן שתי ספקות, שמא זו אלמנת אותו חלל שמא אינה אלמנתו. ואם נאמר שהיא אלמנתו, שמא חלל הוא שמא אינו חלל. אבל

62. ל"ז: 63. משלי ג', כ"ט. 64. פרק י' מגרושין הל' כ"א. 65. סעיף י'. וכ"כ בסימן קי"ט סעיף א'. 66. ע"פ המעשים באמוראים בגמרא שם. 67. וע' שו"ת יביע אומר ח"א סימן ע"א. 68. פרק כ"א מאס"ב הל' כ"ט. 69. סעיף י"א. 70. פרק ח' משנה ג'. הובאה בגמרא כתובות י"ד. קדושין ע"ה. 71. כתובות שם ד"ה 'אלמנת עיסה'. 72. כתובות ה'. בדפי הר"ף. 73. שם הל' כ"ג. 74. כפירוש התוס'. וכ"כ בפיהמ"ש שם: ותערובת זו שהעידו עליה היא משפחה שנתחתן בה ספק חלל, ואין ידוע איזה הוא.

— מקורות וביאורים —

אם נתערב בה חלל ודאי, כל אשה מהן אסורה לכהן עד שיבדוק⁷⁵, ואם נשאת, תצא. והוא הדין אם נתערב בה ספק ממזר או ממזר ודאי, שאשת ממזר, ואשת חלל לכהונה איסור אחד הוא⁷⁶. וכתב המגיד משנה שכיון שיש כאן ספק ספיקא, מן הדין הולכים להקל⁷⁷, ולכן בדיעבד לא תצא. וכתבו התוס'⁷⁸ שלדעת ר"ת אף הבת לא תצא בדיעבד. ונחלקו הם וכתבו שהבת תצא אף בדיעבד⁷⁹.

השו"ע⁸⁰ כתב כרמב"ם⁸¹. והרמ"א הביא שתי הדעות לגבי הבת אם תצא בדיעבד.

75. היינו בדיקת ארבע אמהות, כדלעיל בקרא ערער. 76. וביאר המ"מ דהיינו שכולן חייבי לאוין, ושזין הן. 77. ואף בדאורייתא. ורק נהגו סלסול בזה לכתחילה. וע' תוס' סוף ד"ה 'אלמנת עיסה' שאף שבד"כ מקלין בס"ס, כאן מעלה עשו ביוחסין. וכ"כ הר"ן שם. 78. שם ד"ה 'תנו רבנן'. 79. לפי שלא היתה לה חזקת כשרות. וכן דייק הב"י ברמב"ם. וע' ב"ש (ס"ק י"ד), וח"מ (ס"ק ח') שאין דיוק זה מוכרח. 80. סעיף ה'. 81. הראב"ד חולק בפסולי קהל וכתב שבאלו אף בדיעבד תצא.

מוהזקות לכהונה

א) מי שבא בזמן הזה ואמר: כהן אני, אינו נאמן. ואין מעלין אותו לכהונה על פי עצמו, ולא יקרא בתורה ראשון ולא ישא את כפיו. הגה: ו"א דנאמן לקרות בתורה ראשון ולישא את כפיו בזמן הזה, שאין לנו תרומה דאורייתא שנחוש שמא יעלו אותו לתרומה (ב"י בשם הרמ"ך). וכן נוהגין האידנא בכל מקום שאין נוהגין בתרומה בזמן הזה וליכא למיחש למידי. ולא יאכל בקדשי הגבול עד שיהיה לו עד אחד. אבל אוסר עצמו בגרושה וזונה וחללה ואינו מטמא למתים, ואם נשא או נטמא לוקה, והנבעלת (לו אם היא פסולי כהונה) ספק חללה. ואם היה מסיח לפי תומו, נאמן. כיצד, מעשה באחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר: זכור אני כשהייתי תינוק והייתי מורכב על כתפו של אבא, הוציאני מבית הספר, הפשיטוני את כתנתי והטבילוני לאכול תרומה לערב וחבירי בדלים ממני והיו קורין אותי: יוחנן אוכל חלות, והעלה רבינו הקדוש לכהונה ע"פ עצמו.

מקורות וביאורים

א) מובא במשנה כתובות¹: וכן שני אנשים, זה אומר כהן אני וזה אומר כהן אני, אינן נאמנין. ובזמן שהן מעידין זה את זה, הרי אלו נאמנין. ר' יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד². אמר ר' אלעזר אימתי, במקום שיש עוררין, אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה ע"פ עד אחד. רשב"ג אומר משום רבי שמעון בן הסגן מעלין לכהונה ע"פ עד אחד³.

וכתב הרמב"ם⁴: מי שבא בזמן הזה ואמר כהן אני, אינו נאמן, ואין מעלין אותו לכהונה על פי עצמו, ולא יקרא בתורה ראשון⁵, ולא ישא את כפיו, ולא יאכל בקדשי הגבול, עד שיהיה לו עד אחד. אבל אוסר עצמו⁶ בגרושה וזונה וחללה, ואינו מטמא למתים, ואם נשא או נטמא, לוקה⁷. והנבעלת לו, ספק חללה. והעתיק השו"ע⁸ לשונו. והרמ"א הביא

1. כ"ג: 2. ובגמרא התבאר שטעמו הוא משום שמעלין מתרומה ליוחסין (כ"ד:), או משום דחיישינן לגומלין, שיעיד כל אחד בשקר לטובת חברו (כ"ד:). ומשמע ברש"י על המשנה שהפירוש הראשון עיקר. 3. ע' בגמרא כ"ג: במה נחלקו רשב"ג ור"א. 4. פרק כ' מאסו"ב הל' י"ג. 5. וכן כתב הר"ן בכתובות י': בדפי הרי"ף שגם לקרוא בתורה ראשון אינו נאמן ע"פ עצמו. ולמד כן מן הגמרא שם כ"ה: האומרת שמעלין מקריאה בתורה לכהונה, ונמצא שאם יקרא בתורה ע"פ עצמו, יעלוהו לכהונה על פי זה. והביא עוד בשם ר' משה כהן שמנהגינו להאמינו ע"פ עצמו לקרות בתורה ראשון, ולא חיישינן שמא יעלוהו עפ"י לתרומה דרבנן. וכתב עליו שאולי לא חיישינן משום שאין תרומה מצויה בינינו, ואעפ"כ דברי הרמב"ם עיקר. ובדומה כתב המגיד משנה שם. 6. וביאר המגיד משנה הטעם, דשוינהו עליה כחתיכא דאסורא. 7. וכתבו הח"מ (ס"ק ג') וב"ש (ס"ק ד') שכהן אחר הבא עליה לאחר מכן אינו לוקה משום חללה ודאית (אלא משום האסור הראשון שלה). אך הוא עצמו אם יחזור ויבוא עליה לוקה גם משום חללה. 8. סעיף א'. סתמו וכתבו שלא יאכל

ב) היה עד אחד מעיד עליו, נאמן להאכילו בתרומה בזמן הזה ולקרות בתורה ראשון ולישא את כפיו, ואפילו אביו נאמן עליו. ואפילו משטרות מעלין לכהונה בזמן הזה. כיצד, הרי שהיה כתוב בשטר: פלוני כהן לזה מפלוני מנה, ועדים חתומים עליו, הרי זה בחזקת כהן ככהני זמן זה. וכן מעלים מנשיאות כפים ומקריאה בתורה ראשון להיות כהן ככהני זמן זה. (וי"א דאם חתם עצמו: אני פלוני כהן עד, מהני בזמן הזה) (הר"ן פרק ב' דכתובות).

מקורות וביאורים

כאן דברי רבי משה כהן שמעלין ע"פ עצמו לקרוא בתורה ראשון ולשאת כפיו, לפי שאין לנו תרומה דאורייתא, ושכן נוהגין עכשו בכל מקום.⁹

מובא מעשה בגמרא שם¹⁰ באחד שהסיח לפי תומו שהוא כהן, והאמינוהו.

וכתב הרמב"ם¹¹: ואם היה מסיח לפי תומו, נאמן. כיצד מעשה באחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר זכור אני כשהייתי תנוק והייתי מורכב על כתפו של אבי שהוציאני מבית הספר¹² והפשיטני כותנתי, והטבילוני לאכול תרומה לערב, וחברי בודלין ממני, והיו קוראין אותי יוחנן אוכל חלות. והעלהו רבנו הקדוש לכהונה על פי עצמו. וגם זה העתיק השו"ע שם. והיינו לענין אכילת תרומה דרבנן¹³.

ב) **הסתפקה** הגמרא שם אם מעלים משטרות ומנשיאות כפיים ליוחסין. האמוראים נחלקו בדבר זה, ולא הוכרע הספק בגמרא.

וכתב הרמב"ם¹⁴: כל הכהנים שבזמן הזה, בחזקה הם כהנים, ואינן אוכלין אלא בקדשי הגבול, והוא שתהיה תרומה של דבריהם. אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס. איזה הוא כהן מיוחס, כל שהעידו לו שני עדים שהוא כהן בן פלוני הכהן, ופלוני בן פלוני, עד איש פלוני והוא הכהן ששמש על גבי המזבח. שאילו לא בדקו ב"ד הגדול אחריו, לא היו מניחין אותו לעבוד. לפיכך אין בודקין מן המזבח ולמעלה, ולא מן הסנהדרין ולמעלה, שאין ממנין בסנהדרין אלא כהנים לויים וישראלים

בקדשי הגבול. וע' רא"ש גטין פרק ה' סימן י"ב שהטעם שאינו נאמן הוא משום שזה שבח כהונה וריח מתנות כהונה לו ולזרעו לדורותיו. וביאר הקרבן נתנאל אות ד' דהיינו שבח יחוס כהונה. וכ"כ הבי"ח שם בהגהות (אות ה'), והוסיף שלכן חשודים הכהנים בדבר. ועולה מן הדברים שדין זה שאינו נאמן על עצמו היינו אף בתרומה דרבנן שבה נחלקו ר' יהודה וחכמים האם עד אחד נאמן, שמכל מקום על עצמו לא יהא אדם נאמן. וכ"כ הבי"ש ס"ק ב' (ואולי כן הוא גם לפירוש הגר"א אות א' הסובר שמחלוקת התנאים היא בתרומה דאורייתא). וכ"כ הטור בפירושו. וכן נראה לפרש דברי הרמב"ם ושו"ע. וכן משמע במגיד משנה. 9. וע' ב"ש (ס"ק ב') מדוע הוסיף הרמ"א להתיר בזה"ז גם נשיאת כפים שיש בה איסור לזר. וע' פת"ש (אות א'), שבזה"ז שאין מברכין בשם המפורש, אין איסור עשה. 10. כ"ו. 11. שם הל' י"ד. 12. ע' ב"י וב"ש שם אם צריך שיאמר שהוציאנהו מבית הספר כדי לשלול אפשרות שהוא עבד כהן. 13. ע"פ משנה וגמרא ב"ק קי"ד: עיי"ש. וכתב הבי"ש (ס"ק ו') שמשמע ברמב"ם דהוא הדין לנשיאת כפים. 14. פרק כ' מאסו"ב הל'

מקורות וביאורים

מיוחסין... מי שהעידו לו עדים שראוהו שהיה אוכל תרומה של תורה, הרי זה מיוחס. ואין מעלין ליחוסין לא מנשיאות כפים, ולא מקריאה בתורה ראשון, ולא מחלוק תרומה בבית הגרנות, ולא ע"פ עד אחד.

ועוד כתב הרמב"ם¹⁵: אין מעלין משטרות לכהונה. כיצד הרי שהיה בשטר פלוני כהן לזה מפלוני... אין מחזיקין מכהן זה שהוא מיוחס, שמא לא העידו אלא על המלוה. במה דברים אמורים, לענין יחוס, אבל לחזקה שיהיה כהן ככהני זמן זה ויאכל תרומה וחלה של דברי סופרים ובשאר קדשי הגבול, מעלין מן השטרות, ועל פי עד אחד, ומנשיאות כפים¹⁶, ומקריאה בתורה ראשון. וביאר המגיד משנה שדוקא לענין יחוסין הסתפקה הגמרא, אך לענין תרומה דרבנן אין ספק, ומעלין¹⁷ על פי עד אחד¹⁸, וכן לשאר הדברים¹⁹. וכן גדול שנאמן להעיד מה שראה בקטנו²⁰, היינו לתרומה דרבנן. וכן המסיח לפי תומו על עצמו, שנאמן²¹, היינו לתרומה דרבנן. אך לתרומה דאורייתא וליחוסין אין מעלין ע"פ אלו²².

עוד כתב הרמב"ם²³: וכן עד שאמר ראיתי זה שנשא כפיו, או שאכל בתרומה, או שחלק

א', ב', ד'. 15. הל' ט'. 16. ברייתא כ"ה: 17. וכ"כ הר"ן שם שמעלין לתרומה דרבנן, שלא גרע ממסיח לפי תומו. ועוד כתב בשם הרא"ה שאם נכתב השטר בלשון סהדי, ודאי מעלין על פיו לכהונה, ורק אם נכתב בלשון הכהן ('אני פלוני כהן' וכו') נחלקו האמוראים (כ"ו). ושכן דעת הרשב"א, ולא כן משמע ברמב"ם, אלא אף בזה נחלקו. וע' ב"ש ס"ק ח'. 18. שם כ"ד. 19. משטרות ומנשיאות כפים. ומקריאה בתורה ראשון (כ"ה:). 20. במשנה שם כ"ח. 21. בגמרא כ"ו. 22. בפשטות נראה לומר ברמב"ם שר' יהודה והתנאים האחרים לא נחלקו בדין תורה, שיוחסין זה דבר שבערוה וצריך שני עדים, (ולא איסורין שעד אחד נאמן). או שזה איסורין ואעפ"כ לא מועיל עד אחד מן התורה. וכן מה שכתב הרמב"ם שאף בתרומה דאורייתא אינו נאמן להאכילו, היינו מחוסר הנאמנות בדין תורה. כן משמע מקושיית הר"ן כתובות שם על הרמב"ם דהלא זה איסורין, וגם עביד לאגלווי. וכן משמע מתירוץ הפני יהושע שבמקום חזקה והוא הדין (ק"ו) רוב אין עד אחד נאמן, והרי רוב העולם אינם כהנים. וכן הוא פירוש ראשון במגיד משנה שם הל' א' (ומה שכתב המגיד משנה בהל' ד' אינו סותר, שכתב שהרמב"ם לא פסק כמאן דאמר בגמרא שאף מתרומה דאורייתא (שיש בה עון מיתה) אין מעלין ליחוסין, אלא פסק שמזה כן מעלין, משום שהחמיר להאכיל בתרומה דאורייתא רק ע"פ שני עדים, והיינו מן התורה. וע' ב"ש סימן ב' (ס"ק ג') שיוחסין, דבר שבודאי מצריך שני עדים, היינו לשמש ע"ג המזבח, ואולי גם להנשא לכהן). אלא נחלקו האם מתרומה דרבנן מעלין (או האם חיישינן לגומלין דרבנן), והיינו שהראוהו אוכל תרומה מעיד עליו שהוא כהן וכמ"ש רש"י שם. אך מתרומה דאורייתא מעלין אף לחכמים, לדעת המ"מ ברמב"ם כדלקמן. ולפירוש שני במגיד משנה מדין תורה נאמן עד אחד בתרומה, ורק כדי שלא יעלו מתרומה ליחוסין (שכן ר' יהודה סובר שמעלין כ"ד:), שלזה צריך שני עדים ליחסו (משום מעלה ביחוסין), לא סגי בעד אחד להאכיל בתרומה דאורייתא. וגם לפירוש זה אפשר שליחוסין (למזבח) צריך שני עדים מן התורה. אך יותר נראה שלפירוש זה גם ליחוסין א"צ שני עדים מן התורה (משום שזה כאיסורין, כדלקמן), אלא מדרבנן משום מעלת יחוסין. וכתב עוד המ"מ שצ"ל שבמשניות ובסוגיות (כ"ג:–כ"ח:)) שרואים בהן שמעלין ע"פ עד אחד (ולכאורה הוא הדין שמעלין במסיח לפי תומו ומקריאה בתורה ראשון וכו'), היינו לתרומה דרבנן. ויוצא (לשני הפירושים) שפסק הרמב"ם הוא כחכמים שמתרומה דאורייתא מעלין ליחוסין, וצריך שני עדים, ומתרומה דרבנן אין מעלין וסגי בעד אחד וכ"כ הב"ש ס"ק ב'. אך הגר"א

ג) אם יעיד אחד מהאנוסים שאחד מהם מוחזק בכהונה, מעלין אותו לקרות בתורה ואין חוששין שמא אמו עובדת כוכבים.

— מקורות וביאורים —

על הגורן, או שקרא בתורה ראשון וקרא אחריו לוי, מחזיקין אותו לכהונה על פיו. וכן אם העיד שזה קרא בתורה אחר כהן, מחזיקין אותו בלוייה.

וכן פסק השו"ע²⁴ שבזה"ז מעלין משטרות לכהונה, וכן מעלין מנשיאות כפים ומקריאה בתורה ראשון להיות ככהני זמן זה.

כתב עוד הרמב"ם²⁵: וכן כהן שאמר בני זה כהן, נאמן להאכילו בתרומה ולהיותו בחזקת כהן, ואינו צריך להביא ראיה²⁶ לא על הבנים ולא על האשה. וכתב המ"מ שלדעת הרמב"ם היינו אף בשמכירין שזהו אביו²⁷, ולדעת הרמב"ן היינו דוקא בשאין מכירין שהוא אביו שבזה יש לו מיגו שהיה אומר שאינו קרובו. וכן כתב הטור שמעלין ע"פ עד אחד לתרומה דרבנן²⁸, ולקרא בתורה ראשון, ולישא את כפיו, ואפילו אביו נאמן עליו.

וכ"כ השו"ע שם.

אות א' כתב שמחלוקת ר' יהודה וחכמים היא בתרומה דאורייתא, משא"כ בתרומה דרבנן מודה ר' יהודה, ופסק הרמב"ם הוא כר' יהודה, ובסתם המשנה כ"ח. ולפי זה צריך לפרש הדין האמור דלעיל (ברמב"ם הל' י"ג, ובשו"ע כאן סעיף א') שהאומר על עצמו שהוא כהן, מחמירים עליו, ואשה שהיא מפסולי כהונה ונבעלה לו, היא ספק חללה וזרעה ספק חלל (כן הוסיף המגיד משנה שם) אף שהוא נאסר בה רק מכח שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, מ"מ אוסר גם על זרעו שנולד אח"כ משום דברא כרעא דאבוה, וכמ"ש המאירי (ליבמות מ"ז). על הדין של האומר נתגיירתי ביני לבין עצמי שנאמן על עצמו וגם על בניו שיוולדו אח"כ (ואע"פ שהיה מוחזק כישראל מעיקרא), ומה שהובא בגמרא שאינו נאמן על בניו, היינו דוקא על אלו שנולדו כבר (וע' תוס' שם). ולאשה עצמה שנבעלה לו אין נפקא מינה אם גם תעשה חללה או ספק, וע' פרישה אות ד', וח"מ ס"ק ג'. וזה לא כמ"ש בספר 'אמרי בינה' ובספר 'עדת מעוזו' לתרץ כיצד נעשו בניו חללים על פיו, שלדבריהם הואיל ומדין תורה נאמן עד אחד (וממילא גם הוא עצמו) ליוחסין ורק משום שמעלה עשו ביוחסין אינו נאמן, לכן לגבי בניו נשאתר הנאמנות (שמדין תורה) לומר שהוא כהן, וממילא בניו הם ספק חללים (שהרי אמם גרושה). וכן משמע ברא"ש גטין (פרק ה' סימן יב') שמן הדין היה נאמן עד אחד בתרומה (דאורייתא), משום שזה כאיסורין (ואולי אף על עצמו היה נאמן, ורק מהצד הממוני של התרומה יש חסרון בעדות. ומדין תורה נראה שאף לגבי הממון נאמן, שאגב שנאמן על האיסור, נאמן גם על ההשלכות הממוניות היוצאות מכך). ולשני הפירושים קשה מדוע הבנים הם רק ספק חללים! ולפירוש השני קשה עוד: היכן מובא בגמרא שרק משום מעלה תקנו חכמים שלא יהיה נאמן על עצמו לענין יוחסין? 23. הל' י"א. 24. סעיף ב'. 25. שם הל' י'. 26. וכדעת רבי בגמרא כ"ה: שנאמן להאכילו בתרומה ואינו נאמן להשיאו אשה, ולא כר' חייא שם. 27. וכן דעת קצת מפרשים. 28. כחכמים. ולגר"א (אות א') הנ"ל אף לר' יהודה. וע' ב"י וב"ח.

ד) אפילו באו שנים, וכל אחד מעיד על חברו שהוא כהן, נאמנים, ולא חיישינן לגומלין.

ה) נאמן הגדול לומר: זכורני, כשהייתי תינוק, שראיתי לפלוגי טובל ואוכל תרומה, ומעלין אותו על פיו להיות כהן ככהני זמן זה.

ו) מי שבא ואמר: כהן אני, ועד אחד מעיד שיודע באביו שהוא כהן, אין מעלין אותו לכהונה על פיו, שמא חלל הוא, עד שיעיד שזה כהן הוא. אבל אם הוחזק אביו כהן, או שיבאו שנים והעידו שאביו של זה כהן הוא, הרי זה בחזקת אביו. (ובכל דבר הולכין אחר החזקה, שהרי שורפין וסוקלין על החזקה).

ז) מי שהוחזק אביו כהן, ויצא עליו קול שהוא בן גרושה או בן חלוצה, חוששין לו ומורדיין אותו. בא עד אחד אח"כ והעיד שהוא כשר, מעלין אותו

מקורות וביאורים

ד) כתב עוד הרמב"ם²⁹: שנים שבאו למדינה, זה אומר אני וחברי כהן, וזה השני אומר אני וחברי כהן, אע"פ שנראין כגומלין זה את זה, הרי אלו נאמנין, ושניהן בחזקת כהנים³⁰. וכן פסק השו"ע³¹.

ה) מובא במשנה כתובות³²: ואלו נאמנין להעיד בגדלן מה שראו בקטנן... ושהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לטבול לאכול בתרומה, ושהיה חולק עמנו על הגורן... והתבאר בגמרא³³ דהיינו שנאמן להעיד עליו להאכילו בתרומה דרבנן.

וכן כתב הרמב"ם³⁴: נאמן גדול לומר זכור אני כשהייתי קטן וראיתי פלוני טובל ואוכל בתרומה לערב, ומחזיקין אותו בכהונה בעדותו.

וכן פסק השו"ע³⁵ שמחזיקין אותו להיות כהן ככהני זמן זה.

ו) עוד כתב הרמב"ם שם: מי שבא בזמן הזה ואמר כהן אני, ועד אחד מעיד לו שאני יודע באביו של זה שהוא כהן, אין מעלין אותו לכהונה בעדות זו שמא חלל הוא, עד שיעיד שזה כהן הוא. אבל אם הוחזק אביו כהן, או שבאו שנים והעידו שאביו של זה כהן, הרי הוא בחזקת אביו³⁶. וכתב השו"ע³⁷ לשונו.

ז) נחלקו תנאים אם מצטרפת עדות של שני עדים שהעיד כל אחד מהם בנפרד בפני הדיינים. לת"ק אין מצטרפת עדותם, ולר' נתן מצטרפת. וביארה הגמרא שם שבזה נחלקו ר' אלעזר ורשב"ג בשם ר' שמעון בן הסגן במשנה דלעיל. ר' אלעזר סובר

29. שם הל' יא', ע"פ המשנה דלעיל כ"ג: 30. וזה כת"ק במשנה, ובברייתא כ"ד. 31. סעיף ד'. 32. כ"ח.

33. כ"ח: 34. שם הל' ט"ו. 35. סעיף ה'. 36. וכתב המגיד משנה שלמד הרמב"ם חילוק זה בין מוחזק או שני

עדים לבין עד אחד מהגמרא שם כ"ו. והיינו שער אחד נאמן רק על הכהן עצמו, ולא על בנו, דאף בלא

שיצא קול, חיישינן שמא חלל הוא אף אם נאמין לעד שהאב כהן. 37. סעיף ו'.

לכהונה על פיו. באו ב' עדים אח"כ והעידו שהוא חלל, מורידין אותו מכהונה. בא עד אחד והעיד שהוא כשר, מעלין אותו לכהונה, שזה האחרון מצטרף לעד ראשון והרי שנים מעידים שהוא כשר, ושנים מעידים שהוא פסול, ידחו אלו ואלו וידחה הקול, שהשנים כמאה, וישאר כהן בחזקת אביו.

ח) אשה שלא שהתה שלשה חדשים אחר בעלה, וילדה, ואין ידוע אם בן ט' לראשון או בן שבעה לאחרון, והיה אחד מהן כהן והשני ישראל, ה"ז ספק כהן. וכן אם נתערב ולד כהן בולד ישראל, והגדילו התערובות, כל אחד מהם ספק כהן ונותנים עליהם חומרי ישראל וחומרי כהנים; נושאים נשים הראויות לכהונה, ואין מטמאים למתים, ולא אוכלים בתרומה, ואם נשאו גרושה מוציאים ואין לוקים.

מקורות וביאורים

כת"ק, ורשב"ג סובר כר' נתן. וקיימא לן כר' נתן גם בדיני ממונות, וגם בדין יוחסין. וכן פסק הרי"ף³⁸.

וכן פסק הרמב"ם שם: מי שהוחזק אביו כהן, ויצא עליו קול שהוא בן גרושה או בן חלוצה, חוששין לו ומורידין אותו. בא עד אחד אח"כ והעיד שהוא כשר, מעלין אותו לכהונה על פיו. באו שנים אח"כ והעידו שהוא חלל, מורידין אותו מן הכהונה. בא עד אחד אח"כ והעיד שהוא כשר, מעלין אותו לכהונה, שזה האחרון מצטרף לעד ראשון, והרי שניהן מעידין שהוא כשר, ושנים מעידין שהוא פסול, ידחו אלו ואלו, וידחה הקול, שהשנים כמאה, וישאר כהן בחזקת אביו. והעתיק השו"ע³⁹ לשונו⁴⁰.

ח) **מובא** במשנה יבמות⁴¹: מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים, ונשאת... היה אחד ישראל ואחד כהן, נושא אשה הראויה לכהן, ואין מטמא למתים... אינו אוכל בתרומה... ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראלים. היו שניהם כהנים, הוא אינו מטמא להם, והם אינן מטמאים לו... ובגמרא שם התבאר שכהן שאינו יודע מי אביו, אע"פ שודאי בן כהן הוא, משתקין אותו מדין כהונה, משום שנאמר⁴²: "והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהונת עולם", צריך שיהיה זרעו מיוחס אחריו.

וכתב הרמב"ם⁴³: אשה שלא שהת שלשה חדשים אחר בעלה, וילדה, ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון, והיה אחד מהן כהן והשני ישראל, הרי זה ספק כהן. וכן אם נתערב ולד כהן בולד ישראל והגדילו התערובות, כל אחד מהן ספק כהן ונותנין

38. י"א. 39. סעיף ז'. 40. וכתב המגיד משנה שם שיש אומרים שהואיל ויש שנים שפוסלים אותו (אף שצרפנו העדים המכשירים וקזונם בהם), לכן רק לענין תרומה דרבנן מעמידים אותו על בחזקת אביו. וכן דעת הרשב"א. גם הרי"ן שם הביא דעתו, אך הוסיף וכתב שאם נאמר שתרי ותרי הוי ספק – היינו שמדאורייתא מעמידים על החזקה ורק חכמים החמירו בזה – אזי אפשר להקל ולומר שהחמירו רק לענין אשת איש, או לענין עבודה ע"ג המזבח, משא"כ לענין תרומה (אפילו דאורייתא). וע' תוס' שם ד"ה 'אנן'. 41. ק'. 42. במדבר כ"ה, י"ג. 43. שם הל' י"ז – כ'.

ט) שני כהנים שנתערבו ולדותיהם, או אשת כהן שלא שהתה אחר בעלה ג' חדשים ונשאת לכהן אחר, ואין ידוע אם בן ט' לראשון או בן שבעה לאחרון, הרי זה כהן ונותנים על הולד חומרי שניהם, הוא אונן עליהם והם אוננים עליו, הוא אינו מטמא להם והם אינם מטמאים לו. בד"א, בזמן שבאים מכח נשואין. אבל בזנות, משתיקין אותו מדין כהונה, הואיל ואין ידוע ודאי מי הוא אביו. כיצד, עשרה כהנים שפירש אחד מהם ובעל, אף על פי שהוא ודאי בן כהן ואם נטמא למת או נשא גרושה לוקה, ואינו עובד ואינו אוכל בתרומה. הגה: זנתה עם כהן אחד, ובתוך שלשה נשאת לכהן אחר, הולד פסול לכהונה (תא"ו נכ"ג). כהן הבא על הפנויה ומודה שהוא בנו, הבן כהן לכל דבר ולא חיישינן שמא הפקירה נפשה לאחרים (תשובת הרא"ש כלל ל"ב).

מקורות וביאורים

עליהן חומרי ישראל וחומרי כהנים, נושאים נשים הראויות לכהונה, ואין מטמאין למתים, ולא אוכלין בתרומה... שני כהנים שנתערבו ולדותיהן, או אשת כהן שלא שהת אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת לכהן אחר, ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון⁴⁴, נותנין על הולד חומרי שניהן... הוא אין מטמא להן, והן אינן מטמאין לו, ועולה במשמרו של זה ושל זה, ואינו חולק... במה דברים אמורים, בזמן שהן באין מכח נשואין, אבל בזנות גזרו חכמים שמשתיקין אותו מדין כהונה כלל, הואיל ואינו יודע אביו הודאי, ונאמר: "והיתה לו ולזרעו אחרי", עד שיהיה זרעו מיוחס אחריו. כיצד עשרה כהנים שפרש אחד מהן ובעל, שהרי הולד כהן ודאי, ואעפ"כ הואיל ואינו יודע אביו שיתייחס לו, משתיקין אותו מדין כהונה, ואינו עובד, ולא אוכל תרומה ולא חולק. ואם נטמא למתים או נשא גרושה, לוקה, שאין כאן ספק היתר. וכן כתב השו"ע⁴⁵.

כתב הרמב"ם⁴⁶ ע"פ המשנה והגמרא בקדושין⁴⁷: כהן מיוחס שיצא הוא ואשתו שידענו שהיא כשרה, למדינה אחרת, ובא הוא והיא ובנים כרוכים אחריה, ואמר אשה שיצאת עמי היא זו ואלו בניה, אינו צריך להביא עדים לא על האשה ולא על הבנים. מתה ואלו בניה, צריך להביא עדים שאלו בניו, ואינו צריך להביא עדים על אמן שהיתה כשרה, מפני שכבר הוחזק שיצא מעמנו באשה כשרה. יצא כהן מיוחס למדינה אחרת, ובא הוא ואשתו ובניו ואמר אשה זו נשאתי ואלו בניה, צריך להביא עדים שאשה זו כשרה, ואינו מביא עדים שאלו בניה, והוא שיהיו כרוכין אחריה. ואם בא בשתי נשים והביא ראיה על האחת, אע"פ שהבנים קטנים וכרוכין אחריה, צריך להביא ראיה עליהן, שמא בניו מן האחרת הם ונכרכו אחר זו המיוחסת. בא הוא ובניו ואמר אשה אשה נשאתי ואלו בניה, מביא עדים שאותה האשה כשרה היתה, ואלו בניה. וכדין הזה דנין בישראל מיוחס, ובלוי מיוחס, ואח"כ נעיד על בנו זה שהוא מיוחס כדי שיהיה ראוי לסנהדרין⁴⁸. פסק בר' יוחנן שם שאף ליוחסין סמכינן אם כרוכים הילדים אחריה. וזה לשיטתו⁴⁹ שמלקין ושורפין וסוקלין על החזקות.

44. הוסיף כאן השו"ע: הרי זה כהן. 45. סעיפים ז', ח'. 46. שם הל' ו', ז'. 47. ע"ט: 48. הטור הביא דין זה, והשו"ע לא הביאו. 49. שם פ'.

ביצד האשה נקנית.

א אין האשה נחשבת אשת איש אלא על ידי קדושין שנתקדשה כראוי, אבל אם בא עליה דרך זנות, שלא לשם קדושין, אינו כלום. ואפילו בא עליה לשם אישות בינו לבינה, אינה נחשבת כאשתו, ואפילו אם ייחדה לו, אלא אדרבא כופין אותו להוציאה מביתו. הגה: דבודאי בושא היא מלטבול, ובא עליה בנדתה (טור). אבל אם מייחד אליו אשה וטובלת אליו, יש אומרים שמותר והוא פלגש האמורה בתורה (הראב"ד וקצת מפרשים). וי"א שאסור, ולוקין על זה משום לא תהיה קדשה (דברים כג, יח) (הרמב"ם והרא"ש והטור). עכו"ם שנשא עכו"ם, וכן מומר שנשא מומרת לעבודת כוכבים בנימוסיהן, ונתגיירו אח"כ, אין כאן חשש קידושין כלל ומותרת לצאת ממנו בלא גט, אף על פי ששהה עמה כמה שנים אינו אלא כזנות בעלמא (ריב"ש סימן ו' ובת"ה סימן ר"ט) וע"ל סימן קמ"ט סעיף ו'.

מקורות וביאורים

א כתב הרמב"ם¹: משנתנה תורה נאסרה הקדשה, שנאמר²: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל". לפיכך כל הבעל אשה לשם זנות בלא קדושין, לוקה מן התורה, מפני שבעל קדשה³. והראב"ד שם נחלק עליו וכתב שקדשה היא המזומנת ומופקרת לכל אדם, משא"כ המייחדת עצמה לאיש אחד אין בה מלקות ולא איסור, והיא הפלגש האמורה בתורה⁴. וכתב המגיד משנה בדעתו שאולי קדשה היא שפחה, וכמו שתרגם אונקלוס, ואילו פנויה ישראלית שבא עליה שלא לשם אישות הוא אסור עשה שנאמר "כי יקח איש אשה" בדרך קיחה ואישות, ולא בדרך זנות. וכתב הח"מ⁵ שאף לראב"ד אסורה פנויה מדרבנן, ואף ביחוד אסורה⁶, ואף בהסתכלות⁷.

ו**כתב** השו"ע⁸ שאין האשה נחשבת אשת איש אלא ע"י קדושין, לשם אישות, ובפני עדים, אך בדרך זנות, או בלא עדים⁹ אינה נחשבת אשתו, ואדרבה כופין אותו להוציאה

1. פרק א' מאישות הל' ד'. 2. דברים כ"ג, י"ח, ולא כאונקלוס שם שפירש הפסוק באיסור עבד ושפחה. וע' בזה סימן ד' וסימן ט"ז. 3. וכתב הח"מ (ס"ק א') שבמיוחדת לו לשם אישות, אין לאו ומלקות, ואף בהלכות מלכים (פרק ד' הל' ד') שכתב שאסורה (הרמב"ן גורס ברמב"ם שם 'מותרת') הפלגש להדיוט, לא הזכיר מלקות. וברא"ש בתשובה ובטור משמע שאף איסור אין, אלא פגם משפחה. וכן כתב הבי"ש (ס"ק ב'). ולא כרמ"א כאן סעיף א' שכתב שלדעת הרמב"ם והרא"ש יש בזה איסור, ולוקין. 4. וגרס בסנהדרין כ"א. שפלגש היא בלא כתובה ובלא קדושין. וכתב המגיד משנה שבודאי גרסת הרמב"ם היא פלגש 'קדושין בלא כתובה', והסביר שמכל מקום אפשר שאף בלא קדושין אין לאו אלא במופקרת לכל ולא במיוחדת לאחד, כראב"ד, ושכן דעת קצת מפרשים. ואח"כ הביא סיוע לדעת הרמב"ם. 5. ס"ק א'. 6. ע"ז ל"ו: 7. ע"ז כ': 8. סעיף א'. 9. וכתב הבי"ש (ס"ק א', ע"פ דברי הרמ"א בסימן קמ"ט סעיף א' בשם הר"ן בגטין) שאם הדבר

קפב שלחן סימן כו ערוך

(ב) אם הכניס אשה לחופה, אינה מתקדשת בכך. וי"א שהוא ספק.

(ג) משנתקדשה, נחשבת כאשת איש לחייב הבא עליה, וצריכה גט להתירה לשוק.

(ד) האשה מתקדשת בשלשה דרכים: בכסף או בשטר או בביאה, מן התורה, אבל חכמים אסרו לקדש בביאה משום פריצות, ואם עבר וקידש בביאה,

מקורות וביאורים

מביתנו. והרמ"א הוסיף שאם מייחדה לו וטובלת אליו¹⁰, י"א שמותר וזוהי הפלגש¹¹, וי"א שאסור, ולוקין על זה¹².

(ב) מובא בגמרא שם¹³ שלדעת רב הונא חופה קונה את האשה לבעלה ועושה קדושין¹⁴. הרבה הקשו בגמרא על דבריו, והכל תורץ. אעפ"כ סתמו התוס'¹⁵ וכתבו שלדין אין חופה קונה. וכתב הרא"ש¹⁶ שגם הרי"ף לא פסק כרב הונא, ולכן לא הביא דבריו. וכן פסק הרמב"ן, ולזה הסכימו כל הפוסקים. ולא כדעת ר"ח¹⁷ הסובר שדינו של רב הונא הוא ספק. והר"ן¹⁸ כתב בשם הרמב"ן שלדעת הרי"ף דינו של רב הונא הוא ספק, ולכן התעלם ממנו. והר"ן עצמו נראה שמבין ברי"ף כמו שהבינו הרא"ש. וכן פסקו מר יהודה גאון, ובה"ג. וכן משמע לר"ן בדעת הרמב"ם שלא הזכיר דין חופה בין קנייני קדושי אשה. ומכל מקום לא רצה הר"ן להקל בזה, 'מאחר שרבנו חננאל מספק אותה עלינו'¹⁹.

השו"ע²⁰ סתם שאין אשה מתקדשת בחופה, והביא בי"א דעת הר"ח שזה ספק.

(ג) כתב הרמב"ם²¹: וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת, אע"פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה, הרי היא אשת איש, והבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת בי"ד²². ואם רצה לגרש, צריכה גט. וכן כתב השו"ע²³.

(ד) מובא במשנה קדושין²⁴: בשלש דרכים האשה נקנית, בכסף, בשטר, ובביאה. ובגמרא מובאים הלמודים. בכסף – שנאמר²⁵: "כי יקח איש אשה ובעלה" ולומדים בג"ש

גלוי לכל, הרי זה כאילו היו עדים, ולכן אם כוונתו היתה לאישות, היא מקודשת לו. 10. ע' שו"ת יבי"א חי"א סימן ע' האם ראוי להשכין שלום בית כאשר יש חשש שאין בני הזוג שומרים דיני טהרת המשפחה. וכן האם מותר לשרך אנשים אלו, או לסדר להם חופה וקדושין. 11. והיינו דעת הראב"ד. 12. כוונתו לרמב"ם ורא"ש. וע' הערה 3. 13. ה'. 14. למסקנת הגמרא ה': לא נלמד הדבר מקל וחומר מקדושי כסף, אלא בבמה הצד משאר קנייני אשה. 15. שם ד"ה 'חופה'. וכן כתב בפירוש ביבמות נ"ז: ד"ה 'רב אמר' שאין הלכה כרב הונא. 16. קדושין פרק א' סימן א'. וכן כתב בתשובה הובאה בטור שאין חופה קונה. 17. כן גרסת הבי"ב ברא"ש. וע' קרבן נתנאל אות ט'. 18. א': בדפי הרי"ף. 19. וכן כתב הרשב"א בתשובה שיש לחוש לדעת ר"ח. 20. סעיף ב'. 21. שם הל' ג'. 22. ע' רמב"ם פרק ג' מאסו"ב הל' ד' שהבא על נערה מאורסה, שניהן בסקילה. ואם היתה בוגרת, או שנכנסה לחופה, הרי זו בחנק. 23. סעיף ג'. 24. ב'. 25. דברים כ"ד,

שִׁלְחַן סִימָן כּו עֵרוּךְ קִפְג

מכין אותו מכת מרדות והיא מקודשת. ואפילו קדשה בכסף או בשטר, אם לא שידך תחלה, או שקידש בשוק, מכין אותו מכת מרדות והיא מקודשת. הגה: וי"א שאין מכין אם קידש בכסף או בשטר, אפילו בשוק ובלא שידוכין (טור בשם הרא"ש), ולא ראיתי מימי שהכו מי שקדש בלא שדוכין.

מקורות וביאורים

'קִיחָה' 'קִיחָה' משדה עפרון שם נאמר²⁶: "נתתי כסף השדה קח ממני". או לומדים זה מן הפסוק²⁷: "ויצאה חנם אין כסף", אין כסף לאדון זה, אבל יש כסף לאדון אחר²⁸. בשטר – שנאמר²⁹: "ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר", מה יציאה בשטר, אף הויה בשטר³⁰. בביאה – שנאמר³¹: "כי יקח איש אשה ובעלה"³².

וכתב הרמב"ם³³: כיון שנתנה תורה, נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה, יקנה אותה תחילה בפני עדים³⁴ ואח"כ תהיה לו לאשה, שנאמר³⁵: "כי יקח איש אשה ובא אליה". ולקוחין אלו מצות עשה של תורה הם. ובאחד משלשה דברים האשה נקנית, בכסף, או בשטר או בביאה. בביאה ובשטר מן התורה, ובכסף מדברי סופרים. כן גרסת הדפוסים. וכתב המגיד משנה ש'דברי סופרים' בלשון הרמב"ם היינו מן התורה, ונקראו כן קדושי כסף לפי שאינם מפורשים בתורה. ונחלק הרב קאפח מהדורתו שם³⁶, וכתב ש'מדברי סופרים' בלשון הרמב"ם היינו מדרבנן. ואמנם סבר הרמב"ם מתחילה שקדושי כסף מדרבנן, וסבר תחילה שגם קדושי שטר הם מדרבנן, ורק בביאה מתקדשת מן התורה. ושינה דעתו בזה פעמיים, ולמסקנא הגיה ותקן במשנה תורה שם: 'ושלשתן מן התורה'. וכן היא הנוסחא האמתית והסופית על פי כתב יד הרמב"ם³⁷. וכן כתב השו"ע³⁸: האשה מתקדשת בשלש דרכים, בכסף, בשטר, או בביאה, מן התורה.

בגמרא קדושין מובאים מעשים שרב היה מלקה עליהם, ואחד מהם הוא המקדש אשה בביאה. ולדעת נהרדעי רק בזה מלקה רב³⁹. הרמב"ם פסק כלישנא קמא שבכולם מלקה רב, וכתב⁴⁰: אע"פ שעיקר הדברים כן הוא⁴¹, נהגו כל ישראל לקדש בכסף או בשוה כסף. וכן אם רצה לקדש בשטר, מקדש. אבל אין מקדשין בביאה לכתחילה. והמקדש בביאה,

א' 26. בראשית כ"ג, י"ג. 27. שמות כ"א, י"ב. 28. היינו האב המקדש את בתו. הובא בגמרא שם ב'. ג'. ד': י"א: 29. דברים כ"ד, ב'. 30. ה'. 31. דברים כ"ד, א'. 32. ד': ועיי"ש ט': "בעולת בעל" (בראשית כ', ג'). 33. שם הל' א', ב'. 34. וכן כתב שם פרק ג' הל' א' שהקדושין בפני עדים. וכן כתב שם הל' ב' – ד' גם בקדושי שטר וביאה. 35. דברים כ"ב, י"ג. 36. הערות ה', י"ב, עיי"ש. 37. וכן הגיה ותקן הרמב"ם שם פרק ג' הל' ב', ובמקום 'אבל הכסף מדברי סופרים' (כגרסת הדפוסים) כתב: 'וכן הכסף דין תורה, ופירושו מדברי סופרים'. ויש מקומות שלא שת לבו ולא תקנם אחר שחזר בו. כן כתב הרב קאפח שם. 38. סעיף ד'. 39. ובוזה אף אם שידך מתחילה. 40. שם פרק ג' הל' כ"א, כ"ב. 41. על פי דבריו הנ"ל כתב הרב קאפח שם הערה מ"ט, שלמסקנת הרמב"ם שכל שלשת סוגי הקדושין הם שוים ומן התורה, משפט זה לא נצרך.

— מקורות וביאורים —

מכין אותו מכת מרדות, כדי שלא יהיו ישראל פרוצים בדבר זה אע"פ שקדושיו קדושין גמורין. וכן המקדש בלא שדוך, או המקדש בשוק, אע"פ שקדושיו קדושין גמורין, מכין אותו מכת מרדות כדי שלא דבר זה הרגל לזנות, וידמה לקדשה שהיתה קודם מתן תורה. הרא"ש ביבמות⁴² פסק כנהרדעי.

השו"ע⁴³ פסק כרמב"ם. והרמ"א הביא דעת הרא"ש.

42. פרק ה' סימן ב'. ובקדושין פרק א' סימן י"ח כתב שהאידינא סומכים על נהרדעי להתיר לחתן לדור בבית חמותו. וכתב הב"י שאין מוכרח משם שמסכים הרא"ש לסומכים על נהרדעי. וכתב עליו הב"ש (ס"ק ה') שאשתמיטתיה דברי הרא"ש ביבמות שפסק בפרוש כנהרדעי. ובסימן קמ"א הביא הב"י עצמו דברי הרא"ש ביבמות. 43. סעיף ד'. וכן פסק ברב בסימן קל"ד, ובסימן קמ"א סעיף ס"ז.

דיני כתובה.

א) אסור להתייחד עם הכלה קודם שיכתוב לה כתובה; (ויש מקילין ומתירין להתייחד בלא כתובה, ובלבד שלא יבעול) (הר"ן ריש כתובות); והבעל נותן שכר הסופר. ואפילו אם ירצה לייחד לה כתובה במעות, או בשאר מטלטלין, אין שומעין לו, אלא צריך שיכתוב לה שטר על עצמו בדמי הכתובה ויהיו כל נכסיו משועבדים לה, או שיעידו עליו עדים ויקנו מידו מה שהוא חייב לה, מנה או מאתים. הגה: וי"א דאין לסמוך אעדים רק בשעת הדחק, ומיד שיש לו פנאי לכתוב, צריך לכתוב, כל שכן שאין לסמוך עליהו לכתחלה (כן משמע מלשון הטור וכ"כ מהרי"ק שורש ס"ד ומרדכי ריש כתובות), וכן ראוי להורות. העמיד לה ערב קבלן בעד כתובה, והתנה שהוא יהא פטור ממנה, אסור, עד שיהא שעבודה עליו, שלא תהא קלה בעיניו להוציאה (ב"י בשם הרשב"א בתשובה). עיין בחושן המשפט סימן ס' אם יוכל לשעבד עצמו בכתובתה בנכסים שלא באו לעולם. ואין לעדים לחתום הכתובה אלא לאחר שקיבל החתן קנין לפנייהם (סברת הרב ומפרק אשה שנתארמלה). ויש מקומות שמקילין בזה (מרדכי פ"ב דגיטין). וכן שיש עדים חותמים על הכתובות שקראו תחת החופה, אף על פי שהם לא שמעו הקריאה, אף על פי דלא שפיר עבדי, אין לשנות מנהגן, שלא להוציא לעז על כתובות הראשונות (אור זרוע).

מקורות וביאורים

א) קי"ל כרבי מאיר¹ הסובר שכל הבעל בלא כתובה, או אפילו כתב כתובה, אך פחת לבתולה ממאתים ולאמנה ממנה, הרי זו בעילת זנות. והטעם: כיון שאינה סמוכה ובטוחה שלא יגרשנה (בנקל) לאחר הביאה, לכן ביאה זו היא עם ספקות הלב, כזנות.

ואף על פי כן ישנם מקרים בהם אין איסור זה, וכלל אין צריך לכתוב כתובה:

א. אנוסה – אינה צריכה כתובה משום שאינו יכול לגרשה, וכמ"ש² "לא יוכל שלחה כל ימיו", ולכן סמכה דעתה אף בלא כתובה. וכן כתב הרמב"ם³: שלא תקנו חכמים כתובה לאשה אלא כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה, וזה אינו יכול להוציא. וכן פסק השו"ע⁴.

ב. בעוברת על דת שכתובתה מנה – כתב הרמב"ם⁵: אין כופין את הבעל להוציא... ואף על פי שלא הוציא, אין להן כתובה, שהכתובה תקנת חכמים היא כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה, ולא הקפידו אלא על בנות ישראל הצנועות, אבל אלו הפרוצות אין להן תקנה זו, אלא⁶ תהא קלה וקלה להוציאה. והשו"ע⁷ הוסיף וכתב שמצוה להוציאה. והח"מ⁸ שם כתב שאם לא גרשה, ואח"כ חזרה ממעשיה הראשונים, אסור לדור עמה בלא כתובה,

1. כתובות נ"ד: 2. דברים כ"ב, כ"ט. 3. הלכות נערה בתולה, פ"א, הל' ג' – ד'. 4. אבהע"ז סי' קע"ז, סעיף ג'. וכן כתב הרמ"א כאן סוף סעיף ג'. 5. פכ"ד מאישות הל' ט"ז. 6. אדרבה. 7. שם סי' קט"ו סעיף ד'. 8. ס"ק י"ח.

ב) אם אינו יכול לכתוב לה כתובה, כגון בשבת, או ששכח לכתבה, יכול ליתן לה מטלטלין כנגד כתובתה, ויקבל עליו אחריות אם יאבדו או יזלו, ואז מותר לבעול עד שיהיה לו פנאי לכתוב, (ואז כותב לה מיד) (טור).

ג) אם כתב לה כתובה, ונאבדה, או שמחלה לו, (ודוקא) שכתבה לו: התקבלתי כתובתי, צריך לכתוב אחרת בעיקר הכתובה, שאסור לאדם לדור עם אשתו שעה אחת בלא כתובה. הגה: עיר שכבשוהו כרכום, או שגלו מן העיר, ואבדו הנשים הכתובות שלהם, צריכים לחדש נשותיהם כתובתיהם, אף על פי שיש לומר שמא ימצאו אחר כך כתובתיהם או יחזרו להם, מכל מקום מאחר שהכתובות בחזקת אבודות צריכים כתובות אחרות; ואם אינו ידוע סך הכתובות, אם ישארו קצתן, אזלינן בתרייהו; ואם לאו, דנין על פי זקני העיר ולפי המנהג, העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו (בית יוסף בשם תשובות הגאונים). וכשנאבדה הכתובה ובא לכתוב לה כתובה אחרת, צריך לכתוב לה כתובה גדולה כראשונה (מהרי"ק שורש קט"ו). ועיין לקמן סי' קע"ז, דבמקום שאין מגרשין רק מרצון האשה, אין צריך לכתוב כתובה; אם כן בזמן הזה במדינות אלו, שאין מגרשין בעל כרחא של אשה משום חרם רבינו גרשום, וכמו שיתבאר לקמן סימן קי"ט, היה אפשר להקל בכתיבת הכתובה, אבל אין המנהג כן ואין לשנות (כל זה ד"ע).

מקורות וביאורים

וצריך לכתוב לה כתובה אחרת, דכתובה הראשונה נמחל שעבודה בשעה שעברה על התראתו. וכתב הב"ש⁹ בשמו שכתובתה מנה (כדין בעולה דלקמן).

ג. חרש שנשא פקחת – אין לה כתובה, לפי שלא מקפידה בזה האשה – כן כתב הנמו"י¹⁰.

ד. אם כתב כתובה בלא תוספת – אין בזה איסור בעילת זנות – כן כתב הגר"א¹¹.

ה. בזמן הזה – שמגרשים רק ברצון האשה ולא בעל כרחא משום חרם רבנו גרשום, היה אפשר להקל בכתיבת הכתובה, אבל אין המנהג כן, ואין לשנות – כ"כ הרמ"א¹².

כתב הטור כאן, שאסור להתיחד עם הכלה קודם שיכתוב לה כתובה. וכתב הב"י שמקור הדברים הוא במעשה דר' אמי, בכלה שלא כתבו לה כתובה, ואמר להתפשה מטלטלין.

ופסק כן השו"ע¹³ וכתב: **אסור** להתיחד עם הכלה קודם שיכתוב לה כתובה.

9. שם ס"ק י"ט. וכ"כ הבאר היטב בשמו שם ס"ק ט"ז. 10. ליבמות קי"ג. מ"א: בדפי הרי"ף. ומשמע בדבריו שזה הטעם גם בפקח שנשא חרשת, שאין לה כתובה. 11. אות י"ז. 12. סוף סעיף ג'. וכן יש מקומות שלא נהגו לכתוב כתובה, כמובא בגמרא. וכן פלגש היא בלא כתובה, כמובא בגמרא סנהדרין 13. סעיף א'. ובסעיף ג' כתב: שאסור לאדם לשהות עם אשתו שעה אחת בלא כתובה. ונראה שבסעיף א' שמדבר בכלה

שלחן סימן סו ערוך רעט

(ד) בנאבדה, אי ידעי סהדי זמנא קמא, כתבי ההוא זמנא; ואי לא ידעי, כתבי מהשתא; ובמוחלת, אין כותבין אלא מזמן של עכשיו.

(ה) אם מכרה כתובתה לבעלה, צריך לכתוב לה כתובה אחרת; אבל אם מכרה כתובתה לאחר, אין צריך לכתוב לה כתובה אחרת.

(ו) כמה שיעור הכתובה, לכתולה ק"ק, ולא למנה מנה, ושל זו וזו כסף מדינה; נמצא כתובות בתולה הם שלשים ושבעה דרהם וחצי כסף צרוף, וכתובת אלמנה מחציתם, שהם י"ח דרהם וג' רביעים כסף צרוף. הגה: עיין בי"ד סי' רנ"ד וסימן ש"ה ערך המטבע שנקראת דרהם. וכל זה לדעת קצת הפוסקים, שסבירא להו שכתובות בתולה אינה רק זווי דרבנן (הרי"ף והרמב"ם והר"ן והר"ם), שמאיתם של בתולה עולין ששה סלעים ורביע. ויש מי שמשער כתובת בתולה עשרה זהובים ואלמנה חמשה זהובים (מהרי"ל בשם אגודה). אבל לדעת יש פוסקים, מאתים של בתולה ומנה של אלמנה משערים בזווי דאורייתא, והוא שמונה פעמים יותר, וכתבו דלכן נהגו לכתוב בכתובה דחזו ליכי מדאורייתא (ר"ת). וי"א דכותבין דחזו ליכי, סתמא (הגהות מיימוני פ"י דאישות). והמנהג לכתוב לכתולה: דחזו ליכי מדאורייתא, אבל לא לאלמנה. וכל זה במקום שאין מנהג, אבל במקום שיש מנהג, מה שגובין הולכין אחר המנהג, וכמו שיתבאר לקמן.

מקורות וביאורים

אך הרמב"ם כתב¹⁴: וצריך לכתוב כתובה קודם כניסה לחופה, ואח"כ יהיה מותר באשתו. ודייק הב"ח¹⁵ שאין כאן איסור ממש להתייחד עמה בלא כתובה, אלא לכתחילה ראוי כן. הר"ן¹⁶ הוכיח מר' אמי ההיפך, שמותר לכנוס בלא כתובה. דהואיל ורק מדרבנן אסורה הביאה בלא כתובה, לפיכך היחוד מותר. והביא הרמ"א¹⁷ דעת הר"ן שמותר להתייחד בלא כתובה, ורק לבעול אסור.

(ו) **מובא** במשנה כתובות¹⁸ ששעור הכתובה לכתולה מאתים ולא למנה מנה, מתנאי בי"ד. ונחלקו תנאים¹⁹ האם הכתובה היא מן התורה או מדרבנן. לחכמים, חיוב הכתובה הוא מדרבנן, ולדעת רבן שמעון בן גמליאל הכתובה היא מן התורה²⁰. וכן דעת ר' מאיר²¹. ובגמרא²² מובא: אמר רב נחמן ... חכמים תקנו להם לבנות ישראל לכתולה מאתים ולא למנה

שעדיין לא בעלה, אסור אף להתייחד עמה, ולכן אין כונסים בלא כתובה. אך אחר הנשואין מודים אף הטור והשו"ע שמותר לשהות ואף להתייחד עמה אף שאבדה כתובתה, ורק לבעול אסור ר' מאיר. כן שמעתי. וצ"ע לפי זה לשון 'אסור לשהות' שכתב כאן השו"ע. 14. פרק י' מאישות הל' ז'. וכתב המגיד משנה שם טעמו, שסובר דבעינן לכתחילה חופה הראויה לביאה, שלא יחסר דבר אפילו מדבריהם. 15. ריש הסימן ד"ה 'אסור'. 16. כתובות א'. בדפי הרי"ף. 17. סעיף א'. 18. י' נ"א. ובמשנה נ"ד: מובא עוד: אם רצה להוסיף... מוסיף. 19. כתובות ק"י. 20. ובברייתא שם י'. מובא שזה נלמד מהפסוק: (שמות כ"ב, ט"ז) "כסף ישקול כמהר הבתולות", מכאן סמכו... לכתובת אשה מן התורה. 21. כתובות נ"ו. 22. י'. ובגמרא שבת (י"ד): מובא:

מקורות וביאורים

מנה... . ועוד מובא ²³; טעמא מאי תקינו רבנן כתובה, כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה.

הנפקא מינה ממחלוקת זו: א. אם כותבים 'דחוו ליכי מדאורייתא'. ב. אם גובים מכסף צורי או מסלע מדינה ²⁴.

גם בין הראשונים נפלה מחלוקת למעשה בענין זה, אם כתובה היא מן התורה או מדרבנן.

ר"ת ²⁵ פוסק כרשב"ג שהכתובה היא מן התורה, ולכן נהגו לכתוב בכתובה: 'כסף זווי מאתן דחוו ליכי מדאורייתא'. וכן דעת ר"י ²⁶.

ובתוס' יבמות ²⁷ אמר ר"י שכוונת התלמוד 'שחכמים תקנו (כתובה)' היינו לכתובת אלמנה, אך כתובת בתולה היא מן התורה.

הרא"ש ²⁸ הביא תחילה את דעת ר"ת, ואח"כ כתב שלדעת ר"ח אין הלכה כרשב"ג ²⁹, אלא כרב נחמן הסובר שכתובה מדרבנן. והוסיף וכתב שכן דעת כל הגאונים, שכתובת אשה מדרבנן, וגובים מסלע מדינה. בסוף דבריו הסכים הרא"ש כמפרשים שהכתובה מדרבנן, ואף על פי כן כותבים 'דחוו ליכי מדאורייתא', וגובים מכסף צורי (של תורה), כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. וסיים וכתב שהכותב 'דחוו ליכי' (ולא כתב 'מדאורייתא') לא הפסיד ³⁰.

וכן כתבו התוס' ³¹ שאף למ"ד כתובה דרבנן, גובים בכסף צורי, ואף באלמנה שלכולי עלמא כתובתה מדרבנן הדין כן, שהיא מחצה מכתובה של תורה.

הרי"ף ³² הכריע שכתובה דרבנן, וכן כתב פסק הר"ן שם, ולכן לדעתו הכותבים 'מדאורייתא' טועים הם.

וכן דעת הרמב"ם ³³ שכתובה דרבנן, שכתב: וחכמים הם שתקנו כתובה לאשה, כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה.

שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה. ובגמרא כתובות (פ"ב:) מובא: ... עד שבא שמעון בן שטח ותקן כל נכסיו אחראין לכתובתה. ²³ פ"ט.י"א. ל"ט: נ"ד. יבמות פ"ט. וכן הוא סתם התלמוד. ²⁴ וכתב הב"ח נפקא מינה נוספת. למ"ד כתובה דאורייתא, גובים מקרקע בינונית, ולמ"ד דרבנן, גובים מזוברית. ודחה זה הב"ש ס"ק י"ד, וכתב שגובים מזוברית גם למ"ד כתובה דאורייתא, מלבד לר' מאיר (גטין מ"ח): הסובר שגובים מבינונית משום חינא. ומכל מקום הסיק הב"ש שבזמננו גובים מעדית, לפי שרגילים לכתוב בכתובה שישלם 'משפר ארג' נכסיו. ²⁵ בתוס' כתובות י'. ד"ה 'אמר'. ²⁶ בתוס' שם. וטעמו משום שרב אשי שהוא בתראה חולק על רב נחמן והלכה כמותו. וכן דעת ריב"ם שם. ²⁷ שם. ²⁸ כתובות פרק ראשון סימן י"ט. ²⁹ משום שהברייתא כתובות ק"י: באה להוציא מסברתו. ³⁰ ולר"ת פסול בכה"ג, כ"כ הקרבן נתנאל אות ר' בשם הב"ח. ³¹ כתובות ס"ז. ד"ה 'אמר אביי'. ³² סוף כתובות ס"ה: בדפי הרי"ף. ³³ פרק י' מאישות הל' ז'. וכן סתם שם פ"ב הל' ב'. וכן סתם פ"ד מעדות הל' ג'.

(ז) אם ירצה להוסיף על זה, מוסיף; וזה התוספות שמוסיף, יש דברים שדינו בהם כעיקר הכתובה, ויש דברים שהוא חלוק בהם מעיקר הכתובה, כדלקמן. הגה: ואין צריך לפרש עיקר הכתובה בפני עצמה והתוספת בפני עצמו, אלא כולל הכל ביחד, אם ירצה (הר"ן ריש אף על פי והמ"מ פ"י וריב"ש סימן ס"ח, ס"ה); ויש חולקים, וסבירא להו דצריך לכתוב הכתובה כמנהג המדינה בפני עצמה, והתוספת בפני עצמו, וכן נוהגין. ואם יש משפחה שכולן נוהגים בתוספת, אין צריך לכתוב כל אחד בפני עצמו (מרדכי פ"ק דכתובות). כתובה שכתב בה: ודין נדוניא דהנעלת ליה מאה דינרין והוסיף לה מן דיליה כך וכך, אין עיקר כתובה בכלל, וצריך לשלם לה בפני עצמו, עד שיהיו כתוב: ויהיבנא ליכי מוהר בתוליכי כסף זווי אלף, דאז העיקר כתובה בכלל (ריב"ש סימן ס"ה).

(ח) יש מי שאומר שאין צריך קנין בשעת הנשואין כמה שנותן לה, (ויש חולקין). (ט) כל הפוחת משיעור הכתובה, בעילתו בעילת זנות; לא מבעיא אם כתבה לו אח"כ: התקבלתי ממך הכתובה, או מקצתה, דאז אין לה לדעת קצת פוסקים, אלא אפילו התנה בשעת קדושין שלא יהא לה כתובה, או שפחת

מקורות וביאורים

הרמב"ן³⁴ סובר שכתובה דאורייתא, ואעפ"כ גובים מכסף מדינה, הואיל והסכום אינו קצוב בתורה.

השו"ע³⁵ כתב: כמה שיעור הכתובה, לבתולה מאתים ולא למנה מנה, ושל זו וזו כסף מדינה. והיינו שהכתובה מדרבנן.

והרמ"א שם הביא הדעה שגובים אף לכתובת אלמנה במעות של תורה, ושכן כותבים³⁶, ואח"כ כתב: וי"א דכותבין 'דחזי ליכי' סתמא, וסיים וכתב שהמנהג לכתוב לבתולה 'מדאורייתא' ולא לאלמנה.

וכתב הח"מ³⁷: בכתובה שלנו כותב עיקר כתובה דחזו ליכי מדאורייתא, ועוד כותב מאה זקוקים נדוניא, ומאה זקוקים תוספת.

נאמר בתורה³⁸: 'וכי יפתה איש בתולה... מזהר ימהרנה לו לאשה... אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות'. והיינו חמשים כסף שחייבה תורה³⁹ לאונס. וכן פסק הרמב"ם⁴⁰: ואם רצו (הבת והאב) וכנסה, אינו משלם קנס, אלא כותב לה כתובה כשאר הבתולות.

34. סוף כתובות. 35. סעיף ו'. 36. וכן כתב הב"ש (ס"ק י"ד) בשם הגמ"ר (סוף כתובות), והוסיף שאין הלכה כמותו. 37. ס"ק ל"א. 38. שמות כ"ב, ט"ו-ט"ז. 39. דברים כ"ב, כ"ט. 40. פרק א' מנערה בתולה הל' ג'. וכן פסק הטור סימן קע"ז, ג'.

לה משיעורה, אף על פי שתנאו בטל ויש לה כתובה משלם, אפילו הכי בעילתו בעילת זנות, כיון שהיא סבורה שאין לה לא סמכה דעתה.

י) אם יש משפחות שנוהגים לכתוב בכתובתן יותר משיעור חכמים, אין למחות בידם; ולא עוד אלא אפילו אחד מבני המשפחה ההיא שלא כתב כתובה, לאשתו, מגבינן לה בתנאי בית דין לפי מה שרגילין לכתוב. לפיכך אשה שאבדה כתובתה, ידקדקו בכתובות קרובותיה כפי מה שנהגו לכתוב בני המשפחה, כותבין לה (ואפילו כתב לה: דחזו ליכי, אפילו הכי גביא כמנהג משפחה) (ב"י בשם הר"ן שכ"כ בשם התוס'). ואם כתובת נשי משפחתו יתירות מכתובות נשי משפחתה, עולה עמו ואינו יורדת.

יא) הנושא אשה, סתם, כותב לפי המנהג. וכן היא שפסקה להכניס, נותנת כפי מנהג המדינה. הגה: ומה שהאשה מכנסת לבעלה, הן מעות הן בגדים, ומקבלן עליו והן באחריותו נקרא נדוניא בכל מקום, ואינה נגבית אלא עם הכתובה; אבל לשאר דברים אין דינו בכתובה, וכמו שיתבאר לקמן. ויש מקומות שהחתן מוסיף לה בנדונייתא, וכותב יותר ממה שקבל, והולכין בזה אחר המנהג (כל הנ"ל בטור). ומן הסתם אחריות הנדוניא עליו כנכסי צאן ברזל, אבל אם ירצה להניח לה ברשותה ושלא לקבל אחריות עליהם, הרשות בידו. וע"ל ריש סי' צ"ג וק' עוד מאלו הדינים. כשהאב קיים ומשיא בתו, כותבים: ודין הנדוניא דהנעלת ליה מבי אביה; וכשאינן האב קיים, כותבין: מבי נשא (מרדכי פרק ב"מ בשם ר"ת). מיהו אם שינה, לית לן בה (תשובת ר"ש משנץ). בכתובת גרושה כותבין: מתרכתא, כדי שידעו שהיא גרושה ואסורה לכהנים (פסקי מהרא"י סימן נ'). וכשבאה לגבות כתובתה, מגבינן לה מזה שבכתובתה לפי מנהג המדינה. הגה: ואם היא אומרת שהוסיף לה יותר מן המנהג, צריכה להביא ראיה לדבריה; אבל אם יש בידה שטר כתובה שאינו מקוים, או שאחד מן העדים הוא פסול, אף על פי שמראה התנאים שביניהם שהוצרך להוסיף לה, אינה גובאת אלא כמנהג. (פסקי מהרא"י סימן פ"ט). וע"ל סי' ק' סעיף ה'. ובכל אלו הדברים וכיוצא בהן, מנהג המדינה הוא עיקר, ועל פיו דנין, והוא שיהיה אותו המנהג פשוט בכל המדינה. הגה: מיהו אם רוצה להתנות ולפחות לאשתו מן המנהג, הרשות בידו (מהרי"ל סימן ע"ו), ובלבד שלא יפחות ממה שתקנו רבנן. ונראה לי דוקא שהתנה כן בשעה שעשה

מקורות וביאורים

וכתב הדגול מרבבה⁴¹: נלע"ד דהיינו דוקא בנערה, אך בוגרת שנתפתה גם לרמב"ם (והטור) כתובתה מנה בלבד, אף שנשאה הבעל עצמו.

41. הובא בפתחי תשובה אות ה'.

השידוכים, אבל אם עשו שידוכים סתם, ושעבדו עצמן בקנסות, צריך לכתוב לפי המנהג ולא יוכל לשנות (דברי הרב וכן משמע במהרי"ל). ויש מקומות שנוהגים לכתוב כל הכתובות בשוה, אפילו לא הכניסה לו כלום, ואם ירצה מוסיף לה, ואם ירצה לפחות לה היא כותבת לו: כך וכך קבלתי על כתובתי; וכן נוהגין במדינות אלו.

יב) נשא אשה ממקום אחר על דעת שתדור עמו במקומו, הולכים אחר (מנהג) מקומו.

יג) במקום שאין רגילים לחתום בכתובה אלא הראויים להעיד, לא יחתום מי שאינו יודע לקרות. הגה: ולכן עם הארץ שבא לגרש, ואמר אח"כ שלא הבין מה שהיה כתוב בתנאים או בכתובה, אינו נאמן דודאי העדים לא חתמו מה שלא העידו בפניו תחלה על פה (תשובת הרשב"א סי' תרכ"ט).

מקורות וביאורים

והחתם סופר⁴² כתב: בכתובת הנושא מפותת עצמו הייתי נוהג לכתוב מאתים, עד שראיתי דברי הדגמ"ר, וכבר הורה זקן, וכן ראוי. ועוד כתב דכל זה דוקא בבוגרת שפתה אותה באקראי ונשאה, שבודאי מחלה מדעתה בבעילה ראשונה שלא תחשב עוד כבתולה. אך במשודכת שלו וגם כתבו תנאים (בחרם וקנס כנהוג) שלבה סמוך ובטוח שתנשא לו ועל דעת כן הפקירה עצמה אליו, שישאנה ותהיה כתובה מאתים כמוהר הבתולות, בודאי לא מחלה. ורשאי לכתוב לה 'מאתים דחזו ליכי'.

ועיין סוף הסימן באורך בענייני הכתובה ותוספת ונדוניא, ומנהגי כתיבתן, ואופן גבייתן.

42. הובא בפתחי תשובה אות ה'.

עילה לגרושין, ונתוק הקשר מגרושתו.

(א) לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה. ואם הודיעה בתחלה שהוא נושא אותה לימים, מותר.

(ב) לא תהיה יושבת תחתיו ומשמשתו, ודעתו לגרשה.

מקורות וביאורים

א – (ב) מובא בגמרא יבמות¹: תנא ר' אליעזר בן יעקב אומר לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה, שנאמר²: "אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך". ובגמרא גטין דורשים מפסוק זה שלא תהא יושבת תחתיו ומשמשתו ודעתו לגרשה. וכן פסק הרמב"ם³: לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה, ולא תהיה יושבת תחתיו ומשמשתו ודעתו לגרשה. וכתב הב"י שאם מודיעה מתחילה שנושא אותה לימים ידועים, מותר, כמעשים באמוראים בגמרא שם⁴. וכן פסק השו"ע⁵.

וכתב הח"מ⁶ שאפשר שגם במשמשתו, אם מודיעה שדעתו לגרשה אין איסור בדבר, והסתפק בדבר. והב"ש⁷ כתב בשם הפרישה שלא מועיל אם מודיעה כן אחר הנשואין, והוי בכלל בני גרושת הלב שבתשע מדות. וכתב עליו שדבריו אינם מוכרחים עיי"ש מה שכתב לחלק. עוד דייק הח"מ מלשון 'ומשמשתו' שאם לא בא עליה, אין איסור. והב"ש חולק וכתב שהאיסור של "אל תחרוש" הוא רק כשלא בא עליה, ואם בא עליה הוי בני גרושת הלב⁸.

ג) במשנה גטין⁹ מובאת מחלוקת תנאים משולשת מתי צריך או רשאי אדם לגרש את אשתו: בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה שנאמר¹⁰: "כי מצא בה ערות דבר". ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו שנאמר "כי מצא בה ערות דבר". ר' עקיבא אומר אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנאמר: "והיה אם לא תמצא חן בעיניו". לדעת הב"ש¹¹ רק אם מצא באשתו דבר ערוה יכול ואף מצוה¹² לגרשה. לב"ה רשאי לגרשה על דבר ערוה או אף על שאר דבר סרחון, כגון שהקדיחה תבשילו. ולר' עקיבא יכול לגרשה אף סתם, כל שמצא אחרת נאה הימנה. וכתב הטור

1. ל"ו: 2. משלי ג', כ"ט. 3. פרק י' מגרושין הלכה כ"א. ובפרק כ"א מאיסורי ביאה הל' כ"ח כתב: אסור לאדם שישא אשה ודעתו לגרשה. ואם הודיעה בתחילה שהוא נושא אותה לימים מותר. 4. וכן בשו"ע. וכ"כ הרמב"ם הנ"ל באסור"ב. וכ"כ רי"ו בשם הרמ"ה. 5. סעיפים א', ב'. וע' שו"ת יבי"א חי"א סימן ע"א. 6. ס"ק א'. 7. ס"ק א'. 8. וכתב עוד שאכן הטור השמיט 'ומשמשתו' וכתב היושב עם אשתו וכו' ומשמע שבלא משמשתו עסקין שאעפ"כ אסור ועיי"ש עוד. 9. צ'. 10. דברים כ"ד, א'. 11. ס"ק ב'. 12. צ': ברייתא וגמרא. ואם יש שני עדים דהיינו עדות ברורה על דבר ערוה, אף נאסרת עליו, וכופין אותו לגרשה לכולי עלמא. וכתבו התוס' שם ד"ה 'עם' שזו חובה מן התורה. והעוברת על דת יהודית מצוה מדרבנן לגרשה (בעיה

ג) לא יגרש אדם אשתו ראשונה, אלא אם כן מצא בה ערות דבר. הגה: אבל בלאו הכי אמרינן כל המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות (טור). ודוקא בימיהם שהיו מגרשין בעל כרחו, אבל אם מגרשה מדעתה, מותר (אגודה פ' המגרש וכ"כ הר"ן). ואין ראוי לו למהר לשלח אשתו ראשונה; אבל שניה, אם שנאה, ישלחנה.

מקורות וביאורים

שהלכה כבית הלל, שאם פשעה נגדו יכול לגרשה. וכן פסק הרמב"ם בפירוש המשנה שם. וכן משמע בדבריו בהלכות גרושין¹³ שכתב: ולא יגרש אדם אשתו ראשונה אלא אם כן מצא בה ערות דבר, שנאמר: "כי מצא בה ערות דבר" וגו'. ואין ראוי לו למהר לשלח אשתו ראשונה. אבל שניה, אם שנאה ישלחנה¹⁴. הבי"ח כתב שרי"ף¹⁵ ורא"ש¹⁶ לא כתבו שהלכה כבית הלל, משום שסמכו על המעיין¹⁷. ובשו"ע¹⁸ העתיק לשון הרמב"ם.

ומובא בברייתא בגמרא¹⁹: "כי שנא שלח" – ר' יהודה אומר אם שנאתה שלח, ר' יוחנן אומר שנאוי המשלח²⁰. ואומרת הגמרא שאין כאן מחלוקת, אלא הא (ר' יוחנן) בזווג ראשון, והא (ר' יהודה) בזווג שני. ופירש רש"י²¹ דהיינו אף לבית הלל שרשאי לגרש אף בלא מצא ערות דבר, מכל מקום שנאוי המשלח בזווג ראשון²².

וכן פסק הרמב"ם (הובא לעיל). וכן כתב הטור שבאשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות אם מגרשה, ולכן לא יגרשה אם פשעה כנגדו. אבל אם מצא בה ערות דבר או פריצות, מצוה לגרשה.

הב"ש²³ דייק בדברי רש"י שמחלוקת ב"ה וב"ש היא בזווג ראשון, ואף בזה מתירים ב"ה לגרש ב"דבר" אלא שהמגרש שנוי. וכן משמע לו בדברי הרמב"ם שכתב 'אין ראוי'. והוסיף שאולי גם דעת הטור כן, ורק לא ראוי לגרש ב"דבר" בזווג ראשון, אך אין כופין אותו שלא לגרש²⁴. ובזווג שני מודים ב"ש שיכול לגרש אף משום "דבר" עיי"ש. ואם לא מצא לא "ערוה" ולא "דבר" כתב בשם הב"ח שכופין אותו שלא יגרש. ומה שקיימא לן²⁵ שאפשר לגרש אשה בעל כרחו, היינו רק אם מצא בה "ערוה" או "דבר".

ובח"מ²⁶ משמע שיש איסור לגרש אשתו ראשונה כשלא מצא בה "ערוה"²⁷. ואף ברצון האשה (ואין איסור), מכל מקום אין ראוי לגרשה. ואולי אף במקום "ערוה" אין ראוי למהר, אלא יחקור²⁸. ומשמע שחולקים בזווג שני, ודו"ק.

שלא נפשטה סוטה כ"ה. וע' סימן קט"ו). 13. פרק י' מגרושין הל' כ"א. 14. כן גרסת הב"י, וכן העתיקו בשו"ע סעיף ג'. ולא כגרסת הטור ברמב"ם שהקשה עליה. 15. נ': 16. פרק ט' סימן ט"ו. 17. שידע שהלכה כב"ה כנגד ב"ש וכנגד ר"ע. 18. סעיף ג'. 19. צ': 20. והביא רש"י שם גרסא נוספת בגמרא: אם שנאה היא לפני המקום, שלח. וגרסא ראשונה עיקר. 21. לגרסא זו. 22. וע' ב"ש לקמן. וכתבו האגודה והר"ן בתשובה שדוקא כשמגרשה בעל כרחו מזבח מוריד עליו דמעות. 23. ס"ק ב'. 24. ולא כמו שהבין תחילה בטור, שמחלוקתם בזווג שני, אך בזווג ראשון אף לב"ה אסור לגרש משום "דבר", וכפינן ליה שלא יגרש. 25. משנה יבמות קי"ב: והיינו קודם חדר"ג. 26. ס"ק ב'. 27. כן מדייק בלשון הרמב"ם ושו"ע. 28. ובדומה כתב בס"ק ג' באשה שניה, שב"דבר" משובח יותר שיעביר על מדותיו, ולא ישנא ולא יגרש.

שלחן סימן קיט ערוך תקנז

(ד) אשה רעה בדעותיה, ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות, מצוה לגרשה.

(ה) אשה שנתגרשה משום פריצות, אין ראוי לאדם כשר שישאנה.

(ו) יכול לגרשה בלא דעתה. הגה: ואפילו אין לו לשלם לה הכתובה ונדונייתה, אינה יכולה לעכב משום זה הגירושין, אלא תתגרש ותתבע אותו מה שחייב לה (תשובת הרא"ש וריב"ש). וכל זה מדינא, אבל ר"ג החרים שלא לגרש אשה שלא מדעתה, אם לא שעברה על דת, וכמו שנתבאר לעיל סי' קט"ו. ואפי' אם רוצה ליתן לה הכתובה, אין לגרשה בזמן הזה שלא מדעתה (סמ"ק סי' קפ"ד). עבר וגירשה בעל כרחו, בזמן הזה, ונשאת, שוב אין האיש נקרא עבריין (כל בו). גירשה מדעתה, ונמצא פסול בגט, יכול אחר כך לגרשה בעל כרחו (ג"ז שם). נולדו ביה מומין, ע"ל סוף סימן קי"ז אם יכול לגרשה בעל כרחו. יש אומרים דבמקום מצוה יכול לגרש אשתו בעל כרחו או מתירים לו לישא שתי נשים (מוהר"ם פאדוואה סימן י"ג), (וכמו שנתבאר לעיל סי' א'). לפיכך קטנה מתגרשת אף על פי שאין בה דעת גמורה, אפילו אם קבל אביה קדושיה שהם דאורייתא, או חרשת שנתקדשה כשהיתה פקחת, ונתחרשה; אבל אם נשתטית, ואינה יודעת

מקורות וביאורים

עוד מובא בגמרא²⁹ מי שעבר וגירש בלא ערוה ובלא "דבר", אין כופין אותו להחזיר, בין בזווג ראשון בין בזווג שני³⁰.

(ד) מובא בגמרא יבמות³¹: אמר רבא אשה רעה מצוה לגרשה, דכתיב³²: "גרש לך ויצא מדון וישבות דין וקלון". וכתב הרמב"ם³³: אשה רעה בדעותיה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות מצוה לגרשה שנאמר: "גרש לך" וכו'. ובדומה כתב הטור³⁴. וכתב השו"ע³⁵ לשונו.

(ה) על פי האמור בבבלייתא שם³⁶ כתב השו"ע³⁷ המתגרשת משום פריצות, אין ראוי לאדם כשר לישאנה.

(ו) מובא במשנה יבמות³⁸ האשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו. ולפיכך אפשר לגרש קטנה שנתקדשה בקבלת אביה (מדאורייתא), אף שאין בה דעת³⁹. וכתב הב"י על פי הגמרא גטין⁴⁰ שהיינו שאין בה דעת גמורה, אך מכל

29. שם צ'. 30. משא"כ האונס אשה ונשאה, וגרשה כן כופין להחזיר, שו"ע קע"ז, ג'. 31. ס"ג: 32. משלי כ"ב, י'. 33. שם הל' כ"ב. והביאו השו"ע סעיף ד'. 34. אשה שיש בה פריצות. ובגמרא שם למדו זה מהפסוק "כי מצא בה ערות דבר". 35. סעיף ד'. 36. צ': 37. סעיף ה'. 38. קי"ב: 39. שהרי אין צורך בדעתה ובהסכמתה. 40. ס"ד: וע' לקמן סימן קמ"א.

לשמור עצמה, אינו מוציאה עד שתבריא, שלא ינהגו בה מנהג הפקר. לפיכך מניחה, ונושא אחרת ומאכילה ומשקה משלה. ואין מחייבים אותו בשאר כסות ועונה ואינו חייב לרפאותה (וי"א דחייב במזונותיה ורפואתה) (ב"י בשם הרשב"א והטור בשם הרמ"ה והראב"ד), (וכן פסק לעיל סי' ע' סעיף ד', וכן עיקר), ולא לפדותה. ואם גירשה, מגורשת והוא שתהיה יודעת לשמור גיטה. (וי"א דאפי' בדיעבד אינה מגורשת) (כן משמע במהרי"ו סימן צ"ב, נ"ב); אבל בעתים שוטה ובעתים חלומה, וגירשה בעת חלימתה מפני שהיה נראה שתשאר כך, לא מהדרינן עובדא (פסקי מהרא"י סימן רט"ו). (ועיין לקמן סי' קכ"א סעיף ג'). ומוציאה מביתו ואינו חייב לחזור וליטפל בה.

מקורות וביאורים

מקום צריך שתהא מבחנת בין גטה לדבר אחר. וכן פסק בשו"ע⁴¹. והרמ"א כתב: אבל רבנו גרשום החרים שלא לגרש אשה שלא מדעתה, אם לא שעברה על דת וכו'⁴².

ומובא עוד במשנה שם שהוא הדין שאפשר לגרש חרשת שנתקדשה מדאורייתא בפקחותה, ואח"כ נתחרשה. אך אם נשתתית, לא יוציא. ובגמרא⁴³ מובא שאם אינה יודעת לשמור גטה, מדאורייתא אי אפשר לגרשה⁴⁴. אך אם יודעת לשמור גטה ורק אינה יודעת לשמור עצמה, שמשלחה וחוזרת, תקנו חכמים שלא לגרשה כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר. וכתב הרמב"ם⁴⁵: מי שנתחרשה אשתו הרי זה מגרשה בגט ותהיה מגורשת, אבל אם נשתתית אינו מוציא עד שתבריא. ודבר זה תקנת חכמים הוא כדי שלא תהא הפקר לפרוצין שהרי אינה יכולה לשמור עצמה. לפיכך מניחה ונושא אחרת ומאכילה ומשקה משלה. ואין מחייבין אותו בשאר כסות ועונה, שאין כח בבן דעת לדור עם השוטים בבית אחד. ואינו חייב לרפאותה ולא לפדותה. ואם גרשה, הרי זו מגורשת ומוציאה מביתו ואינו חייב לחזור ולהטפל בה.

ובהלכות אישות כתב הרמב"ם⁴⁶: האשה שחלתה חייב לרפאות אותה עד שתבריא. ראה שהחולי ארוך... ואמר לה הרי כתובתיך מונחת או רפאי עצמך מכתובתיך או הריני מגרשיך ונותן כתובה והולך, שומעין לו. ואין ראוי לעשות כן מפני דרך ארץ. וכתב כאן המגיד משנה שעל פי זה היה יכול לגרש השוטה, אלא שחכמים מנעוהו, אבל אם כבר גרשה לא חייבוהו בחיוב ממון⁴⁷, ולכן לְחַמָּה תאכל ושמלתה תלבש ויקרא שמו עליה לאסוף חרפתה⁴⁸. והראב"ד נחלק על הרמב"ם וכתב: ואם בת רפואה היא למדה לא יהא

41. סעיף ו'. והוסיף זה (בשוטה) על לשון הרמב"ם בפרק י' מגרושין הל' כ"ג שהעתיק כאן. 42. וע' סימן א' סעיף י'. 43. קי"ג. 44. ונחלקו רש"י ור"ת (הובא בתוס' שם ד"ה 'צתה', וברא"ש שם פרק י"ד סימן ג') אם אביה חי (ורק התארסה) אם אפשר לגרשה ע"י אביה. לרש"י א"א ולר"ת אפשר. 45. שם פרק י' הל' כ"ג. 46. פרק י"ד הל' י"ז. 47. וע' ח"מ (ס"ק ט') שפעמים שחייב אף ממון. 48. וסיים וכתב שלא מצא לסברת הרמב"ם ראייה.

ז) מי שגירש אשתו מן הנשואין, לא תדור עמו בחצר, שמא יבואו לידי זנות. ואם היה כהן, לא תדור עמו במבוי. וכפר קטן נידון כמבוי. הגה: ואם נשאת לאחר, אפילו בישראל, לא תדור עמו במבוי (טור). וכל זה במבוי סתום, אבל במבוי מפולש שדרך רבים עובר ביניהם, מותרים לדור (ב"י בשם הר"ן שכ"כ בשם התוספות), אם רשות רבים מפסיק בין בתיהם (הגהות אשירי פ"ב דכתובות), אפילו אין בכל העיר שום יהודי רק הם לבד, שרי. (ת' הדשן סימן רמ"ג). גירשה משום שאסורה עליו, אפילו לא נשאת, אסור לדור עמה, כאלו נשאת לאחר (א"ז).

— מקורות וביאורים —

חייב לרפאותה, וכמה יש שמשתטות מחמת חולי וחוזרות ומתרפאות. והטור כתב שמשמע ברמ"ה שחייב במזונותיה (אף אם גרשה). וכתב בבדק הבית שדעת הרשב"א כרמ"ה והראב"ד. השו"ע פסק כאן 49 כרמב"ם, ובסימן ע' 50 כתב כרמ"ה והראב"ד.

ז) **מובא** בברייתא כתובות 51: המגרש את אשתו, לא תנשא בשכונתו, ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי. ואם היה כפר קטן... נידון כשכונה, כן גירסת רי"ף 52 רא"ש 53 ור"ן 54. וכתב הר"ן שהרמב"ם והר"מ הכהן גרסו: 'נידון כמבוי'. וגירסת הרמב"ם שונה גם ברישא: המגרש את אשתו לא תדור עמו בחצר וכו' וכן כתבו המגיד משנה והר"ן.

ונחלקו התוס' 55 והרא"ש 56 מה גדול יותר, ובמי החמירו יותר. לדעת התוס' מבוי גדול יותר, ובכהן החמירו יותר, כיון שאיסור גרושה לכהן קל יותר ולכן צריך יותר הרחקה. ולדעת הרא"ש שכונה גדולה יותר, והחמירו יותר באשת איש מאשר בגרושה לכהן שהיא רק בלאו. וכן דעת הר"ן 57. וכתב עוד הרא"ש שגרושה שנשאת לאחר ונתאלמנה או נתגרשה, שהיא רק בלאו, דינה כגרושה לכהן, שמרחיקה רק מהמבוי 58. ומשמע מדבריו שאם כלל לא נשאת גרושתו (והוא ישראל), יכולה לדור עמו אף במבוי 59. ומכל מקום כתבו הר"ן והמגיד משנה שבחצר אחת לא תדור עמו אף זו 60. והוסיף הר"ן וכתב וכתב שאם היו נזהרין שיהיו אחרים עמהם כאשתו של ר' זכריה בן הקצב, שנשבתה ונאסרה עליו 61, מותר.

וכתב הרמב"ם 62: וכן מי שגרש את אשתו מן הנשואין לא תדור עמו בחצר, שמא יבואו לידי זנות. ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי. וכפר קטן נידון כמבוי. וכתב השו"ע לשונו 63. וכתב הב"ש 64 שלרש"י הבעיה בגמרא בדין גרושה היא באשת כהן שנתגרשה, האם מותרת לדור בחצר (כר' זכריה בן הקצב), אך באשת ישראל דכוותה, דהיינו פנויה

49. סעיף ו'. 50. סעיף ד'. והרמ"א הביא כאן סברתם ב"א. 51. כ"ז: כ"ח. 52. י"ב. 53. פרק ב' סימן ל"ב. 54. על הרי"ף שם. 55. כ"ח. ד"ה 'ואם'. 56. פרק ב' סימן ל"א. 57. וכן כתב הטור. 58. וע' ח"מ ס"ק י"ח שר"י (הובא בר"ן) חולק ומתיר לדור עמה במבוי. וכתב הב"ש (ס"ק ט"ו) שלא קיימא לן כר"י, וגם הרמב"ם חלוק עליו. 59. ורש"י שם ד"ה 'לא תדור' כתב שיכולה לדור בשכונתו כל שלא נשאת. 60. וכתבו שכן משמע בסוגיא שם. ובגירסת הרמב"ם הנ"ל זה מפורש. והירושלמי שמתיר, צ"ע. 61. במשנה שם כ"ז: 62. פרק כ"א מאסו"ב הל' כ"ז. 63. סעיף ז'. 64. ס"ק י"ד.

ח) היה לה מלוה אצלו, עושה שליח לתובעו. הגה: ודוקא בכה"ג, אבל מותר ליכנס לביתה אף על פי שנישאת, הואיל ואינו דר שם ואינו נושא ונותן עמה (כך משמע בת"ה סי' רמ"ג). ויש חולקין (ב"י). מותר לאדם לזון גרושתו, ומצוה היא יותר מבשאר עני (הגהות מיימוני פכ"א מא"ב); ובלבד שלא יהא לו עסק עמה, רק יזונה על ידי שליח (א"ז).

ט) גרושה שבאה עם המגרש לדין, מנדין אותם או מכין אותם מכת מרדות.

י) אם נתגרשה מן האירוסין, מותרת לתובעו לדין ולדון עמו. ואם היה לבו גס בה, אף מן האירוסין אסור.

יא) מי נדחה מפני מי, היא נדחית מפניו. ואם היה החצר שלה, הוא ידחה מפניה.

מקורות וביאורים

שלא נשאת שוב, לא עסקינן. וכן פירש הר"ן, ומסברא אמר שאף זו לא תדור עמו בחצר, והקל בשאחרים עמהם. אך הרמב"ם פירש הבעיה בגמרא באשת ישראל שלא נשאת שוב, האם מותרת לדור עמו בחצר כאשת ר' זכריה בן הקצב בשאחרים עמהם. ולגרסתו בברייתא מובא: 'לא תדור עמו בחצר'. ואם כן אף לשו"ע שהביא לשון הרמב"ם אין להקל כאן אף בכה"ג בחצר אחת, אף בלא יחוד⁶⁵. מובא עוד בברייתא שם⁶⁶ שאם לודה ממנה זה שגרשה, בנכסי אביה, לא תפרע אלא ע"י אחר. וכתב הטור של"ה קודם שגרשה⁶⁷.

ט) עוד מובא שם בגמרא, שאם באו לפנינו לדין, לרב ששת לא מזדקקים להם, לרב פפא משמתים אותם, ולרב הונא מלקים אותם. וכתבו התוס'⁶⁸ שלרב הונא אף⁶⁹ מנדים אותם, שכל אחד מהאמוראים מחמיר מקודמו, ואם רב הונא סובר שרק מלקים, נמצא שמיקל הוא מרב פפא. הטור פסק שמשמתים אותם. וכתב הבי"י שפסק כרב פפא, או סבור שגם רב הונא מודה⁷⁰. והרמב"ם שם כתב: מנדין אותן, או מכין אותן מכת מרדות. וכ"כ השו"ע⁷¹. גם דין זה פירש"י בכהן שגרש את אשתו. וכתב הבי"ש⁷² שה"ה לגרושת ישראל שנשאת, לדעת הרא"ש והטור, משא"כ גרושת ישראל שלא נשאת, שלא מנדים אותם. ולרמב"ם אף בגרושת ישראל שלא נשאת הדין כן. ומובא בגמרא שם ממסכת אבל רבתי שדין זה אמור בגרושה מן הנשואין, אך מן הארוסין נפרעת ממנו בעצמה, לפי שאין לבו גס בה. ובגמרא התבאר שאם לבו גס בה, אף מן הארוסין לא תפרע ע"י עצמה.

יא) עוד מובא בברייתא שם: היא נדחית מפניו, אא"כ היתה חצר שלה שאז הוא נדחה מפניה. וביארה הגמרא שנדחית מפניו היינו בחצר של שניהם או המושכרת לשניהם⁷³. השו"ע⁷⁴ כתב לשון הברייתא.

65. ולא כח"מ שכתב קולת הר"ן על לשון השו"ע. 66. כ"ח. 67. וכתב הח"מ ס"ק כ"ג שה"ה שאר תביעות, או שיש לו תביעה עליה. 68. שם ד"ה רב הונא. 69. וכן גורס הר"ן ברי"ף נמי מנגדינן. ולא כגרסת הרי"ף שלפנינו. 70. ולענין מלקות לא ברורה ההלכה. 71. סעיף ט. 72. ס"ק י"ז. 73. ע' ח"מ ס"ק כ"ז. 74. סעיף י"א.

חזקת כשרות לקהל וחזקת יהדות

מובא במשנה קדושין¹: עשרה יוחסין עלו מבבל... חללי, גרי, חרורי, ממזרי, נתיני, שתוקי ואסופי. ובגמרא שם אמר ר' אלעזר: לא עלה עזרא מבבל, עד שעשאה כסולת נקיה². והיינו שאין חזקת כשרות יוחסין, אלא לבני בבל, ולא לבני שאר ארצות. מאידך, מובא בגמרא שם³ שהאמור במשנה אלו דברי ר' מאיר, אך לדעת חכמים, כל הארצות בחזקת כשרות הן עומדות, או כל המשפחות בחזקת כשרות הן עומדות⁴.

ופסק הרמב"ם⁵: כל המשפחות בחזקת כשרות, ומותר לישא מהן לכתחילה. וכן פסקו התוס'⁶, והרא"ש⁷. וכתבו הראשונים⁸ שכן מעשים בכל יום, שמיאים אשה לאיש, בחזקת שהוא כשר, אע"פ שאין מכירין אותו. וכן מוכח בגמרא יבמות⁹ שהציעו לאיש שיגלה וישא אשה, או יתחבא וישא אשה. משמע שלא בדקו אותו במקום החדש, והעמידוהו בחזקת כשרות¹⁰ כל שאין עליו חשד מסוים¹¹.

כל האמור, עוסק במי שמופך ומוחזק לנו כיהודי.

ומכל מקום משמע בגמרא ובראשונים שאף מי שאינו מוכר כיהודי, אלא טוען כן או מתנהג כן, נאמן, ואין צריך לבדוק אחריו שמא גוי הוא. וכן עולה מן המעשה בגמרא פסחים¹² שלא הכירו אדם ואעפ"כ לא חשדוהו, והאכילוהו מן הפסחים, עד שהתעורר חשד, ובדקוהו והרגוהו. וכ"כ הריטב"א שם.

וכן משמע מהמעשה בגמרא יבמות¹³ באותו שהיה מוחזק כיהודי (או כגר צדק) בלא שום בדיקה, עד שבא וספר שהוא גוי והתגייר' **בינו לבין עצמו**, כלומר הודה והעיד שהוא עדיין גוי, ופסלוהו ע"פ עצמו. משמעות מעשה זה היא שאילו אמר עתה שהתגייר כהלכה, היה נאמן, במיגו שהיה ממשיך לשתוק ולהחזיק עצמו כיהודי, או אף לומר כן בפירושו. ואף במקום שאין רוב ישראל הדין כן.

וביאר הרשב"א בתשובה¹⁴ טעם הנאמנות, משום שהפה שאסר ואמר שהיה נכרי, הוא הפה שהתיר ואמר שהתגייר.

והריטב"א¹⁵ כתב הטעם: מילתא דעבידא לאגלווי היא, ולא משקר.

1. ס"ט. 2. ונחלקו אמוראים שם בדבר זה. 3. ע"ב. 4. כן הובא על המשנה שם ע"ו: הנושא אשה כהנת, צריך לבדוק אחריה ארבע אמהות שהן שמונה. ואת המשנה שם ע"ט: ביארו הראשונים בחשש לכהונה. 5. פי"ט מאיסור' הל' י"ז. וכ"כ בפיהמ"ש קדושין ד', ד'. 6. כתובות כ"ד. ד"ה 'אבל', יבמות מ"ה. ד"ה 'זיל'. 7. קדושין פרק ד', ד'. וכן משמע מהרי"ף שהשמיט המשנה קדושין ע"ו. וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א לכתובות כ"ד. 8. רשב"א, ר"ן כתובות י': בדפי הרי"ף. נמו"י יבמות ט"ז. בדפי הרי"ף. 9. מ"ה. 10. וכ"כ התוס' קדושין ע"א: ד"ה 'כאן', וכתובות שם. וכ"כ הרא"ש והרשב"א שם. שלא חיישינן לנתין או לפסול אחר. ולענין חשש חללות ופסול כהונה, י"א שאין חזקת כשרות, עיין ר"ן קדושין ל"א: בדפי הרי"ף. 11. משא"כ אם יש חריגה בהתנהגותו. 12. ג': 13. מ"ז. 14. חלק ב' סימן ט"ו. וכ"כ הרמב"ם דלקמן, הרכיב טעם זה עם טעם חזקה – שהכל בא"י הם בחזקת ישראל. 15. ליבמות מ"ז.

ומה שהובא בגמרא יבמות 16 שצריך להיות מוחזק לנו, ולא מקבלים כל מי שאומר שהתגייר כהלכה, היינו מי שהוחזקו אבותיו כגויים¹⁷. וכתב הרא"ש¹⁸ שגם אם נאמר שרק ברוב ישראל יש נאמנות, אפשר לומר שרוב הבאים לפנינו בתורת יהדות, ישראל הם¹⁹.

וכתב הרמב"ם²⁰: בא ואמר נתגירתי בבית דינו של פלוני, והטבילוני, אינו נאמן לבוא בקהל עד שיביא עדים... גיורת שראינה נוהגת בדרכי ישראל תמיד, כגון שתטבול לנדתה, ותפריש תרומה מעיסתה וכיו"ב, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל, שטובל לקריו ועושה כל המצוות, הרי זה אלו בחזקת גרי צדק. ואע"פ שאין שם עדים שמעידין לפני מי נתגירו, ואע"פ כ"אם באו להתערב בישראל, אין משיאין אותם עד שיביאו עדים, או שיטבלו בפנינו, הואיל והוחזקו גויים. אבל מי שבא ואמר שהיה גוי ונתגייר בבי"ד, נאמן, שהפה אסר הוא הפה שהתיר. במה דברים אמורים, בארץ ישראל, ובאותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישראל. אבל בחוצה לארץ, צריך להביא ראיה ואח"כ ישא ישראלית. ואני אומר שזו מעלה ביחוסין.

וביאר המגיד משנה שם שמה שאינו נאמן לטעון שהוא יהודי, היינו דוקא במי שמוחזק כגוי, ומה שכתב שבחור"ל אינו נאמן אף כשלא היה מוחזק כגוי, היינו חומרא לנשואין²¹ במקום שאין רוב ישראל. וכתב עוד המגיד משנה²² שאף במי שבא ואמר שהוא יהודי מעולם, החמיר הרמב"ם בזה²³, הואיל ואין משפחתו ידועה, ולא סגי באדם פרטי מה שלא שמענו עליו פסול. אך בסוף דבריו שם כתב המגיד משנה שרק במי שטוען שהיה גוי והתגייר החמיר הרמב"ם (ולא האמינו במיגו). אך הטוען שהוא יהודי מעולם, נאמן, וכשר בלא ראיה אף בזה²³.

והביא בשו"ת יביע אומר²⁴ ראיה מתשובת הרמב"ם עצמו כפירוש השני של המגיד משנה, שאין צריכים איש ואשה להביא ראיה שהם יהודים, ורק גוי צריך להביא ראיה, שמא התגייר שלא כדין, לפי שאין בי"ד קבועים בחור"ל. וכן משמע שהבינו השו"ע, שכן לא הביא חומרא זו שאינו נאמן על עצמו, באבן העזר, אלא ביורה דעה²⁵, וכתב תחילה שמדבר בגוי וגויה, ובסמוך הביא לשון הרמב"ם.

וכתב הסמ"ג²⁶: מעשים בכל יום שאורחים באים ואין בודקין אחריהן, ושותים עמהם יין, ואוכלים משחיטתן.

16. מ"ו: 17. כ"כ התוס' פסחים שם ד"ה 'ואנא'. וכ"כ התוס' יבמות מ"ז. ד"ה 'במוחזק'. 18. יבמות פרק ד' סימן ל"ה. 19. וכ"כ ר"ת הובא בתוס' יבמות שם שבכל מקום נחשב שיש רוב ישראל מטעם זה. והיינו שגויים המתחזים ליהודים ובאים לפנינו הם מעוט. 20. שם פרק י"ג הל' ז' - י'. 21. משא"כ לצרוף למנין. כ"כ הלבוש. 22. שם פרק כ' הל' ה'. 23. וכן פירש הב"ח שם את דברי הרמב"ם. 24. חלק ז', אבהע"ז סימן א'. 25. הלכות גרים, סימן רס"ה, י'. וכן משמע בגר"א שם אות כ"ה. וכ"כ בערוך השולחן שם סעיף י"ד. 26. ל"ת קט"ז.

נספחים

תשז

הב"ח²⁷, הש"ך²⁸ והלבוש²⁹ העידו גם הם שכן נהגו הלכה למעשה, לסמוך על חזקת כשרות ולהאמין את הטוען שהוא יהודי, גם בתקופתם, ואף בחוץ לארץ שהיו היהודים מעוט בין גויי הארץ.

הובאו בפוסקים שלשה טעמים לנאמנות זו: א. רוב³⁰. ב. חזקה³¹. ג. מילתא דעבידא לאגליי.

בירושלמי ראש השנה³² משמע שאין אדם נאמן על עצמו, וגם לא נאמן עד אחד עליו. וכתב בשו"ת יביע אומר שם שהלכה כתלמוד הבבלי, שכן נאמן. וזה תורף דבריו שם, סוף התשובה האמורה³³:

השו"ע³⁴ כתב לשון הרמב"ם, שכל המשפחות בחזקת כשרות, ומותר לישא מהן לכתחילה. וכתב הבית שמואל³⁵ שמשמע בשו"ע³⁶ שיש להחמיר כרמ"ה³⁷ ולחשוש במי שהוא ומשפחתו אינם ידועים לנו, שמא ממזר (או עבד או גוי) הוא. וכ"כ הבאר היטב³⁸ בשם 'בית הלל' שהבא מארץ אחרת, איש או אשה, צריך ראייה שהוא ישראל... וכן תקנת מדינות ליטא³⁹. וכ"כ בערוך השולחן⁴⁰: איש בודד הבא ממרחקים ולא ידענו אותו, אין לו שום חזקה, ואין נותנין לו אשה עד שיודע מי הוא.

שער המלך⁴¹ נחלק על הבנה זו בשו"ע שחיישינן לגוי או לממזר במי שאין משפחתו ידועה, וכתב שרק מי שמעיד בגודלו על קטנותו, דהיינו שהוא עצמו אינו בטוח בכשרותו⁴², ורוצה הוא שנכריע אנו על סמך עדותו מקטנותו, בו דוקא חיישינן ליחוסו. משא"כ בשאר אדם שבא ואומר שקים לו על עצמו שישראל כשר הוא.

וכן פסק בשו"ת העמק שאלה⁴³, וכתוס' ורא"ש, שלא חיישינן לממזר וגוי אף באדם יחידי⁴⁴. ע"כ ביביע אומר.

וכן הוא מנהג העולם במשך כל הדורות, להקל, וכעדות הראשונים והאחרונים.

27. יו"ד סימן רס"ח. 28. יו"ד שם ס"ק כ"א. 29. יו"ד שם. 30. רוב התושבים יהודים, או רוב הבאים לטעון ליהדות הם יהודים. 31. חזקה שגוי לא יציג עצמו כיהודי. 32. ריש פרק שני. 33. אות ח', ט'. 34. סימן ב', ב'. 35. שם ס"ק ג'. 36. סימן ג', שהביא התנאי שהוציאני (אבא) מבית הספר. ולא כטור שם שהשמיט זה. וע' בזה ב"ש סימן ג' ס"ק ה'. 37. הובא בטור סימן ב'. וכמגיד משנה בפירושו הראשון, ורש"י בכתובות כ"ה: 38. סימן ב' ס"ק ד'. 39. לא מעיקר הדין. 40. סעיף י"ג. 41. על הרמב"ם שם פרק כ'. 42. לפי שזה כחזקה שאין עמה טענה. 43. חלק אבן העזר סימן ט'. 44. וכן פסק הרש"ל בים שלמה. 45. ע' קדושין

בזמן הזה

בענין העולים מרוסיה – תחילה סמכו על הצהרתם שהם יהודים, וכנ"ל. גם סמכו על שפת הדבור של הסבתא⁴⁵, ברית מילה, כתובת האם, תעודת לידה, ומסמכים שונים. אך עתה משגבר האינטרס כדי לזכות באזרחות במדינתנו הנחשקת, ורבו הרמאים המציירים עצמם כיהודים, אי אפשר לנו לומר עוד שרוב הבאים לפנינו בתורת יהדות ישראל הם, וגם אין ודאות ע"י רוב או חזקה שהמשפחות אכן בחזקת כשרות. ואפילו על הסברא שבמילתא דעבידא לאגלויי לא משקרי אנשי אי אפשר לסמוך תמיד⁴⁶. וכן אין סומכין על החזקה, במקום שאפשר לברר. וגם טועים רבים מהם וסבורים שהולכים אחר האב לענין יהדות, ובאים לטעון מכח מחשבתם זו, ולכן צריך לברר דבריו. וכן באלו מהם שאינם מקיימים המצוות כתקנן, אין לסמוך על החזקה⁴⁷. וה"ה אם לא נהגו דת משה ויהודית⁴⁸.

הובא בפסקי דין רבניים⁴⁹: אין אדם נעשה מוחזק שהוא ישראל, אם אינו מקיים את מצוות התורה. לפי שאין לו רוב כשטוען שהוא יהודי, שמחמת מעשיו יצא מכלל הרוב⁵⁰.

אך באגרות משה⁵¹ כתב שבימינו שרבים אינם שומרים תורה ומצוות, אין טענה זו מספקת כדי לשלול את נאמנותו.

ומצאתי כתוב: כשרבים פרצו גדר, נעשה לו כהיתר לחלל שבת, והוי תנוק שנשבה... וגם רבים נאלצו בגלויות במשך שנים רבות להסתיר את יהדותם, ואף להשמיד מסמכים... אך בלבם שמרו, ומי יעיד עליהם?! עדים כשרים אין בד"כ מהאי טעמא גופיה. לכל היותר יש ספורי זכרונות מהסבתא על מנהגים יהודיים בבית. ואולי נאלץ לסמוך על רוב וחזקה ומלתא דעבידא לאגלויי גם היום, כיון דלכו"ע רוב מוחלט מן העולים יהודים הם⁵².

וכן הכריע ביביע אומר שם: מעיקר הדין נאמנים העולים מרוסיה בהצהרתם שהם יהודים, אא"כ יש רגלים לדבר שמשקרים, דאז צריך דרישה וחקירה⁵³.

עולה מן הדברים שהכל לפי ראות עיני הדיין, ע"פ המקום, השעה והנסיבות⁵⁴.

ע"א: 46. ע' משנה ר"ה פרק ב', א', בענין עדות החדש. 47. כ"כ הרשב"א בתשובה. 48. כ"כ מהרי"ט חלק א' סימן קמ"ט. וכ"כ בספר קרית חנה דוד חלק ב' אבהע"ז סימן ג' שאם לא ידענו אם נוהג הוא בדת משה, וכ"ש אם ידענו בו שאינו נוהג כן, ומחלל שבת... חיישינן לו וצריך לבדקו. ועיי"ש הבדיקה שמציע לעשות. 49. חלק ב' עמוד 58. 50. פד"ר חלק ט' ע' 369. 51. חלק א' אבהע"ז סימן ו'. 52. 65 אחוזים, בשנת תשנ"ג, הרב אברהם דב לויין. 53. יש ראיות נוספות, כגון קבורת בני משפחתו וכו'. 54. יש שדורשים הוכחות נסיבתיות.

חזקת כשרות לכהונה

כתב הרמב"ם¹: כל כהנים שבזמן הזה, בחזקה הם כהנים, ואין אוכלין אלא בקדשי הגבול. והוא שתהיה תרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה, וחלה של תורה, אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס. איזהו כהן מיוחס, כל שהעידו לו שני עדים שהוא כהן בן פלוני הכהן, ופלוני בן פלוני, עד איש פלוני שאינו צריך בדיקה, והוא הכהן ששמש ע"ג המזבח. ועוד כתב²: מי שבא בזה"ז ואמר כהן אני, אינו נאמן, ואין מעלין אותו לכהונה על פי עצמו³, ולא יקרא בתורה ראשון... עד שיהיה לו עד אחד. אבל אוסר עצמו בגרושה חונה וחללה, ואינו מטמא למתים... . ואם היה מסיח לפי תומו, נאמן.

וכתב השו"ע דבריו⁴.

כתב עוד הרמב"ם⁵: משפחה שקרא עליה ערער, והוא שיעידו שנים שנתערב בהן חלל או ממזר, או שיש בהן עבדות, הרי זו ספק.

נראה שפירש המשנה⁶ שהצריכה בדיקת אמהות, גם לענין קהל, וגם לענין כהונה. ועל שני אלו הובא בגמרא⁷: זו דברי ר' מאיר, אבל חכמים אומרים כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות. ע"פ זה פסק שרק אם קרא ערער על המשפחה⁸, צריך בדיקת אמהות לממזרות ולכהונה.

אך הרמב"ן כתב שחיישינן לחללות אף אם לא קרא ערער, משום שאין ישראל מכירין חללים שביניהם⁹. השו"ע¹⁰ פסק כרמב"ם שלא להצריך כהן הבא לשאת אשה לדרוש ממנה בדיקת ארבע אמהות אלא אם קרא ערער. וכן כתב בשו"ת האלף לך שלמה¹¹: אין מדקדיקין בזה באיש ואשה הבאים לינשא, ואף אשה הבאה לינשא לכהן מחזקין אותה ככשרה. וכן סומכין למעשה. והוסיף וכתב¹² שרוב המתנהגים בדת ישראל, אינם חללים או גרים. ולכן גם מי שאין משפחתה ידועה יש להקל לכהן לשאתה. ורק לכתחילה, טרם שנשדכו, ימנע מזה.

למעשה היום אין נוהגין בבדיקת ארבע אמהות, כיון שנדיר הדבר שיהיה ערער בשני עדים גמורים על ממזרות וכיו"ב. ובפרט לטעם הרמב"ן שדין זה הוא קנס על מנת שידבק בשבטו, היום לא שייך קנס זה, לפי שאין ידועה חלוקת שבטים בזה"ז.

1. פרק כ' מאיסור"ב הל' א' – ב'. ועיי"ש מגיד משנה הל' א' אם לתרומה דאורייתא זה נצרך מדינא, או מגזירה. 2. שם הל' י"ג, י"ד. 3. לענין עבודה ע"ג המזבח, לדוכן, ולסנהדרין. וכן לינשא למשפחות הבדוקות לכהונה. 4. סימן ג', א' – ב'. 5. שם פרק י"ט, הל' י"ח. 6. קדושין ע"ו. 7. שם ע"ו: 8. והיינו עדות גמורה לדעתו, שהעידו שנים שנתערב במשפחה ממזר או חלל, או שיש בהן עבדות. וכן פירשו דבריו הב"ח והט"ז (סימן ב'), וח"מ סימן ב' ס"ק ט'. וע' ב"ש שם ס"ק ו'. ורק לדוכן, למזבח, ולסנהדרין חיישינן תמיד, עיי"ש ברמב"ם. 9. כתובות י"ד: וכן דעת הריטב"א ותוס' שם ד"ה 'אבל'. הובאה המחלוקת בר"ן כתובות ל"א: בדפי הרי"ף. וכתב הבי"ב שהרמב"ם בפיהמ"ש שם וביד החזקה שם סובר כדעת 'אחרים' המקלים שם בר"ן. 10. סימן ב' סעיף ג', כתב לשוננו. 11. לר"ש קלוגר, סימן ט"ו. 12. שם סימן י"ד.

והים של שלמה כתב שסובר ר"ת שאין צריך בדיקת ארבע אמהות אף אם קרא ערער, אלא למזבח וכו'. וממילא בזה"ז שאין מזבח, אין צריך בדיקה כלל אף אם קרא ערער, ואף אין צריך בדיקה אחרת, וכתב שלכן השמיטו דין זה הרי"ף והרא"ש.